

TAMPEREEN YLIOPISTO

Jouni Kotakorpi

PELKO PUNAISESTA ETELÄSTÄ
YHDYSVALTAIN SALVADOR ALLENDEN VASTAISEN
POLITIIKAN SYNTY JA SEURAUKSET

Yleisen historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2008

Tampereen yliopisto

Historiatieteen ja filosofian laitos

KOTAKORPI JOUNI: Pelko punaisesta etelästä. Yhdysvaltain Salvador Allenden vastaisen politiikan synty ja seuraukset.

Pro gradu -tutkielma, 93 s., 3 liites.

Yleinen historia

Huhtikuu 2008

Chile sai vuonna 1970 sosialistisen presidentin, kun Salvador Allende voitti sekä demokraattisen kansanäänestyksen että äänestyksen maan kongressissa kahden kansanäänestyksessä parhaiten menestyneen ehdokkaan väliltä. Yhdysvaltain ulkopoliittikkaa johtaneet presidentti Richard Nixon ja turvallisuuspoliittinen neuvonantaja Henry Kissinger eivät hyväksyneet Allenden voittoa, vaan kohdistivat tätä vastaan laajan salaisen kampanjan, joka alkoi jo ennen kansanäänestystä ja ulottui myös Allenden virkakaudelle päättyen vasta kenraali Augusto Pinochetin Chilessä suorittamaan vallankaappaukseen vuonna 1973.

Yhdysvaltain osallisuudesta Allenden vastaisessa operaatiossa ei ole epäselvyyttä, sillä siinä määrin laajasti aihetta on tutkittu. Tämän osallisuuden muodostuminen Yhdysvaltain ulkopoliittisessa koneistossa ja päätösten vaikutukset on kuitenkin kysymys, jota on tutkittu huomattavasti harvemmin. Tässä tutkielmassa pyritäänkin löytämään vastaus siihen, miten Yhdysvaltain Allenden vastainen politiikka muotoutui hallinnon sisällä ja mikä oli tapahtumien merkitys Yhdysvaltain Latinalaisen Amerikan -politiikalle? Tutkimuksen huomio on ennen kaikkea Yhdysvaltain Chilen-politiikassa vuosina 1969 ja 1970. Vuosien 1971-1973 tapahtumat käsitellään suppeammin ja vuoden 1973 jälkeiseen aikaan luodaan lyhyt katsaus.

Tutkielmassa hyödynnetään lähdearkistona ennen kaikkea Yhdysvaltain ulkoministeriön ylläpitämää Internet-arkisto Freedom of Information Act Electronic Reading Roomia, joka sisältää runsaasti eri virastojen julkaisemia Chileä koskevia dokumentteja sekä kokoelman Henry Kissingerin puhelinkeskusteluista. Käytetyistä dokumenteista mainittakoon muun muassa lähetystöraportit, keskustelumistiöt, pöytäkirjat ja tutkimusraportit. Näiden avulla tutkielmassa rakennetaan kuva päätöksenteon etenemisestä hallinnon sisällä.

Tutkimuskirjallisuuden valtavirrassa Chilen ja Yhdysvaltain suhteisiin sekä Yhdysvaltain harjoittamaan Chilen-politiikkaan laajemmin keskittyneet teokset ovat vähissä, eikä Suomesta ole saatavissa kovinkaan montaa aihetta kunnollisessa laajuudessa käsittelevää teosta. Tutkielma onkin painottunut lähteisiin ja joukkoon hyödyllisiä tutkimuksia.

Tutkimustulosten perusteella Yhdysvaltain pyrkimykset vaikuttaa Chilen presidentinvaaleihin vuonna 1970 olivat vaatimattomia laajuudeltaan ennen kesäkuuta 1970, jolloin Kissingerin johtama kansallinen turvallisuusneuvosto NSC tuli mukaan päätöksentekoon. Tätä ennen ulkoministeriö oli ollut huolestunut oikeiston pääehdokkaan taantumuksellisuuden vaikutuksesta maan lähitulevaisuuteen ja vetänyt tapahtumien kulkuun puuttumisessa passiivista linjaa. NSC:n, Kissingerin ja Nixonin kiinnostuksen myötä CIA:n osallisuutta kasvatettiin ja kampanjan rahoitusta lisättiin. Allenden voitettua vastakampanjasta huolimatta kansanäänestyksen, siirtyi pyrkimys Nixonin ja Kissingerin myötävaikutuksesta hänen valintansa estämiseen kongressissa. Tämä kampanja kohtasi vastustusta niin

ulkoministeriössä, Yhdysvaltain Chilen suurlähetystössä kuin myös Kissingerin avustajien piirissä. Epätoivoinen yritys päättyi Chilen parlamentaristisia käytäntöjä puolustaneen esikuntapäällikkö René Schneiderin murhaan CIA:n omapäisesti toimineiden yhteistyökumppanien toimesta.

Allenden valinnan jälkeen Yhdysvallat aloitti uuden Latinalaisen Amerikan - politiikan, jonka ytimenä oli Allenden hallinnon taloudellinen ja poliittinen tukehduuttaminen sekä Chilen jättämän aukon täyttäminen läheisillä suhteilla Brasiliaan. Allenden hallinto romahti vuonna 1973 ennen kaikkea sen sisäpoliittisen heikkouden vuoksi, mutta myös Yhdysvaltain painostuksen myötävaikutuksesta. Vallan kaappanneen kenraali Augusto Pinochetin myötä Chile palasi Yhdysvaltain läheiseksi liittolaiseksi.

Chilen tapahtumien myötä Yhdysvallat vähensi osallistumistaan maanosan politiikkaan ja pitäytyi taustavaikuttajan roolissa auttaen luomaan maanosaan otolliset olosuhteet oikeistolaisten sotilashallitusten nousta valtaan ja tukahduttaa alueen vasemmistolaiset sissiryhmät ja kapinallisliikkeet. Sotilashallitusten välinen, Operaatio Condorina tunnettu, salainen turvallisuusyhteistyö oli tämän kehityksen huipentuma.

Uusi Latinalaisen Amerikan -politiikka näkyi käytännössä, kun sotilasjunta kaappasi vuonna 1976 vallan sekasortoon vajonneelta Argentiinan siviilihallinnolta. Tuolloin ulkoministerinä toiminut Kissinger seurasi juntan politiikkaa läheltä ja oli tietoinen sen suorittamista ihmisoikeusrikkomuksista, mutta tapahtumiin ei puututtu kriittisesti ja kaikenlaista osallistumista välteltiin.

Allenden valinnan estämisyritykset ja tämän hallinnon horjuttaminen tuottivat vastoinkäymisistä huolimatta lyhyellä tähtämellä Yhdysvaltain kannalta mieluisan lopputuloksen, mutta ajan saatossa tehtyjen poliittisten ratkaisujen hinta on osoittautunut kovaksi niin Yhdysvaltain kuin päätöksistä vastanneiden Nixonin ja Kissingerinkin maineiden sekä Yhdysvaltain politiikasta kärsineiden Latinalaisen Amerikan kansalaisten kannalta.

SISÄLLYSLUETTELO

I CHILEN PITKÄ VARJO	1
1. Lähtökohdat ja tutkielman rakenne	1
2. Tutkimuskenttä ja lähteet	3
3. Nykypäivän näkökulma	7
II RICHARD NIXONIN JA HENRY KISSINGERIN ULKOPOLITIIKKA	9
1. Amerikan ulkopoliittinen kriisi	9
2. Kummallinen pari – Nixonin ja Kissingerin myrskyisä yhteistyö	11
3. Washingtonin hiljainen vallankumous	14
III SALVADOR ALLENDEEN NOUSU UHKAKSI VUONNA 1970	22
1. Yhdysvaltain ja Latalaisen Amerikan rakenteistunut eriarvoisuus	22
2. Mallioppilas – Chilen merkitys Yhdysvalloille	27
3. Ulkoministeriö on haluton puuttumaan vaaleihin	31
4. NSC lisää kierroksia: toisen kierroksen alkusoitto	36
IV PYSÄYTTÄKÄÄ ALLENDE JA PELASTAKAA CHILE!	42
1. Yhdysvaltain vastaisku käynnistyy	42
2. Suurlähettiläs Korry menettää Washingtonin luottamuksen	44
3. CIA päästetään vapaaksi Korryn selän takana	48
4. Resepti kaaokseen: Roberto Viaux evp.	51
5. Katkeraan loppuun asti – René Schneiderin murha	55
V LA VIA CHILENA JA SEN RAMPAUTTAMINEN	59
1. Uusi tie sosialismiin? Salvador Allende ja La Via Chilena	59
2. Hymyilevä kuristaja – Yhdysvaltain kampanja Allenden hallintoa vastaan	62
3. Washingtonin liittolaiset taistossa Allendea vastaan	68
4. Allenden korttitalo romahtaa paineen alla	72
VI SOTILASHALLITUSTEN AIKAKAUSI	77
1. Augusto Pinochetin diktatuuri	77
2. Yhdysvaltain aitiopaikka Argentiinan likaiseen sotaan	80
3. Korppikotkan varjo – Operaatio Condorin oikeistoterrori	83
VII PIENI TRAGEDIA SIVUNÄYTTÄMÖLLÄ	86
LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO	90
LIITTEET	
Liite 1. Yhdysvaltain hallinnon toimielimet ja lyhenteet	94
Liite 2. Henkilöt	95
Liite 3. Vaalitulokset Chilessä 1958 – 1970	96

I

CHILEN PITKÄ VARJO

Yhdysvaltain ulkopolitiikkaa vuosina 1969-1974 johtaneiden presidentti Richard Nixonin sekä hänen turvallisuuspoliittisen neuvonantajansa Henry Kissingerin yhteentörmäystä Salvador Allenden kanssa pidetään yhtenä Yhdysvaltain viime vuosikymmenten ulkopolitiikan merkittävistä ylilyönneistä.

Yhdysvaltain sekaantuminen Chilen ensimmäisen sosialistisen presidentin valintaan vuonna 1970, Allenden myrskyisä hallintokausi ja Augusto Pinochetin johtama vallankaappaus vuonna 1973 muodostavat tarinan, jota on tulkittu monin eri tavoin. Kärjistäen ilmaistuna vasemmistolaisille piireille se on kertomus ihmisistä lähteneen sosialismin jäämisestä sotilaallisen oikeiston ja Yhdysvaltain imperialismin sorron alle. Oikeistolaisista taas tarinassa on kyse kommunismia kohti matkanneen järjestelmän romahtamisesta sisältä käsin sekä armeijan pohjimmiltaan oikeutetusta väliintulosta. Anti-imperialisteiksi itsensä mieltävistä Yhdysvaltain osallisuus tapahtumissa peittää alleen kaikki muut näkökulmat.

Yhdysvaltain osallisuutta Chilen tapahtumissa voidaan pitää aiheesta tehdyn laajan tutkimuksen ansiosta kiistämättömänä. Osallisuuden vahvistamisen tai kiistämisen sijasta tässä tutkielmassa haetaankin vastausta siihen, miten Yhdysvaltain suhtautuminen Allenden valintaan ja valtakauten muotoutui hallinnon sisällä ja mikä oli tapahtumien merkitys Yhdysvaltain Latinalaisen Amerikan -politiikalle.

1. Lähtökohdat ja tutkielman rakenne

Tutkielma rajoittuu 1960- ja 1970-luvuille. Tarkastelun alkupisteenä ovat Chilen presidentinvaalit vuonna 1964 ja päätepisteenä Henry Kissingerin virkauran viimeinen vuosi 1976, jolloin Argentiinassa nousi valtaan verinen sotilashallinto ja Latinalaisen Amerikan sotilashallintojen turvallisuusyhteistyön hedelmä Operaatio Condor murhautti Pinochetin hallintoa kritisoineen Orlando Letelierin Washingtonissa. Valtaosa tutkimuksesta keskittyy

vuoden 1970 presidentinvaaleja ympäröivään aikaan, jolloin Yhdysvalloissa tehtiin kaikki merkittävät Chilen-politiikkaa koskevat linjanvedot.

Tutkielma tulee käsittelemään tapahtumia paljolti Kissingerin, Nixonin ja heidän alaisuudessaan toimineiden ulkopoliittisten vaikuttajien kautta. Henkilöhistoriallinen painotus johtuu pitkälti siitä, että tutkimuskysymys edellyttää virastojen julkisivujen taakse sukeltamista. Ilman nimiä ja kasvoja poliittinen historia jää helposti pelkäksi virastojen historiaksi, jossa keskeiset toimijat ovat monoliittiset ulkoministeriö, CIA, Valkoinen talo ja eri maiden suurlähetystöt. Itsestään selvien Henry Kissingerin, Richard Nixonin ja Salvador Allenden ohella tutkielmassa tuodaan esiin muitakin henkilöitä päätösten takaa. Tämä siksi, että maailman byrokraattisinkaan virasto ei päätä asioista yhtenä organismina, vaan päätöksen valmistelevat ja hyväksyvät oikeat ihmiset, joiden henkilökohtaisista päätöksistä riippuu viraston toiminta. Vaara historian liiallisesta henkilöimisestä on aina olemassa, mutta siinä vastuu on myös lukijan, jota muistutetaan pitämään mielessään, että jokainen tutkielmassa esiintyvä henkilö on oman alansa asiantuntijuuden ohella myös ympäröivän organisaationsa edustaja.

Ulkopolitiikan huipputasolla tutkielma rakentuu paljolti Henry Kissingerin ympärille. Siitä huolimatta, että Kissinger ei ollutkaan joidenkin tutkimusten kuvailema ulkopoliitiikan kaikkivaltias Washingtonissa, on hän mielekäs päähenkilö tapahtumien kuvaamiseen. Hän on mukana tapahtumien ytimessä Nixonia enemmän ja vastuussa suuresta osasta Yhdysvaltain Chilen-politiikkaa. Lisäksi Kissinger on kiinnostava persoona - ristiriitainen ja monimutkainen hahmo, jonka arvaamaton sekä epävarma luonne vaikutti monesti myös politiikan sisältöön. Kissingerissä on ripaus arvoituksellisuutta ja dramatiikkaa ja hänen ristiriitaisuutensa sekä epätavanomaisuutensa kutittelevat tutkijan kiinnostusta. Lyhyesti sanottuna, Kissingerin ympärille on mielekästä rakentaa esitys, joka on samalla sekä asiapitoinen että helposti lähestyttävä. Hän on myös yksi niistä tapahtumien päävaikuttajista, joista löytyy Suomesta käsin riittävästi lähteitä.

Tutkielma sisältää varsin laajan pohjustuksen, jossa käsitellään Henry Kissingerin ja Richard Nixonin persoonat, heidän luomansa ulkopoliittinen hallintojärjestelmä sekä Yhdysvaltain ulkopoliittinen tilanne ja -lähihistoria Latinalaisen Amerikan kanssa. Taustoitus on kattava, koska tutkimus liittyy vahvasti Yhdysvaltain ulkopoliittisen hallinnon sisäiseen dynamiikkaan ja Kissingeriin sekä Nixoniin ulkopoliittisina toimijoina.

Tutkielmassa mainittujen rahasummien osalta todettakoon hyvin karkeana arviona, että niiden arvo on noin viisin-kuusinkertainen verrattuna dollarin arvoon vuonna 2006.¹ Kaikki työssä esiintyvät käännökset ovat tekijän omia.

2. Tutkimuskenttä ja lähteet

Puhuttaessa Nixonin ja Kissingerin ajan Yhdysvaltain suhteesta Latinalaiseen Amerikkaan ja aihetta käsittelevästä tutkimuskirjallisuudesta on väistämättä puhuttava myös tutkimusalan kapeudesta ja tutkimuksen vähäisestä määrästä. Sekä Kissinger että Nixon olivat tunnettuja siitä, että he eivät juuri keskittyneet Latinalaisen Amerikan tapahtumiin ja kenties tämän johdosta koko maanosa tuntuu välillä hukkuneen tutkijoiden kartoilta. Esimerkiksi Richard C. Thornton on analysoinut teoksessaan *The Nixon-Kissinger Years: The Reshaping of American Foreign Policy* (1989) Nixonin ja Kissingerin yhteisiä vuosia Yhdysvaltain ulkopoliittikan vedenjakajina. Latinalaiseen Amerikkaan viitataan muutamaan otteeseen sikäli, kun se koskettaa Yhdysvaltain idänsuhteita, eikä Chile ole päässyt mukaan käsittelyyn ollenkaan.

Huomattava osa Chilen tapahtumia ja Yhdysvaltain osallisuutta koskevasta tutkimuksesta on leimallisesti myös Nixon- ja Kissinger-tutkimusta painottuen kuitenkin jälkimmäiseen. Kissingerin voimakkaaksi mielletty vaikutusvalta ulkopoliittikan johdossa näkyikin suoraan tutkimuskentästä. Kissinger-kirjallisuuden normiksi on muodostunut käydä läpi lyhyehkösti sekä Yhdysvaltain reagointi Cienfuegosin sukellusvenetukikohdan rakennustöihin Kuubassa että osallistuminen Allenden horjuttamiseen.² Chilen tarkastelu ei tyypillisesti ulotu Salvador Allenden vaalivoittoa edeltäneeseen aikaan tai Chilen tapahtumien ulkoisvaikutuksiin. Kissingerin ja Nixonin roolit korostuvat myös muun Yhdysvaltain hallinnon kustannuksella. Kissinger-kirjallisuus ei ole uusiutunut juurikaan Latinalaisen Amerikan osalta vuosien varrella, mutta sellaisenaankin se edustaa huomattavaa osaa Yhdysvaltain ja Chilen välisiä suhteita Salvador Allenden aikana käsittelevästä kirjallisuudesta. Uusista Kissinger- ja Nixon-aiheisista tutkimuksista laajimmin Chileä käsittelee Robert Dallek teoksessaan *Nixon and Kissinger* (2007).

Henkilöhistoriallisen lähestymistavan ohella aihetta on toki tutkittu myös laajemmalla katsantokannalla, mutta tällainen tutkimus on selvästi vähemmistössä ja sekään ei tunnu

¹ [<http://www.measuringworth.com/>]

² Kts. mm. Hersh 1983, Schulzinger 1989, Isaacson 1992, Hanhimäki 2004, Dallek 2007.

pureutuvan kovin syväälle Yhdysvaltain ulkopolitiikan synnyn perusteisiin tai Chilen tapahtumien maailmanpoliittisiin kytköksiin. Vaihtoehtoina onkin siis monesti Yhdysvaltain ulkopolitiikkaa joko turhan ylimalkaisesti käsittelevä tai liiaksi henkilöivä koulukunta, joista kumpikaan ei juuri pohdi Chilen tapahtumien vaikutusta Yhdysvaltain ulkopolitiikkaan. Olisi tietenkin täysin valheellista todeta, ettei Nixonin kauden aikaiseen Chileen tiukemmin pureutuvaa tutkimusta olisi olemassa. Varmasti on, mutta Suomesta ja internetistä saatavilla oleva tutkimus ei näille sivupoluille muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta eksy.

1970-luvulla Chile oli tuore kysymys ja sitä koskevaa kirjallisuutta on päätyntä Suomeenkin. Ensimmäinen laaja yleisesitys tapahtumista syntyi Paul E. Sigmundin toimesta teoksessa *The Overthrow of Allende and the Politics of Chile* (1977). Sigmundin näkemys on selkeästi Allenden politiikkaa vierastaneen ja Allendea edeltäneen presidentti Frein politiikkaa arvostaneen tutkijan näkemys. Teosta onkin kritisoitu Allenden tuhon syiden liian yksiulotteisesta käsittelystä³ Sigmundin voi sijoittaa kylmän sodan historian tutkimuksessa perinteisen ja jälkirevisionistisen suuntauksen välimaastoon.⁴

Yhdysvaltain osallisuutta Allenden kaatumisessa käsittelivät myös James Petras ja Morris Morley yhteisissä teoksissaan *How Allende fell: a Study in U.S.-Chilean Relations* (1974) ja *The United States and Chile: Imperialism and the Overthrow of the Allende Government* (1975). Siinä missä Paul E. Sigmund piti selvästi Allendea itseään pääsyyllisenä omaan tuhoonsa, vierittävät selkeän revisionistiset Petras ja Morley päävastuun Yhdysvalloille. Tutkimus itsessään ei vaikuta erityisen heikolta, mutta siitä vedetyt johtopäätökset ovat varsin rohkeita.

Viime vuosien lähdejulkaisut ja Augusto Pinochetin oikeudenkäynnin aktivoituminen herättelivät Chilen ja Yhdysvaltain suhteiden tutkimusta. Etenkin liittovaltiotason asiakirjojen julkisuuden takaavan Freedom of Information Act -säädöksen (FOIA) nojalla julkaistut Yhdysvaltain hallinnon tuottamat dokumentit innostivat tutkijoita tarttumaan aiheeseen uudelleen.

George Washington Universityssa toimiva itsenäinen arkisto ja tutkimusinstituutti National Security Archive on profiloitunut erityisen vahvasti sananvapauden vahtikoiraksi ja

³ Kts. mm. kirja-arviot *The Journal of Politics*, February 1979, Vol. 41, no. 1 ja *International Affairs*, January 1979, Vol. 55, no. 1.

⁴ Kylmän sodan historiankirjoitus jaetaan tavallisesti kolmeen vaiheeseen. Perinteisen suuntauksen mukaan kylmän sodan syyt löytyivät Neuvostoliitosta. Tätä suuntausta vastaan nousi 1960-luvulla Vietnamin sodan ja kylmän sodan rakenteistumisen myötä revisionistinen suuntaus. 1970-luvulta lähtien näiden kahden tutkimussuunnan kannat lähentyivät tosiaan ns. jälkirevisionistisen suuntauksen myötä, joka korosti kylmän sodan eri leirien keskinäisen arvioinnin ja kommunikaation epäonnistumista. Kts. Nisonen 2007 s. 1-2.

aktiiviseksi FOIA-julkaisupyyntöjen tekijäksi myös Chilen suhteen. Yhdysvaltain ulkopoliittista historiaa ajoittain varsin sensaatiohakuksistakin valottavan arkiston vanhempana tutkijana toimivan Peter Kornbluhin teos *Pinochet File: A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability* (2004) on tämän hetken olennaisin lähde-teos Yhdysvaltain osallisuudesta Chilen politiikassa Allenden ja Pinochetin aikana. Teoksen selkeän kriittinen asenne Yhdysvaltoja sekä Kissingeriä ja Nixonia kohtaan antaa tutkimukselle revisionistisia piirteitä, mutta itse tutkimus on pätevää ja käytetty lähdeaineisto laaja. Näkökulma on kuitenkin korostetun kapeasti Yhdysvaltain osallisuudessa ja hallinnon sisäisessä toiminnassa. Chilen sisäpolitiikkaa tai muita toimijoita ei tuoda esiin, eikä Kornbluh kommentoi juurikaan Chile-tutkimusta. Kattavaksi yleisesitykseksi Kornbluhin tutkimuksesta ei siis ole.

Kissingerin moderneista kritikoista kenties kaikkein näkyvimmän roolin ottanut tutkiva journalisti Christopher Hitchens syyttää teoksessaan *Trial of Henry Kissinger* (2001) Kissingeriä sotarikoksista ja käy määrätietoisesti läpi Kissingerin uran mustimmat hetket. Kirjasta on tehty myös samalla nimellä kulkeva BBC-dokumentti. Hitchens käsittelee teoksessaan myös Chileä hyödyntäen vakuuttavasti uusia lähteitä, mutta kokonaiskuva jää kapeaksi mehevimpiin yksityiskohtiin rajoittuvan ja lähtökohdiltaan varsin värittyneen käsittelytavan vuoksi. Hitchensin keskeiset argumentit on helppo hyväksyä uskottavina, mutta niitä on vaikea pitää riittävän laajana esityksenä aiheesta.

Ajatus Kissingeristä sotarikollisena ei ole ottanut laajamittaisesti tulta alleen tutkimuskentällä. Viimeisen neljän vuoden aikana ilmestyneissä Kissinger-tutkimuksissa niin Jussi Hanhimäki, Robert Dallek kuin Jeremi Suriakin kuvaavat avoimesti Kissingerin ja Nixonin mustat hetket, mutta torjuvat ajatuksen Kissingeristä sotarikollisena. Peter Kornbluh ei syytä Kissingeriä suoraan sotarikolliseksi, mutta kritisoi tämän toimintaa Chilen yhteydessä hyvin ankarasti.⁵

Lähdejulkaisujen ohella historiantutkimusta ovat piristäneet sille asetetut uudenlaiset vaatimukset siitä, että kylmä sota tulisi ottaa huomioon laajempaan ja monimuotoisempaan kokonaisuutena, jolla oli suurvalta-aspektin ohella myös taloudellinen, kulttuurillinen ja teknologinen puolensa, ja joka oli jakautunut kahden blokin sijasta monimuotoisempaan alajärjestelmien verkkoon. Tutkijoiden tulisi päästä yli usein vain yhteen osapuoleen ja syyllisyyskysymykseen keskittyvästä tutkimussuuntauksesta.⁶ Kornbluh ei tätä saavuta, sillä kyse on nimenomaan pistetutkimuksesta, jossa horisontti ei ulotu juuri Chileä kauemmaksi.

⁵ Kts. Hanhimäki 2004, Kornbluh 2004, Suri 2007, Dallek 2007.

⁶ Nisonen 2007 s. 3-4.

Kestääkin oletettavasti jonkun aikaa, ennen kuin monimuotoisempaa kylmä sota -kuvaa edustava tutkimus yltää yksittäisten kriisien tutkimukseen.

Tutkittaessa Yhdysvaltain poliittista historiaa Suomesta käsin pro gradu -vaiheessa on tekijän yksinkertaisesti tehtävä tiettyjä myönnytyksiä. Chilen ja Yhdysvaltain välisistä suhteista on saatavilla niin ohuelti tutkimusta, että tutkielmasta tulee väistämättä varsin lähdepainotteinen. Optimaalisinta olisi luonnollisesti päästä käsiksi fyysisesti Yhdysvalloissa sijaitseviin dokumentteihin, mutta se ei luonnollisestikaan ollut mahdollista. Onneksi Internetistä löytyvä lähdeaineisto oli tässä tapauksessa täysin riittävä tutkimuskysymyksen asettamiin vaatimuksiin nähden.

Tutkielman keskeisimmät lähteet on hankittu Yhdysvaltain ulkoministeriön ylläpitämästä Internet-arkisto Freedom of Information Act Electronic Reading Roomista. Kuten arkiston nimikin viittaa, on sen sisältämät dokumentit julkaistu Freedom of Information Act -säädöksen nojalla. Dokumenteista on sensuroitu sisällön kannalta tarpeettomia henkilökohtaisia tietoja sekä liian arkaluontoiseksi arvioituja osioita. Näitä ovat muun muassa kansallista turvallisuutta heikentävät tiedot, kauppasalaisuudet, luotettavina tietolähteinä toimineiden tiedonantajien ja agenttien henkilöllisyydet sekä poliisin tai muun vastaavan tahon toimintatapoja paljastavat tiedot. Näistä poikkeuksista on säädetty laissa, joten ei ole perusteltua olettaa, että sensurointia väärinkäytettäisiin. On kuitenkin selvää, että arkaluontoisten osioiden sensuroinnin myötä katoaa myös esimerkiksi päättäjien yhteydet arkaluontoisiksi arvioituihin päätöksiin. Esimerkkinä sensuroiduista tiedoista mainittakoon esim. huomattava osa yksityiskohtaisista tiedoista CIA:n toimista ulkomailla tai sen agenteista.

Ulkoministeriön ylläpitämä FOIA-arkisto sisältää viraston omien, Chileä koskevien dokumenttien lisäksi myös kuuden muun viraston Chileen liittyvät FOIA-kokoelmat. Nämä virastot ovat kansallisarkisto NARA, keskustiedustelupalvelu CIA, puolustusministeriö, liittovaltion poliisi FBI, oikeusministeriö ja kansallinen turvallisuusneuvosto NSC. Tämä tutkielma hyödyntää ulkoministeriön Chile-kokoelman ohella CIA:n, NARA:n ja NSC:n kokoelmia. Chilen ohella ulkoministeriön FOIA-arkistosta käytetään tässä tutkielmassa ulkoministeriön Argentiinaan liittyvää FOIA-kokoelmaa ja Henry Kissingerin puhelinkeskusteluja sisältävää Kissinger Telephone Transcripts -kokoelmaa, joka sisältää kuitenkin dokumentteja vain vuodesta 1973 eteenpäin.

Ulkoministeriön arkiston ohella National Security Archive on ollut hyödyllinen tutkielman kannalta. Se on paikannut joitain olennaisia aukkoja ulkoministeriön FOIA-

arkistossa. National Security Archivenkin dokumentit on pääosin julkaistu Freedom of Information Actin nojalla.

Muuten hyödyllinen Foreign Relations of United States (FRUS), eli Yhdysvaltain ulkoministeriön ylläpitämään ulkopoliittisen julkaisusarjaan liittyvä internet-arkisto ei sisällä dokumentteja Nixonin aikakauden Latinalaisen Amerikan -politiikkaan liittyen, eikä arkisto ole ehtinyt julkaisuissaan Gerald Fordin aikaan. Sen sijaan Nixonin poliittisen luonteen ymmärtämisessä arkisto on ollut hyödyllinen.

Muista internet-arkistoista ei sopivia lähteitä löytynyt. Esimerkiksi Gerald Fordin kirjaston internetsivuilla on kyllä saatavilla jonkun verran materiaalia, mutta se ei sisällä juurikaan tätä tutkimusta koskettavia dokumentteja. Internetin kautta olisi saattanut olla mahdollista päästä käsiksi chileläisiin lähteisiin ja tutkimuksiin, mutta niissä tekijän kielitaidon puutteellisuus tuli vastaan. Englanninkielisiä tutkimuksia julkaisevan, YK:n alaisen Latinalaisen Amerikan ja Karibian maiden talouskomission (ECLAC/CEPAL) verkkoarkisto ei sekään tuottanut tulosta.⁷

Ulkopoliittiset aikakauslehdet eivät vaikuttaisi tarttuneen Chilen kysymykseen kovinkaan laajalti tuoreeltaan. Aiheesta tai sen vierestä kirjoitetuista artikkeleista ei ollut tämän työn kannalta yleisesti ottaen hyötyä. Poikkeuksen tehneet artikkelit löytyvät kirjallisuusluettelosta.⁸

3. Nykypäivän näkökulma

Ennen kuolemaansa joulukuussa 2006, Augusto Pinochet oli todettu 91-vuotiaana oikeuskäyntikelpoiseksi ja häntä odotti oikeudenkäynti diktatuurin aikaisista ihmisoikeusrikkomuksista ja ihmisten katoamisista. Joukko oikeusistuimia on halunnut 2000-luvun aikana myös Henry Kissingerin kuultavaksi, mutta syytteiden nostamista ei ole harkittu. Kissinger on vältellyt yhteydenottoja, eikä häntä todennäköisesti nähdä oikeussalissa, ellei hän ole siellä pakon edessä. Tämä on todistusaineiston puutteen vuoksi epätodennäköistä ja kuten Pinochet ja Nixonkin, 85 vuotta vuoden 2008 toukokuussa täyttävä Kissinger pääsee eroon kyselijöistä todennäköisesti vasta haudan levossa.

⁷ [<http://www.eclac.cl>]

⁸ Tekijä kävi läpi Foreign Affairsin numerot ajalta 1967-1975 ja etsi laajalti artikkeleja EBSCO:n ja JSTOR:n elektronisista tietokannoista.

Pinochetin kuoleman vaikutus aiheen ajankohtaisuuteen jää nähtäväksi. Voi olla, että pääsyytetyn kuoleman myötä häly hiljenee ja aihe jää yleisen mielipiteen tuomittavaksi. Tämä tuomio on näillä näkymin pääosin tuomitseva Pinochetin kannalta ja selkeän negatiivinen Kissingerin sekä Yhdysvaltain hallinnon suhteen. Pinochetilla oli loppuun asti omat tukijansa oikeistolaisissa piireissä, mutta kokonaisuutena hänet tullaan oletettavasti muistamaan Chilen julmana diktaattorina eikä tiukkana järjestyksenpitäjänä. Kissingeriin kohdistunut huomio heijastaa toisaalta sitä, että muut syytettävät ovat kuolleet pois, mutta myös sitä, että hän oli kylmän sodan muistettavimpia vaikuttajia, joka antoi aikakaudelle ja sitä leimanneelle häikäilemättömälle reaalipolitiikalle selkeät kasvot. Ironisesti Kissingerin itsensä varjelema kuva vaikutusvaltaisesta poliittisesta toimijasta on toiminut tässä häntä itseään vastaan korostaen hänen rooliaan Nixonin sijasta aikakauden päätöksissä.

Christopher Hitchensin kaltaiset Kissinger-kriitikot pitänevät lopulta huolen siitä, että Kissingerin ulkopoliittinen muisto ei jää tahrattomaksi. Kissingerin nimellä tehty internethaku palauttaa runsaasti sivustoja, joilla ajetaan Hitchensin tunnetuksi tekemää tavoitetta saada Kissinger vastuuseen sotarikoksista. Chilen presidentinvaaleihin sekaantuminen, Augusto Pinochetin tukeminen ja Kambodžhan pommituksien hyväksyminen liitetään jo yleisesti Kissingeriin. Nähtäväksi jää, käykö tulevaisuudessa samoin esimerkiksi Itä-Timorin ja Argentiinan ihmisoikeusrikkomusten hiljaisen hyväksymisen kanssa.

Kissinger itse on tehnyt poliittisen uransa jälkeen lujasti töitä sen eteen, että hänet muistettaisiin kylmän sodan suurena amerikkalaispoliitikkona. Hän on kirjoittanut tavattoman laajat muistelmat sekä lukuisia muita julkaisuja ja esiintynyt ahkerasti julkisuudessa poliittisena kommentaattorina. Alkuperäisiä lähteitä käyttäviä kriitikkojaan Kissinger ei ole kuitenkaan pystynyt vaitentamaan ja viime vuosina vaiennut osapuoli onkin ollut Kissinger itse. Christopher Hitchensin Kissingerille jättämästä sodanjulistuksesta on kuitenkin aikaa jo seitsemän vuotta, eikä Kissingerin historia ole ollut juurikaan esillä julkisuudessa viimeisten vuosien aikana, vaikka uusia tutkimuksia ilmestyykin jatkuvasti. Kenties Irakin pitkittynyt sota ja Yhdysvaltain vaikea taloustilanne ovat vieneet amerikkalaisten huomion 70-luvun ulkopoliitiikan likaisista yksityiskohdista nykypäivän ongelmiin ja ehkä asiaan palataankin kunnolla seuraavan kerran Kissingerin kuoltua ja hänen Yhdysvaltain kongressin kirjastoon säilöttyjen papereidensa avauduttua tutkijoille.

II

**RICHARD NIXONIN JA HENRY
KISSINGERIN ULKOPOLITIikka**

Richard Nixon ja Henry Kissinger ovat yksi Yhdysvaltain poliittisen historian suurista parivaljakoista. Richard Nixon on presidentti, jonka ulkopoliittisista saavutuksista puhutaan harvoin mainitsematta myös hänen turvallisuuspoliittisena neuvonantajanaan ja myöhemmin ulkoministerinä toiminutta Henry Kissingeriä. Yhteys ei toimi kuitenkaan samoin molempiin suuntiin, sillä Henry Kissingeristä on selvästi tavallisempaa puhua mainitsematta juurikaan presidenttiä, jonka palveluksessa hän politiikkaansa harjoitti.

Sekä Nixon että Kissinger olivat hankalia persoonia lähipiirilleen ja molemmat uskoivat vallan keskittämiseen ja byrokratian ohittamiseen. Tämän seurauksena Washingtonin ulkopoliittisen vallan koostumus muodostui hyvin poikkeuslaatuiseksi verrattuna mihin tahansa muuhun modernin ajan amerikkalaiseen hallintoon.

Kun tutkimuksen tarkoituksena on kohdistaa huomiota Yhdysvaltain Chilen-politiikan muodostumisen taustoihin ja tekijöihin Nixonin ja Kissingerin yhteistyön aikana, on hedelmällistä pysähtyä hetkeksi tarkastelemaan tuon ulkopoliittisen rakennelman syntytapaa, muotoa ja lähtökohtia sekä niitä kahta henkilöä, jotka olivat keskeisessä vastuussa koko Yhdysvaltain ulkopoliitikasta.

1. Amerikan ulkopoliittinen kriisi

Arvioitaessa Yhdysvaltain ulkopoliittisen johdon muotoutumista vuonna 1969, on pidettävä tarkasti mielessä se erityinen tilanne, josta Nixonin tuore hallinto löysi itsensä. Lyhyesti sanottuna, Yhdysvallat oli ulkopoliittisesti vetäytymisvaiheessa ja sen vaalima maailmanpoliittinen järjestelmä osoitti murtumisen merkkejä useissa paikoissa.

Vietnamin sota oli saavuttanut pisteen, jossa sodan kulku tarjosi enää hyvin vähän lupaavia merkkejä. Alkoi olla yhä selvempää, että sotaa ei voitaisi voittaa realistisilla panostuksilla ja rauhan tai vetäytymisenkin järjestäminen tulisi olemaan vaikeaa. Sota hiersi

myös suhteita amerikkalaisten eurooppalaisiin liittolaisiin ja sotakrapulan myötä ajatus Yhdysvaltain joukkojen lähettamisestä muihin ulkomaisiin kohteisiin oli käytännössä mahdoton.

Neuvostoliiton suhteen Prahan kevät 1968 - puna-armeijan toteuttama miehitys Tšekkoslovakiassa ja länsimaiden pehmeä reaktio - oli vahvistanut Neuvostoliiton luottamusta siihen, että sillä oli myös Washingtonin hyväksyntä etujensa valvonnalle Itä-Euroopassa. Ydinasetasapainon lähestyminen vahvisti myös Moskovan asemia.

Kiinan kansantasavalta oli suuri kysymysmerkki, eikä vuonna 1969 ollut vielä ollenkaan varmaa, että vuonna 1972 Nixon vierailisi ensimmäisenä yhdysvaltalaisena presidenttinä maassa. Lähinnä vuoden 1969 Kiina vaikutti sisäänpäin kääntyneeltä ja vihamieliseltä.

Taloudellisesti Euroopan ja Japanin vahvistuminen loivat huolestuttavia merkkejä amerikkalaisen talouden tulevasta ongelmista ja kolmannessa maailmassa kuohui. Afrikka oli keskellä dekolonisaatiovaihettaan, mikä johti rajakiistojen ja heimoristiriitojen sytyttämiin sisällissotiin. Latinalaisessa Amerikassa 1960-luvulla aloitettu Alliance for Progress ei ollut tuottanut haluttuja tuloksia, vaan amerikkalaisvastaisuus oli vahvistunut maanosassa. Lähi-idässä Israelin ja arabimaiden välit olivat tulehtuneet vuoden 1967 kuuden päivän sodan jäljiltä.

Kennedyn ja Johnsonin hallinnot olivat rakentaneet ulkopolitiikkaansa erilaisista lähtökohdista – Yhdysvaltain asemat olivat olleet kaikin puolin vahvemmat ja sen käytössä olleet mahdollisuudet laajemmat. Aktiivisen interventiopolitiikan ja Yhdysvaltain taloudellisen, poliittisen sekä sotilaallisen kiistattoman ylemmyyden aika oli ohi ja tarvittiin uudenlaista, varovaisempaa suhtautumista ulkopolitiikkaan.

Yhdysvallat ei ollut valmistautunut näistä uusista haasteista selviytymiseen. Sillä ei ollut valmiita vastauksia siihen, miten se lopettaisi Vietnamin sodan, pitäisi Neuvostoliiton kurissa ja vanhat liittolaiset tyytyväisinä, kontrolloisi ydinasevarustelua, hallitsisi uusien valtioiden syntytulvan, ratkoisi Lähi-idän ja kolmannen maailman kriisit ja vastaisi talouden uusiin haasteisiin. Nixonilla ei ollut selvää visiota ongelman ratkaisusta, mutta hän uskoi löytävänsä sen Kissingerin avulla.

2. Kummallinen pari – Nixonin ja Kissingerin myrskyisä yhteistyö

Kun Henry Kissinger sai vuonna 1969 Richard Nixonin uudessa hallinnossa turvallisuuspoliittisen neuvonantajan ja kansallisen turvallisuusneuvoston johtajan virat, nyökyteltiin monissa piireissä tyytyväisinä. Alun perin Saksasta lähtöisin olevan ja Harvardissa akateemisen uran tehneen Kissingerin katsottiin olevan yksi aikakauden terävimmistä maailmanpolitiikan tuntijoista ja hänen uskottiin tuovan hallintoon sen kaipaamaa näkemystä ja maailmanpoliittista ymmärrystä. Nixon ei ollut ulkopoliittisesti kokematon, olihan hän ollut vuosina 1953 - 1961 Dwight D. Eisenhowerin varapresidentti ja kolmeen otteeseen tuona aikana jopa maan johdossa Eisenhowerin sairastelujen aikana. Hän oli myös matkustanut maailmalla niin varapresidentin ominaisuudessa kuin yksityisenä henkilönäkin, mutta tästä huolimatta Nixonin ulkopoliittisiin kykyihin ei uskottu laajalti ja hänet miellettiin pohjimmiltaan klassiseksi amerikkalaiseksi maailmankansalaisen sijaan. Nixon oli puoluepoliitikko ja hänen ulkopoliittisista näkemyksistään vallitsi epävarmuus. Hän tarvitsi rinnalleen jonkun ulkopoliittisesti laajalti arvostetun hahmon, joka hiljentäisi pelkällä mukanaolollaan kriitikot.

Kissingerin valinta hallintoon ei ollut jälkikäteen tarkasteltuna kovinkaan yllättävä, sillä hän oli republikaanien käytössä olevista kansainvälisen politiikan asiantuntijoista kaikkein merkittävin ja rooli Rockefellerin ulkopoliittisena avustajana oli tehnyt Kissingerille nimeä.⁹ Lisäksi Kissingerin ulkopuolisuus Kennedyn ja Johnsonin hallinnoissa koitui lopulta hänen onnekseen, sillä hän oli vuonna 1968 Richard Nixonin silmissä vapaa Vietnamiin sotkeutumisen painolastista, joka veti monta muuta Kissingerin kaltaista politiikkaan häntä aiemmin lähtenyttä akateemikko mukanaan alas.¹⁰

Nixonin ja Kissingerin yhteistyö perustui heidän kahdenväliseen suhteeseensa, jonka perustana oli molempien jakama epäluottamus byrokraatiaan ja tunne siitä, että ulkopoliittista päätöksentekoa olisi keskitettävä ja tehostettava nykyisestä.¹¹ Molemmat vannoivat myös reaaliolitiikan nimeen ja tarkastelivat Yhdysvaltain ulkopoliittikkaa analyyttisesti ilman suurta ideologian paloa. He myös jakoivat uskon siihen, että kova linja ja oikein ajoitetut voimannäytteet tuottivat diplomaattisia voittoja.¹² Poliittisten näkemystensä yhteneväisyyden ohella molemmat miehet olivat myös persooniltaan samankaltaisia.

⁹ Hanhimäki 2004, s. 20-23.

¹⁰ Hanhimäki 2004, s. 12.

¹¹ Hanhimäki 2004, s. 24; Rothkopf 2005, s. 114 -115.

¹² Hanhimäki 2004, s. 31; Dallek 2007, s. 89-91.

Richard Nixon oli ristiriitainen ja pohjimmiltaan epävarma persoona. Hän oli eloisa politiikassa, mutta ujo yksityiselämässään. Hänellä ei ollut juurikaan ystäviä, eikä hän pitänyt fyysisestä kosketuksesta ihmisten kanssa. Nixon osasikin rentoutua vain politiikasta irrallaan olleiden ihmisten seurassa, kuten liikemiestuttavansa Bebe Rebozon kanssa, jonka kanssa Nixon viihtyi usein juomassa Camp Davidissa. Nixon vihasi lehtimiehiä, mutta kaipasi julkista huomiota ja arvostusta. Hänen mielenliikkeensä olivat ailahtelevaisia ja vaikka hän oli monesti petollinen, äkkipikainen, manipuloiva, itsekeskeinen ja epäluuloinen, oli hän myös älykäs, suoraviivainen, huomaavainen ja erittäin taitava näkemään ulkopoliittikan suuressa mittakaavassa. Siinä, missä hän saattoi luoda taitavia poliittisia linjauksia, saattoi hän samassa yhteydessä raivota todellisista ja kuvitelluista vihollisista kielellä, jollaista ei odottaisi kuulevan valtionpäämiehen suusta.¹³

Henry Kissinger kärsi hyvin samanlaisista heikkouksista kuin Nixonkin. Aivan kuten presidenttinsä, hän oli epävarma, äkkipikainen, itsekeskeinen, huomionkipeä ja taipuvainen petollisuuteen. Miesten erot näkyivät siinä, miten nuo heikkoudet tulivat ilmi. Tärkein ero oli se, että siinä missä Nixon sulkeutui itseensä, suuntautui Kissinger ulospäin. Ulkoministeriössä työskennelleen Thomas Hughesin sanoin

”Molemmat olivat parantumattoman salailevia, mutta Kissinger teki sen hurmaavasti. Molemmat vihasivat byrokratiaa, mutta Nixon piiloutui siltä. Molemmat valehtelivat, mutta Kissinger oli usein uskottava. Molemmat olivat tottuneita manipuloimaan, mutta Nixon oli läpinäkyvämpi. Molemmat olivat syvästi epäluuloisia, mutta Kissinger oli pitelemättömän seurallinen.”¹⁴

Kissingerillä oli heikkouksien ohella myös paljon vahvuuksia. Hän hallitsi vaivattomasti monimutkaisia kysymyksiä, hänen tietonsa ulkopoliitikasta olivat laajat ja vuosien työ ulkopoliittikan tutkimuksen parissa oli antanut hänelle vakaan näkemyksen ulkopoliittisen kentän kokonaiskuvasta. Vankka asiaosaaminen yhdistettynä luontaiseen sosiaalisuuteen tekivät hänestä hyvän diplomaatin ja neuvottelijan. Kissinger oli myös uupumattoman ahkera työssään – huomattavasti ahkerampi kuin akateemisessa elämässä, joka oli ollut Kissingerille aina ennen kaikkea välivaihe vallankahvaa tavoitellessa.

Yksi merkittävimmistä Nixonia ja Kissingeriä yhdistäneistä tekijöistä oli heidän samankaltainen poliittinen arvopohjansa Molemmat olivat selkeästi antikommunisteja, mutta

¹³ Hanhimäki 2004, s. 20; Isaacson 1992, s. ;Rothkopf 2005, s. 111-113.

¹⁴ Isaacson 1992, s. 141.

toisaalta myös realisteja, jotka asettivat tavoitteet keinojen edelle ja olivat valmiit suhtautumaan kommunistiblokkiin aiempaa joustavammin, mikäli se oli edullista Yhdysvaltain kannalta. Nixonilla oli toki oma historiansa tiukkana antikommunistina ja tämä oli vaikutelma, josta hän piti mielellään kiinni, mutta ulkopolitiikan sisällön suhteen sekä Nixon että Kissinger olivat huomattavan ideologiattomia. Heidän poliittinen realisminsa näkyi myös siinä, että molemmat suhtautuivat myönteisesti voimakeinojen harkittuun käyttöön ulkopolitiikan tehostajana ja sotilaalliseen uhkaan toimivan diplomatian takeena. Molemmat olivat myös vahvasti konservatiivisia arvomaailmoiltaan. Nixonilla tähän vaikutti varmasti hänen kveekaritaustansa ja Kissingerillä Natsi-Saksassa vietetyn lapsuuden kokemukset sekä myöhemmin sotilasvuosina Saksassa vietetty aika. Kissinger oli nähnyt läheltä, mitä yhteiskunnan radikaalit muutosvoimat saivat pahimmillaan aikaan ja miten haavoittuvaisia demokratiat olivat. Kuten Walter Isaacson kuvaa, Kissingerin keskeiseksi poliittiseksi ohjenuoraksi tulikin pyrkiä aina ensisijaisesti kohti järjestelmän vakauttamista.¹⁵

Richard Nixonista ja Henry Kissingeristä ei tullut koskaan ystäviä, mutta heistä tuli samankaltaisten mielenlaatujensa ja poliittisten näkemystensä yhdistämät työtoverit – ”kummallinen pari”, kuten Nixon heitä kuvasi muistelmissaan. Kissinger tunnisti Nixonin tarpeen saada kehuja sekä tukea ja vahvistusta päätöksillensä ja käytti tätä hyväkseen myötäilemällä presidenttiä ja kehumalla tämän päätöksiä, puheita ja mielipiteitä vuolaasti. Samalla Kissinger saattoi kuitenkin haukkua Nixonia tämän selän takana alaisillensa ja antaa heidän kuunnella nauhalta Nixonin sekavimpia raivokohtauksia.¹⁶

Nixon tunnisti Kissingerin vallan- ja kunnianhimon ja koki avustajansa aina myös henkilökohtaiseksi uhkaksi, joka oli vaarassa viedä häneltä kunnian ulkopolitiikan luomisesta. Kissingerin läheiset suhteet lehdistöön olivat hallinnolle eduksi, mutta korostivat Kissingerin vaikutusvallasta välittyvää vaikutelmaa. Nixon tähdensikin monesti, että presidentin roolia tulisi korostaa ulospäin.¹⁷

Myrskyisästä suhteestaan huolimatta Kissinger ja Nixon muodostivat toimivan työparin. He puhuivat monesti pitkään iltaan joko Nixonin virkahuoneessa tai puhelimesta poliittisista linjauksista ja päätettävistä asioista. Piikikkäiden kuoriensa alla molemmat miehet tunsivat todennäköisesti kunnioitusta toisiaan kohtaan. Nixon tarvitsi Kissingeriä ja Kissinger tiedosti Nixonin olevan epävakaa luonteestaan huolimatta terävä ulkopolitiikan tarkkailija.

¹⁵ Isaacson 1992, s. 31.

¹⁶ Isaacson 1992, s. 188-192; Hanhimäki 2004, s. 25-27.

¹⁷ Hanhimäki 2004, s. 27; Isaacson 1992, s. 143.

3. Washingtonin hiljainen vallankumous

Nixonin ja Kissingerin ulkopoliittinen hallintotapa perustui ulkopoliittisen vallan keskittämiseen Valkoiseen taloon, minkä seurauksena ulkoministeriö sivuutettiin monesti päätöksenteossa. Myös asioiden käsittelyssä ja valmistelussa Nixon ja Kissinger pyrkivät rajoittamaan ulko- ja puolustusministeriön sekä CIA:n osallisuutta. Nixon ja Kissinger uskoivat kyseisten virastojen vuotavan tietoja julkisuuteen ja jumiuttavan asioiden käsittelyn byrokratian rattaisiin.¹⁸ Nixon oli jo varapresidenttinä toimiessaan pettynyt ulkoministeriön byrokraattisuuteen ja hitauteen ja toisaalta nähnyt, miten Eisenhower piti kaikkia lankoja käsissään. Nixonin halu olla itse oma ulkoministerinsä tulikin luontevasti – hän halusi eteensä kasan valmisteltuja ja päteviä vaihtoehtoja sen sijaan, että hallinto tekisi valinnan hänen puolestaan.¹⁹

Jeremi Surin mukaan Kissinger on loistava esimerkki ”amerikkalaisen vuosisadan” ihmisestä, joka pettyi liberaaliin demokratiaan Weimarin tasavallan romahtaessa fasisistien muutosvoimien kourissa ja kehitti toisen maailmansodan kauhujen karaisemana poliittisella realismilla maustetun ihailun päättäväisiä ja vahvoja johtajia kohtaan, jotka olivat valmiita tekemään päätöksiä tiukoissa tilanteissa ilman byrokratian rattaisiin juuttumista. Vastaus demokratian heikkouksiin oli siis nakertaa hallintoon tilaa ”karismaattiselle, eteenpäin katsovalle ja epädemokraattiselle päätöksenteolle”, jonka esimerkkeinä toimivat Franklin Rooseveltin ja Winston Churchillin sodanaikaiset johtamistavat.²⁰ Kissinger oli myös hyvä esimerkki siitä, miten juutalaiset siirtyivät Yhdysvalloissa yhteiskunnan reunamilta sen päättäviin rooleihin. Juutalaisten nousun takana oli heidän kansainvälinen kokemuksensa, opintomenestyksensä Harvardin kaltaisissa poliitikkohautomoissa ja palava halunsa sitoutua Yhdysvaltain vallan kasvattamiseen suojaksi koettua väkivaltaa vastaan.²¹

Valkoisen talon eduksi tapahtuneen vallansiirron suunnittelusta vastasivat Henry Kissinger, kenraali Andrew Goodpaster ja ennen kaikkea Pentagonista tullut Morton Halperin, joka oli Kissingerin suojatteja Harvardin ajoilta. Halperinin Kissingerin pyynnöstä luoma hallintojärjestelmä oli tietoisesti monimutkainen - se sisälsi useita toimielimiä, joiden keskinäiset vaikutussuhteet olivat epäselvät luoden sumuverhoa sille, miten suuri osa

¹⁸ Dallek 2007, s. 111.

¹⁹ Hanhimäki 2004, s. 24,

²⁰ Suri 2007, s. 8.

²¹ Suri 2007, s. 10-11;

todellisesta vallasta oli keskitetty Valkoiseen taloon. Samaan aikaan lukuisat virastojen väliset komiteat loivat taas vaikutelmaa virastojenväliseen yhteistyöhön sitoutumisesta.²²

Uuden hallinnon perustana oli se, että Kissingerin johtaman kansallisen turvallisuusneuvosto NSC:n roolia korostettiin analysoivasta toimeenpanevasi ja sen ydinosaat sijoitettiin suoraan Valkoiseen taloon. Samalla NSC:n henkilöstömäärää kasvatettiin. Kissinger aloitti kahdellatoista alaisella, mutta määrä nousi nopeasti kolmeenkymmeneen. Parin vuoden sisään henkilöstömäärä oli kasvanut jo kahdeksaankymmeneen ja Kissingerin virkakauden lopulla sataanviiteenkymmeneen.²³ Johnsonin ja Kennedyn presidenttikausilla NSC oli ollut sivuroolissa, vaikka sen henkilökunta olikin kerännyt runsaasti painoarvoa.

Eri virastojen esittämiä turvallisuuspoliittisia kysymyksiä presidentin johtamiin NSC:n täysistuntoihin vieneen arviointiryhmän (National Security Review Group) puheenjohtajaksi tuli Henry Kissinger, jolloin hänellä oli hyvin suuri valta siihen, mitä asioita Nixonin eteen päätyi. Tämä arviointiryhmä korvasi ulkoministeriön johtaman, vastaavasti toimineen arviointiryhmän, joka lopetettiin heti Nixonin kauden alkajaisiksi.²⁴

Kissingerille tuli myös valtuudet velvoittaa ministeriöitä osallistumaan laajojen turvallisuuspoliittisten tutkimusraporttien (National Security Study Memorandum, NSSM) tekoon. Näiden raporttien avulla Kissinger pystyi kontrolloimaan, mitä ministeriöt todellisuudessa tekivät. Tutkimusten sekä Kissingerin ja Nixonin oman kannan mukaan tehtyjen päätösten päälinjat kirjattiin turvallisuuspoliittisiin päätösmuistioihin (National Security Decision Memorandum, NSDM).²⁵

Päätöksentekoa tehostamaan perustettiin myös kahdeksan virastojen välistä komiteaa, joista tärkeimmät olivat äkillisiä kriisejä ja tapahtumia käsitellyt Washington Special Actions Group (WSAG), CIA:n toteuttamat salaiset operaatiot hyväksynyt Komitea-40 (40 Committee) ja yleisiä, ei vielä kriiseiksi yltyneitä asioita käsitellyt Senior Review Group (SRG). Kissinger toimi itse kuuden komitean puheenjohtajana ja ne ryhmät, joita johti joku muu, toimittivat tyypillisesti tuotoksensa Kissingerin johtamille ryhmille.²⁶ Vaikutussuhteita voi kuvata pääpiirteissään seuraavalla kaaviolla:

²² Hanhimäki 2004, s. 24; Rothkopf 2005, s. 114-117.

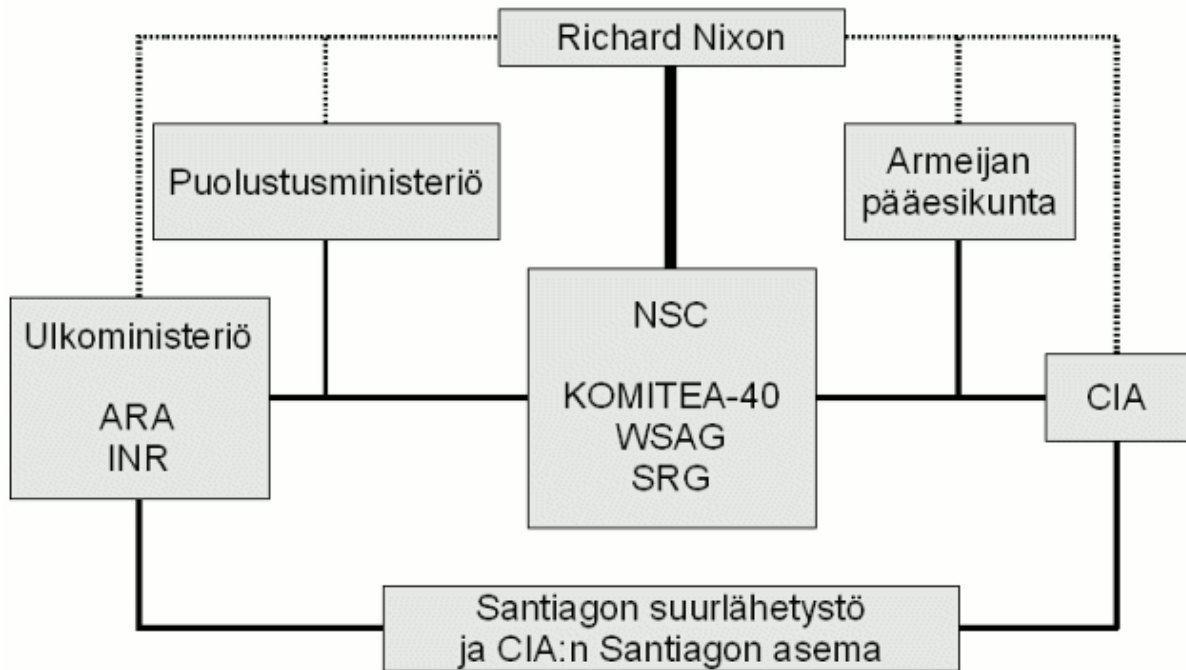
²³ Rothkopf 2005, s. 117, s. 146.

²⁴ Hanhimäki 2004, s. 24; Isaacson 2004, s. 155.

²⁵ Hanhimäki 2004, s. 24; Rothkopf 2005, s. 117-118.

²⁶ Hanhimäki 2004, s. 24; Rothkopf 2005, s. 117.

Kaavio 1. Yhdysvaltain ulkopoliittisen päätöksenteon vaikutussuhteet Chilen tapahtumien yhteydessä vuosina 1969-1973.

Heikkoa vaikutussuhdetta kuvastaa katkoviiva, normaalia musta viiva ja voimasta vaikutussuhdetta tummennettu viiva.

Kissinger toi mukanaan uuteen, henkilöstöltään laajennettuun NSC:hen oman pienen avustajakuntansa, jonka ydinryhmä koostui nuorista ja terävistä akateemikoista, joista muodostui NSC:n sisään liberaali vähemmistö. Avustajat joutuivat törmäyskurssille hallinnon politiikan kanssa keväällä 1970, kun Yhdysvallat laajensi Vietnamin sodan Kambodzhan puolelle. Suunnitelmaa vastustaneista avustajista kaikki paitsi Kissingerin oikeaksi kädeksi noussut Winston Lord jättivät virkansa. Kriisi heikensi NSC:n henkilöstöä usealla kyvykkäällä avustajalla, mutta paransi viraston asemia Nixonin silmissä, sillä tulikoe oli polttanut avustajakunnasta presidentin mielestä liian liberaalit ainekset pois.²⁷

NSC oli sisäisesti eripurainen ja Kissinger itse vaikea johtaja alaisilleen. Tästä huolimatta NSC oli täynnä taitoa ja tulevia ulkopoliittikan lupauksia. Kissingerin avustaja Lawrence Eagleburgerista tuli George Bushin ulkoministeri. Kambodzhan vuoksi eronnut Anthony Lake toimi Bill Clintonin turvallisuuspoliittisena neuvonantajana ja on tällä hetkellä Yhdysvaltain presidentin virkaa tavoittelevan Barack Obaman ulkopoliittinen neuvonantaja. Kissingerin luotetuimpiin avustajiin lukeutunut Winston Lord päätyi muun muassa Yhdysvaltain Kiinan suurlähettilääksi. Kissingerin sotilaallinen neuvonantaja ja myöhemmin

²⁷ Hanhimäki 2004, s. 76-79.

hänen kenties kovimmaksi kilpailijakseen muodostunut eversti Alexander Haig toimi Nixonin ja Fordin esikuntapäällikkönä sekä Ronald Reaganin ulkoministerinä. Brent Scowcroft toimi George Bush vanhemman turvallisuuspoliittisena neuvonantajana. John Negropontesta tuli Yhdysvaltain YK:n suurlähettiläs. NSC oli tuon ajan ulkopoliittikan tähtitehdas ja haluttu palvelupaikka niin sotilaiden kuin akateemikkojen parissa.

Henkilökohtaisesti Kissinger hyötyi Nixonin varautuneisuudesta ja haluttomuudesta osallistua isoihin neuvotteluihin sekä siitä, että hänen toimistonsa oli samalla käytävällä kuin Nixonin, siinä missä ulko- ja puolustusministerien oli saavuttava tapaamisiin eri puolelta kaupunkia. Nixon halusi johtaa politiikkaa pienen piirin neuvotteluissa ja ainoastaan hänen lähimmillä avustajillaan – Kissingerillä, kansliapäällikkö Bob Haldemanilla ja sisäpoliittisella neuvonantajalla John Ehrlichmanilla oli suhteellisen vapaa pääsy presidentin toimistoon.²⁸

Kissingerin ottaessa paikkansa Nixonin oikeana kätenä ulkopoliittisissa asioissa, syntyi hallintoa myöhemmin leimaava kulissipolitiikan ja salaisten kanavien käyttämisen käytäntö. Koska Nixon halusi pitää ministeriöt sivussa ulkopoliittikan luomisesta, yhteydet ulkomaihin otettiin monesti epävirallisia reittejä pitkin Kissingerin toimesta. Näistä yhteyksistä kuuluisin ja tärkein oli Neuvostoliiton Yhdysvaltain suurlähettiläs Anatoli Dobrynin. Kulissipolitiikan etenemisen myötä Kissingerin valta kasvoi ja ulkoministeriön väheni. Osa asioista oli luokiteltu ulkoministeriön hoidettaviksi, merkittävimpänä Lähi-itä, jossa Nixon arveli juutalaistaustaisen Kissingerin olevan liian tulenarka valinta. Muut ulkoministeriön tontille kuuluneet asiat olivat kuitenkin rutiinipolitiikkaa ja Lähi-idänkin ulkoministeri William Rogers menetti Kissingerille vuonna 1970.²⁹

Salaiset kanavat ja ministeriöiden rajaaminen päätöksenteon ulkopuolelle puolustavat paikkaansa ainakin osin Nixonin hallinnon kolmessa suuressa kysymyksessä – Kiinan avautumisessa, liennytyksessä Neuvostoliiton kanssa ja Vietnamista vetäytymisessä. Kuten Kissingerin tuolloinen avustaja Winston Lord toteaa, jokaisessa tapauksessa vastapelurina oli totalitaristinen kommunistihallinto, jolloin neuvottelut voitiin käydä muutaman valtuutetun neuvottelijan kanssa ja salassa julkisuudelta.³⁰ Salaiset kanavat ja keskitetty johtaminen ulotettiin kuitenkin sellaisiinkin kysymyksiin, joissa salailun hyödyt olivat huomattavasti kyseenalaisemmat. Salailu johtikin välillä tilanteisiin, joissa jonkin tietyn viraston ammattitaitoa ja tietoja ei voitu hyödyntää, sillä se ei tiennyt suunnitteilla olevasta

²⁸ Hanhimäki 2004, s. 25; Rothkopf 2005, s. 118.

²⁹ Hanhimäki 2004, s. 23.

³⁰ Rothkopf 2005, s. 127.

politiikasta.³¹ Lisäksi NSC:n nuorten kykyjen resursseja valui hukkaan heidän joutuessaan tekemään kolmekin eri versiota samasta raportista eri virastoja varten ja muistamaan jatkuvasti, mikä taho tietää mistäkin asiasta.³²

Tutkimukset ovat varsin yksimielisiä siitä, että tarve vallan keskittämiseen lähti ennen kaikkea Nixonin näkemyksestä siitä, millainen on tehokas presidentti ja mikä on sopiva koko päättäjien sisäpiirille.³³ Tämän rinnalla vaikutti kuitenkin se, että vallan keskittäminen sopi sekä Nixonin että Kissingerin persoonille. Robert Dallekin sanoin nämä kaksi luonnostaan epävarmaa ja epäluuloista miestä ”-- pitivät yllä rohkeaa vaikutelmaa itsestään, mikä piilotti heidän sisäistä epävarmuuttaan, mutta teki heidät samalla alttiiksi vastaamaan epävarmuuteen vaatimuksella täydestä hallinnasta. Oli kuin he eivät olisi pystyneet kestämään kritiikkiä tai avaamaan itseään neuvoille, jotka voisivat olla ristiriidassa heidän omien näkemystensä kanssa.”³⁴

Richard Nixon halusi olla alusta lähtien suurten linjojen presidentti, joka ei näpertele pienten kysymysten parissa, vaan johtaa joukkojaan suurissa taisteluissa ja tekee päätöksiä suurstrategioista paikallistaktiikoiden sijasta, jolloin oli luontevaa, että hänen kiinnostuksensa oli Neuvostoliiton, Kiinan, Vietnamin ja Euroopan suunnalla.

Nixonin ajankäyttöä kuvastaa hänen antamansa ohjeistus avustajilleen ensimmäisen virkavuotensa jälkeen maaliskuussa 1970. Nixon totesi, että hallinnon suurin virhe oli ollut hänen aikansa jakaminen liian monelle asialle ja että vastedes hän ei halua nähdä pöydällään ulkopoliittisia papereita, jotka eivät koske jollain tapaa itä-länsi-suhteita korkeimmalla tasolla. Kieltolistalle joutui Kuubaa lukuun ottamatta koko Latinalainen Amerikka, Lähi-itää lukuun ottamatta koko Afrikka ja Vietnamia lukuun ottamatta koko Aasia. Euroopasta Nixon oli valmis lukemaan Natoa ja Itä-Euroopan merkittäviä tapahtumia koskevista asioista. Perusteluna Nixonilla oli, että sillä, mitä muissa maailman osissa tapahtuu ”ei ole lopullisen analyysin kannalta mitään merkittävää vaikutusta siihen, miten Yhdysvaltain ulkopolitiikka menestyy ennakoitavissa olevan tulevaisuuden aikana.”³⁵

Nixonin tekemä rajoitus asioista, joita hän haluaa käsitellä koski myös rajoitetummassa muodossa Kissingeriä ja sisäpolitiikasta vastaavaa Ehrlichmania. Heidän tuli

³¹ Tyypillisimpänä esimerkkinä lähentyminen Kiinan kanssa, joka tapahtui hyvin pitkälti salassa ulkoministeriöltä. Kts. mm. Rothkopf 2005, s. 130-136; Hanhimäki 2004, s. 116-120.

³² Rothkopf 2005, s. 134-135.

³³ Kts. mm. Hanhimäki 2004, s. 24, Rothkopf 2005, s.114, Isaacson 1992, s.152.

³⁴ Dallek 2007, s. 111.

³⁵ Nixonin avustajilleen kirjoittama muistio, 2.3.1970. FRUS, Nixon-Ford Administrations, Volume I, Foundations of Foreign Policy, 1969-1972, Dokumentti 61. [<http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/nixon/i/20703.htm>]

noudattaa samaa priorisointia sillä erotuksella, että he hoitaisivat Nixonin kokonaan silmistään sulkemien alueiden merkittäviä tapahtumia. Kissinger ei ollut Nixonia kiinnostuneempi Latinalaisesta Amerikasta ja hän on myöntänytkin kokeneensa alueen etäiseksi ja vieraaksi astuessaan virkaan,³⁶ joten keskittyminen muihin asioihin tuli hänelle luonnostaan. Kissingerin kiinnostuksen kohteet olivat olleet ennen virkavuosia ydinaseiden ja suurvaltapolitiikan saralla ja tämä oli ollut todennäköisesti yksi syy sille, että Nixon oli valinnut Kissingerin – heillä oli samankaltainen käsitys siitä, mikä on ulkopolitiikassa tärkeää.

Totuuden nimissä Kissingerillä ei olisi ollut juurikaan aikaa perehtyä Latinalaisen Amerikan, Afrikan ja Aasian tapahtumiin, sillä hänen laajat velvollisuutensa presidentin ulkopoliittisena oikeana kätenä pitivät hänet kiireisenä itä-länsi -suhteiden parissa. Tätä voidaan pitää yhtenä esimerkkinä siitä, että Kissinger ja Nixon haukkasivat kenties liian suuren palan keskittäessään ulkopoliittisen päätöksenteon omiin käsiinsä. Ei ollut selvää, kuka vastaa kaksikon vastuualueiden ulkopuolisia osia koskevan politiikan pitkäjänteisestä kehityksestä, vaan Latinalainen Amerikka ja muut sivunäyttämöt saivat huomiota vain tarpeen sitä vaatiessa.

Sisällöllisesti Kissingerin ja Nixonin ulkopolitiikka muistetaan ennen kaikkea liennytyksestä, Kiinan avautumisesta, kytchentäpolitiikasta, Vietnamin sodasta vetäytymisestä ja haluttomuudesta sitoutua kriiseihin sotilaallisesti. Koska Kissinger ja Nixon pääsivät rakentamaan ulkopolitiikkaansa varsin vapaasti ilman byrokratian kiemuroiden vaikutusta, voidaan syntynyttä politiikkaa pitää perustellusti Kissingerin ja Nixonin löytämänä vastauksena vuonna 1969 kohtaamiinsa ulkopoliittisiin perusongelmiin.

Nixonin ja Kissingerin vastaus uuden maailmantilanteen nostamiin kysymyksiin lähti siitä, että Yhdysvaltain oli määriteltävä suhteensa Neuvostoliittoon uudella tavalla, katkaistava Vietnamin edustama sotilaallisen mukanaolon kierre ja löydettävä uusia vaikutustapoja kylmän sodan nollasummapeliin korvaamaan vähentyntä poliittista-, taloudellista- ja sotilaallista painoarvoa.

Nixon lupasi astuessaan virkaan tuovansa mukanaan neuvottelujen ajan konfliktien ajan tilalle. Tämä tukipilari perustui Kissingerin ja Dobryninin kahdenkeskeiselle yhteydelle, jonka avulla maat siirtyivät liennytyksen aikaan. Käytännössä Nixonin kaudella suhteita Neuvostoliittoon ryhdyttiin rakenteistamaan ja politiikan tavoite siirtyi voitosta hallittuun yhteiselo.

³⁶ Kissinger 1999, s. 706.

Vietnamin suhteen Nixonin pyrkimyksenä oli saattaa tilanne sellaiseen pisteeseen, jossa Yhdysvallat voisi vetäytyä sodasta jossain määrin kunnialla. Käytännössä tämä toteutettiin sodan vietnamisoimisella, jolla tarkoitettiin Yhdysvaltain joukkojen vähentämistä ja Etelä-Vietnamin vastuun kasvattamista. Suoran sotilasavun korvaajaksi kaavailtiin materiaali- ja talousapua. Tästä muodostui myöhemmin koko Aasiaa ja lopulta koko maailmaa koskenut Nixon-doktriini, jonka mukaan Yhdysvallat välttäisi sotilaallista sitoutumista ja pyrki kriisien hoitamiseen paikallisia toimijoita tukemalla.

Sotilaallisten väliintulojen ja rapautuneen painoarvon tilalle Yhdysvallat haki valtteja kytkeänpolitiikasta, jossa – etenkin idänpolitiikassa – kytkettiin useita kysymyksiä toisiinsa liittyviksi paketeiksi, joissa oli niin kepejä kuin porkkanoitakin. Tässä ei ollut sinällään mitään uutta, mutta Kissingerin ja Nixonin kaudella tämä vietiin huippuunsa siten, että kytkeänpolitiikan suunnittelija pääsi neuvottelemaan kytkeänpaketeista suoraan neuvostoliittolaisen vastaparinsa kanssa ilman byrokraattista väliporrasta.

Kytkeänpolitiikan rinnalla Kissingerin ja Nixonin ulkopolitiikkaa määritteli kolmiopolitiikka, joka mahdollistui Kiinan avautumisen myötä. Sen ytimenä oli Neuvostoliiton ja Kiinan välisen kilpailun hyödyntäminen Moskovon tuntiessa olonsa uhatuksi kiinalaisamerikkalaisen lähestymisen myötä. Kiinan avautumista hyödynnettiin myös Vietnamissa.

Nixonin ja Kissingerin ulkopolitiikan toimivimpia piirteitä oli se, että se sisälsi runsaasti varautumista tulevaisuuteen ja pitkän tähtäimen suunnittelua. Ulkopolitiikan johdon eristäminen byrokratiasta kavensi käytettävissä olevaa asiantuntijätietoa, mutta antoi toisaalta asioiden käsittelylle joustavuutta, nopeutta ja jatkuvuutta, mistä muun muassa Jeremi Suri jakaa Kissingerille kunniaa.³⁷ Poliitiikan syntymekanismi oli kyseenalainen ja lopputuloksetkin vaihtelivat, mutta järjestelmälle on annettava tunnustusta siinä, että se yritti tosissaan löytää pitkän aikavälin ratkaisuja ulkopoliittisiin haasteisiin sen sijaan, että se olisi taantunut pelkkään tapahtumiin reagoimiseen.

Nixon ja Kissinger olivat ulkopoliittisilta taidoiltaan hyvinkin tehtävänsä tasalla ja heidän häiriintymätön yhteistyönsä ulkopolitiikan huipulla johti usein muistettujen ylilyöntien ja epäonnistumisten ohella myös menestystarinoihin. Järjestelmän suurimmat ongelmat periytyivät lopulta samoihin tekijöihin kuin sen suurimmat hyödytkin – Kissinger ja Nixon olivat kuitenkin vain kaksi miestä ja vaikka heillä oli tukena NSC:n taidot ja näkemys,

³⁷ Suri 2007, s. 247.

koko järjestelmä haparoi pahiten siinä, miten se keskitti vallan niin harvoihin käsiin ja sulki suuren osan käytettävissä ollutta asiantuntijakaartia päätösten ulkopuolelle.

III

SALVADOR ALLENDEN NOUSU UHKAKSI VUONNA 1970

Puhuttaessa Yhdysvaltain sekaantumisesta Chilen sisäpolitiikkaan viitataan yleensä vuoden 1970 presidentinvaaleihin ja niiden jälkeiseen aikaan. Chilen vaaleihin vaikuttaminen ei ollut kuitenkaan uutta Yhdysvalloille, vaan sillä oli vuonna 1970 jo usean vuoden kokemus maan sisäpolitiikkaan vaikuttamisesta ja laajemmassa mittakaavassa Yhdysvallat oli tottunut puuttumaan eteläisen takapihansa tapahtumiin koko valtiollisen historiansa ajan.

1. Yhdysvaltain ja Latinalaisen Amerikan rakenteistunut eriarvoisuus

Yhdysvaltain suhtautuminen Latinalaiseen Amerikkaan on ollut kautta historian vahvemman suhde heikompaan. Tämä voimasuhteiden toispuoleisuus on leimannut Yhdysvaltain Latinalaisen Amerikan -politiikkaa yli kahden vuosisadan ajan, vaikka sen esiintymismuodot ovatkin muuttuneet vuosien varrella. Latinalaisen Amerikan tutkimiseen keskittyneen Lars Schoultzin mukaan Yhdysvaltain Latinalaisen Amerikan -politiikan tarkoituksena on aina ollut palvella Yhdysvaltain tarkoitusperiä ja hyödyttää sen omia pyrkimyksiä niin turvallisuuden, sisäpolitiikan kuin talouden rintamilla.

Yhdysvaltain poliittisten pyrkimysten pinnan alla on Schoultzin mukaan myös sitkeä käsitys siitä, että Latinalaisen Amerikan ihmiset ovat jollain tapaa heikompia tai alempiarvoisia kuin yhdysvaltalaiset tai eurooppalaiset; että ilman Yhdysvaltain tai jonkin muun kehittyneen länsivallan apua Latinalainen Amerikka on ja pysyy alikehittyneenä. Tämä näkemys on aikojen saatossa rakenteistettu erilaisiin Latinalaisen Amerikan kehitysohjelmiin ja toimielimiin, eikä sen olemassaoloa ole nykyään enää helppoa havaita, jollei asiaa pysähdy miettimään.³⁸

Vuonna 1958 Dwight Eisenhowerin varapresidenttinä toiminut Richard Nixon matkusti Etelä-Amerikan kiertueelle, joka keskeytyi etuajassa Nixonin jouduttua väkivaltaisen mielenosoituksen keskelle Venezuelassa. Todennäköisin syy hallinnasta riistäytyneen mielenosoitukseen oli Yhdysvaltain läheinen suhde neljä kuukautta ennen vierailua vallasta

³⁸ Schoultz 1998, s. xv-xvii.

pois pakotettuun diktaattori Marcos Pérez Jiménezin. Amerikkalaisella kunniamerkilläkin palkittu diktaattori oli paennut syrjäytyksensä jälkeen Yhdysvaltoihin.

Nixonin epäonnisisessa matkassa on paljon Schoultzin kuvaamaa ylimielisyyttä – oletus siitä, että Yhdysvalloilla on mandaatti toimia Latinalaisessa Amerikassa miten vain ja olla kuitenkin aina tervetullut vieras. Nixonin puolustukseksi hän ei tulkinut hyökkäystä puhtaasti kommunistiseksi teoksi, vaan korosti kommunismin vaikutuksen ohella Latinalaisen Amerikan köyhyyden ja alikehittyneisyyden vaikutusta. Nixon totesikin, ettei Yhdysvallat saisi antaa sellaista vaikutelmaa, että se tukee harvainvaltaa, vaan ulkopoliittiset pyrkimykset tulisi kohdistaa alueen elintason kohottamiseen. Samalla sekä Nixon että muukin hallinto pitivät Latinalaisen Amerikan poliittista kehittymättömyyttä ja epäkypsyyttä vaarallisena ongelmana. Washingtonissa oltiin huolissaan siitä, miten demokratia juurtuisi alueen epäkypsiin maihin ja siitä, miten huolettomasti Latinalaisessa Amerikassa suhtauduttiin kommunismin uhkaan.³⁹

Latinalainen Amerikka suoristi muutenkin selkärankaansa 50- ja 60-lukujen vaihteessa, sillä se oli alkanut osoittaa merkkejä siitä, että se olisi valmis suuntautumaan pois Yhdysvalloista, jos sen pyrkimyksiä kehittää talouttaan ei huomioitaisi Washingtonissa nykyistä paremmin. Neuvostoliitto oli esittänyt kiinnostuksensa Latinalaisen Amerikan taloudelliseen tukemiseen, joten vaara alueen lipeämisestä pois Yhdysvaltain valtapiiristä. Merkittävänä tekijänä tässä oli YK:n Latinalaisen Amerikan talouskomissio (Economic Commission for Latin America), joka kehitteli Raúl Prébischin alaisuudessa riippuvaisuusteoriaa edeltäneitä malleja kansainvälisen talousjärjestelmän jäykistä rakenteista, joiden muuttaminen vaatisi kansainvälistä talousapua, valtion ohjailua – ei pelkkää markkinatalouden ruokkimista. Prébischin ryhmän näkemykset vaikuttivat suuresti kokonaiseen sukupolveen Latinalaisen Amerikan taloustieteilijöitä ja antoivat painoarvoa Yhdysvaltain osallistuvampaa linjaa vaativille kannanotoille.⁴⁰ Neuvostoliiton vallan kasvun uhkaa alleviivasi Kuuban Fulgencio Batistan diktatuurin romahdus vuodenvaihteessa 1958 – 1959, kun Fidel Castron johtamat vallankumoukselliset marssivat Havanaan.

Latinalaisen Amerikan epävakaus Nixonin matkan ja Kuuban vallankumouksen aikoihin johtui todennäköisesti monestakin syystä. Huono hallinto ja kommunismi olivat merkittäviä tekijöitä, mutta vielä olennaisempaa oli huonon hallinnon ja köyhyyden synnyttämä itseään ruokkiva kumouksellisuuden kierre. Kansalaisten toiveet ja odotukset kasvoivat kumouksellisuuden trendin myötä, mikä johti konfliktiin diktatuurien kanssa.

³⁹ Schoultz 1998, s. 351-353.

⁴⁰ Tulchin 1988, s. 11-12.

Monta sotilashallintoa kaatui kyseisenä aikana salamurhien tai vallankaappausten kautta. Ne, jotka pysyivät pystyssä, säilyttivät Yhdysvaltain tuen, mutta uutta oli se, että vallankumousta yritettiin ohjata Washingtonista käsin talouspolitiikan avulla pois kommunismista.

Heti Nixonin matkan jälkeen Yhdysvallat julisti tukevansa Latinalaisen Amerikan yhteismarkkinoita ja alueelle kohdistettujen lainojen lisäämistä.⁴¹ Vuonna 1960 Bogotassa pidetyssä Amerikan valtioiden yhteisön (Organization of American States, OAS) kokouksessa Yhdysvallat sopi monenvälisistä toimista Latinalaisen Amerikan maiden taloudellisten ja sosiaalisten olojen parantamiseksi. Pari kuukautta aiemmin syntynyt Inter-American Development Bank (IDB) tulisi toimimaan näiden toimien välityskanavana.⁴²

Eisenhowerin jälkeen presidentiksi vuonna 1961 noussut John F. Kennedy oli puhunut vaalikampanjassaan siitä, miten Castron luoma kommunismin leviämisen uhka tulisi torjua talousavulla ja elintason korottamisella. Kennedyn mukaan Latinalaisen Amerikan köyhät kääntyisivät kommunismin puoleen, mikäli Yhdysvallat ei ehtisi väliin ensin. Tässä ajattelussa oli perusta yhdelle Kennedyn poliittisista lempilapsista, Latinalaisen Amerikan taloudellista ja poliittista kehitystä tukeneelle Alliance for Progress -ohjelmalle (AFP).⁴³

Alliance for Progress perustui kahteen perusajatukseen: siihen että taloudellinen hyvinvointi luo vakautta, sillä taloudellisesti hyvinvoivat ihmiset eivät pyri horjuttamaan heille edullista järjestelmää ja siihen, että taloudellinen vakaus on paras kommunismin karkottaja. AFP kytkeytyi Yhdysvaltain vuosisadan alussa harjoittamaan dollaridiplomatiaan, mutta tällä kertaa varat tulivat yksityisen sektorin sijasta suoraan Yhdysvaltain hallinnolta. Uutta avustusfilosofiaa toteuttamaan perustettiin Kansainvälisen kehityksen virasto (Agency for International Development, AID) ja sen tueksi lukuisia muita virastoja.

AFP:n kaltaisten poliittisten toimien ohella Yhdysvallat rakensi Castron ja tämän kaltaisten vallankumouksellisten vastaisia suojamuureja Latinalaisessa Amerikassa muun muassa avustamalla paikallisia toimijoita Dominikaanisen tasavallan diktaattori Rafael Trujillon salamurhassa.⁴⁴

Yhdysvaltain uusi armeijafilosofia tuki osaltaan AFP:n toimintaa – sisäisen turvallisuuden priorisoiminen pallonpuoliskon puolustamisen sijasta, armeijan erikoisjoukkojen perustaminen vastavedoksi kommunistisille sissiliikkeille, Latinalaisen Amerikan alueelle levittäytyneet sotilasavun neuvonantoryhmät (U.S. Military Assistance

⁴¹ Schoultz 1998, s. 353-354.

⁴² Tulchin 1988, s. 12.

⁴³ Schoultz 1998, s. 356-357.

⁴⁴ Tulchin 1988, s. 13.

Advisory Groups) ja armeijan pioneerien rakentamat tiet olivat kaikki sotilaallisia keinoja, joiden tarkoituksena oli osaksi mahdollistaa AFP:n toimiminen häiriöttä.

AFP:n ja Yhdysvaltain avun suurin ongelma oli siinä, miten politiikan jyrkkä pyrkimys sulkea kommunistit kaiken avun ulkopuolelle ja organisaation sotilaallisuus rajoittivat sen mahdollisuuksia. Kommunismin tunnistaminen sisäpoliittisista erimielisyyksistä ja yhteenotoista osoittautui vaikeaksi, jolloin apu jäi usein antamatta kommunistien tukemisen pelosta. Esimerkiksi El Salvadorissa paikalliset, Yhdysvaltain tukemat sotilasjoukot jakoivat vähän ruokaa, mutta ampuivat sitäkin enemmän maan kyläläisiä sissien tukemisesta epäiltyinä.⁴⁵

AID:n tuki sai 1960-luvun aikana yhä selvemmän turvallisuuspoliittisen leiman. Suuri osa annetusta tuesta meni paikallisten poliisivoimien rakentamiseen ja vastakumoukselliseen toimintaan kaupunkikeskuksissa.⁴⁶ Samalla syntyi sekava tilanne, jossa maissa toimivat Yhdysvaltain sotilaalliset neuvonantajat pyrkivät ennen kaikkea estämään vallankumouksellisten voimien aiheuttaman vahingon alueen turvallisuudelle ja ulkoministeriö sekä maan johto pyrkivät kanavoimaan nämä voimat kohti rakentavaa yhteistyötä. Pyrkimyksiä oli vaikea sovittaa yhteen ja Joseph S. Tulchin pitää valittua politiikkaa yhtenä syynä El Salvadorin ja Dominikaanisen tasavallan sisällissotiin.⁴⁷

Vuonna 1964 Lyndon B. Johnsonin apulaisulkoministerinä Amerikkojen sisäisissä asioissa toiminut Thomas C. Mann vaikutti voimakkaasti Yhdysvaltain Latinalaisen Amerikan -politiikkaan. Hänen muotoilemansa linjanveto, joka tunnettiin myöhemmin Mannin doktriinina, perustui oletukseen siitä, että kommunismia torjutaan Latinalaisessa Amerikassa varmemmin talouskasvun ja vakauden kuin demokraattisten uudistusten avulla.⁴⁸ Johnsonin kaudella AID:n tuki kohdistuikin Yhdysvaltain kongressiakin huolestuttavan usein sotilasdiktatuureille, joiden noustessa valtaan, nousivat myös Yhdysvaltain kanavoimien tukidollarien määrä. Esimerkiksi Brasilian vuoden 1964 sotilasvallankaappauksen jälkeen AID:n välittämä tuki kasvoi 15 miljoonasta 122 miljoonaan⁴⁹, jolla tasolla se pysyi aina 1970-luvulle asti.⁵⁰ Toisaalta Alliance for Progressin suurin avun vastaanottaja oli 1960-luvulla

⁴⁵ Schoultz 1998, s. 357-359.

⁴⁶ Schoultz 1998, s. 359

⁴⁷ Tulchin 1988, s. 26-27.

⁴⁸ Gilderhus 2000, s. 187.

⁴⁹ Työn käsittelemän aikakauden dollarin arvo on karkeasti arvioituna kuusin-viisinkertainen verrattuna dollarin arvoon vuonna 2006. Kts. [<http://www.measuringworth.com/>]

⁵⁰ Schoultz 1998, s. 360.

Chile, joka oli kyseisenä aikana poliittisesti terve ja muutenkin ohjelman roolimalliksi kelpaava maa.⁵¹

Alliance for Progress jäi lopulta tavoitteistaan, eikä se noussut niin suureen rooliin Yhdysvaltain Latinalaisen Amerikan -politiikassa kuin Kennedy oli kaavaillut. Kennedy itsekin ehti pettyä vuoteen 1963 mennessä siihen, mitä ohjelma oli saanut aikaan ja miten vähän Latinalaisesta Amerikasta löytyi yhteistyöhalukkuutta.⁵² Lyndon B. Johnson ja etenkin Richard Nixon olivat Kennedyä haluttomampia panostamaan ohjelmaan, vaikka virallisesti Johnson ja Mann sitä puolustivatkin.⁵³ Kuten Nixon itse totesi puheessaan Bohemian Clubilla 1967:

Lisärahoitus ei ole vastaus. Latinalainen Amerikka on esimerkki siitä. Viimeisen kuuden vuoden aikana Alliance for Progressin on käytetty rahaa yhdeksän miljardia näillä tuloksilla: Latinalaisen Amerikan talouskasvu on hitaampaa kuin aiempien viiden vuoden aikana, Latinalaisen Amerikan talouskasvu oli hitaampaa kuin ei-kommunistisen Aasian tai kommunistisen Itä-Euroopan. Latinalaisesta Amerikasta tulee pysyvä kansainvälinen lama-alue, jollei sen taloudellisissa, koulutuksellisissa ja hallinnollisissa instituutioissa tehdä radikaaleja muutoksia.⁵⁴

Todellisuudessa Alliance for Progressin välittämät rahasummat olivat lopulta suhteellisen pieniä ja niiden poikimat voitot päätyivät monesti takaisin Yhdysvaltoihin. Ohjelman noin kymmenen vuoden aikana välittämät 22 miljardia dollaria tekivät noin kymmenen dollaria yhtä kansalaista kohden, eli karkeasti arvioiden yhden dollarin vuodessa. Latinalaisen Amerikan maat olivat myös haluttomia toteuttamaan ohjelmaan kuuluneita maareformeja ja lopulta OAS lopetti ohjelmaa valvoneen toimielimen vuonna 1973.

Alliance for Progressin merkitys oli siinä, että se merkitsi uudenlaista talouspoliittista sitoutumista Latinalaiseen Amerikkaan. Vaikka ohjelma olikin mittasuhteiltaan vaatimaton, oli se etenkin Kennedyn kaudella aito yritys puuttua Latinalaisen Amerikan ongelmien perusongelmiin. Se oli luonnollisesti samalla Yhdysvaltain intressien valvontaa, mutta sen aiempien vuosikymmenien politiikkaan verrattuna Alliance for Progress oli suuri muutos.

⁵¹ Hanhimäki 2004, s. 101.

⁵² Tulchin 1988, s. 23-25.

⁵³ *One Man & 20 Problems*, Time.; FRUS, Johnson Administration., Volume XXXI, South and Central America; Mexico. [<http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xxxi/36364.htm>]

⁵⁴ Richard Nixonin puhe Bohemian Clubilla 29.7.1967. FRUS, Nixon-Ford Administrations, Volume I, Foundations of Foreign Policy, 1969-1972, Dokumentti 2. [<http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/nixon/i/20700.htm>]

Toisin kuin Kennedy, niin Nixon kuin Kissingerkään eivät olleet erityisen kiinnostuneita Latinalaisesta Amerikasta. Nixonilla oli oma historiansa alueen kanssa varapresidenttiajoiltaan, mutta vaikei hän ilmeisesti enää hautonut muistoja Caracasissa väkijoukon keskellä vietetyistä hetkistä, ei hän myöskään ollut kovin vaikuttunut Latinalaisen Amerikan mahdollisuuksista näytellä jonkinlaista roolia hänen ulkopolitiikassaan. Kissingerin pitkäaikainen avustaja NSC:ssä Viron P. Vaky (Pete Vaky) on kuvaillut Nixonin suhdetta Latinalaiseen Amerikkaan ontoksi velvollisuudeksi huomioida aluetta jossain määrin, koska Kennedykin oli tehnyt niin.⁵⁵

2. Mallioppilas – Chilen merkitys Yhdysvalloille

Chilen poliittista kenttää leimasi 1960-luvulla kolmen suuren ryhmittymän – vasemmiston, keskustan ja oikeiston välinen tasapaino. Vasemmistoon kuuluivat sosialistit ja kommunistit, joista sosialistit olivat radikaalimpi osapuoli. Keskustassa olivat kristillisdemokraatit ja radikaalipuolue. Oikeiston muodostivat liberaalit ja konservatiivit. Chilen vaalit olivat tyypillisesti tasaväkisiä ja presidentinvaaleissa vain harvoin yksi ehdokas onnistui saamaan suoraan valintaan vaadittavan enemmistön äänistä. Toiselle kierrokselle menneet presidentinvaalit ratkaistiin kongressin äänestyksessä, jossa oli perinteisesti valittu kansanäänestyksessä eniten ääniä kerännyt ehdokas.

Vuoden 1958 presidentinvaalit prosenttiluvuin 31,2 – 28,5 Salvador Allendea vastaan voittanut oikeistolainen Jorge Alessandri oli poliittisesti sitoutumaton liikemies, jonka ideologia jäi talouden yleisen liberalisoinnin ja julkisen kontrollin supistamisen asteelle. Alessandri epäonnistui kuitenkin taloudellisesti, sillä Chile ajautui hänen kaudellaan inflaatio- ja devalvaatiokierteeseen ja valtio velkaantui pahasti. Pääsääntöisesti talouselämän etuja ajanut Alessandri aloitti Kennedyn Alliance for Progress -ohjelman painostuksesta vaatimattoman maareformin, mutta kansa halusi voimakkaampia uudistuksia, joiden toteuttajiksi valikoituivat poliittisessa nousukiidossa olleet kristillisdemokraatit.⁵⁶

Yhdysvaltain merkittävä osallistuminen Chilen sisäpolitiikkaan alkoi vuoden 1964 presidentinvaaleissa. Washingtonissa oltiin huolissaan Chilen kiikkerän sisäpolitiikan heilahtamisesta vasemmiston puolelle, mikä sai Yhdysvallat tukemaan kristillisdemokraattien Eduardo Frein presidenttikampanjaa ja mustamaalaamaan tämän haastajaa, Salvador Allendea

⁵⁵ Harmer 2005, s. 3.

⁵⁶ Rector s. 159-161

lähes neljällä miljoonalla dollarilla.⁵⁷ Vertailun vuoksi sekä Kennedyn että Nixonin presidentinvaalikampanjat vuonna 1960 olivat maksaneet noin kymmenen miljoonaa dollaria.⁵⁸ Chilen väkiluku vuonna 1964 oli noin kahdeksan miljoonaa.⁵⁹ Church-komitean raportti CIA:n toimista Chilessä kuvaakin propagandakampanjaa massiiviseksi⁶⁰ Frein 56 prosentin äänisaaliin takana oli amerikkalaisen tuen ja kristillisdemokraattien suosion ohella vasemmistolaisen presidentin Chilen oikeistossa ja keskustassa herättämä pelko, joka yhdisti puolueita yhden ehdokkaan taakse.⁶¹ Pelko koettiin myös Yhdysvalloissa ajankohtaiseksi vaalien jälkeenkin ja 1960-luvun jälkipuoliskon aikana maasta tuli suurin Yhdysvaltain avustusten vastaanottaja koko Latinalaisessa Amerikassa.⁶²

Vuoden 1965 parlamenttivaaleissa Yhdysvallat tuki jälleen itselleen mieluisia ehdokkaita pääasiassa kristillisdemokraattien riveistä.⁶³ Tuen määrä oli kuitenkin vain 175 000 dollaria. Vaaleissa nähtiin aiemmin noin 15 prosentin⁶⁴ kannatusta nauttineiden kristillisdemokraattien nousu maan selvästi suurimmaksi puolueeksi 42,3 prosentin kannatuksella. Äänät tulivat pääasiassa vaaleissa taantuneilta radikaaleilta, liberaaleilta ja konservatiiveilta.⁶⁵ Yhdysvaltain vaikutus äänestystulokseen oli tuskin kovin suuri.

Kristillisdemokraattien nousu tiivistä sekä vasemmiston että oikeiston linjoja. Jo pidempään hiipuneet oikeistopuolueet liberaalit ja konservatiivit yhdistyivät kansallispuolueeksi. Vasemmistolainen kommunistien ja sosialistien yhteisrintama FRAP laajeni keskustalaisen radikaalipuolueen ja kolmen muun pienpuolueen myötä kuuden puolueen Unidad Popular -rintamaksi.

Kristillisdemokraattien ohjelman kolme pääkohtaa olivat maareformi, köyhyyden vähentäminen ja kupariteollisuuden varovainen kansallistaminen. Yhdysvaltain voimakas tuki ja kuparin korkea markkinahinta siivittivät Chilen talouden kasvuun. Verotusta tehostettiin, mutta kalliin hallitusohjelman myötä valtionvelka kaksinkertaistui ja inflaatio pysyi korkealla tasolla, jonne se oli Alessandrin jäljiltä jäänyt. Inflaatio söi palkkojen maksuvoimaa ja leikkasi vientitulojen kasvusta saatua hyötyä.⁶⁶

⁵⁷ Yhdysvaltain senaatin Church-komitean raportti "Covert Action in Chile: 1963-1973".

⁵⁸ [<http://usinfo.state.gov/journals/itdhr/0996/ijde/alex.htm>]

⁵⁹ [<http://www.populstat.info/Americas/chilec.htm>]

⁶⁰ Yhdysvaltain senaatin Church-komitean raportti "Covert Action in Chile: 1963-1973".

⁶¹ Rector 2003, s. 162.

⁶² Kornbluh 2004, s. 5.

⁶³ Kornbluh 2004, s. 5 -6.

⁶⁴ Yhdysvaltain senaatin Church-komitean raportti "Covert Action in Chile: 1963-1973".

⁶⁵ Vaalituloksista tarkemmin kts. Liite 3

⁶⁶ Valtonen 2001, s. 551.

Maareformin tarve oli Chilessä selvä, sillä maatyöläisten ja pientilallisten tilanne oli huono ja maatalous kärsi tehottomuudesta, joka pakotti maan tuomaan ulkomailta runsaasti elintarvikkeita. Reformin saavutukset jäivät puolittaisiksi. Maata lunastettiin suurtiloilta lopulta varsin vähän, mutta maanjakoa tärkeämpää oli, että vuoden 1967 laki salli maatyöläisten järjestäytymisen, minkä johdosta maatalouden palkkataso alkoi nousta.

Järjestäytymisen kannustaminen ulotettiin myös kaupunkien köyhiin väestönsiin, joiden elinolosuhteissa ei tapahtunut Frein kaudella yrityksistä huolimatta juurikaan kohennusta. Tämä kasvaneiden odotusten ja käytännön pettymysten epäsuhta lisäsi lopulta vasemmiston kannatusta.

Kupariteollisuuden kansallistamisessa yhdysvaltalaisista suuryrityksistä vain pieneltä osin Chilestä riippuvainen Kennecott möi Chilen valtiolle 51 prosenttia Chilessä toimivasta tytäryhtiöstään. Anaconda -yhtiön toiminta perustui pääosin Chilen kuparikaivoksiin, joten se oli haluttomampi osallistumaan kansallistamisohjelmaan. Frein kauden lopulla saatiin aikaiseksi ostosuunnitelma, mutta se ulottui Allenden hallituskaudelle, jossa se ajautui ongelmiin Allenden kansallistaessa yhtiön Gran Minería -kaivoksen.

Frein kauden loppupuoli oli konfliktien leimaamaa aikaa, jona oikeisto ja vasemmisto valittivat keskustan tekemistä reformeista – oikeisto tuomien reformit ja vasemmisto vaatien pidemmälle meneviä uudistuksia. Järjestäytyminen ja tulosten puuttuminen loivat tavallisen kansan keskuuteen kasvavien odotusten kierteen, joka purkautui lakkoina, mielenosoituksina sekä maatilojen ja tehtaiden haltuunottoina. Kristillisdemokraattien sisällä oli myös käynnissä linjataistelu, jossa vasemmistolainen ja keskustalainen siipi ottivat yhteen.⁶⁷

Vuoden 1969 parlamenttivaaleissa nähtiin oikeiston vahvistuminen kansallispuolueen 20 prosentin äänisaaliin myötä verrattuna liberaalien ja konservatiivien 12,5 prosentin yhteistulokseen neljä vuotta aiemmin. Kristillisdemokraatit menettivät kannatustaan, mutta pysyivät suurimpana puolueena 29,8 prosentilla ja radikaalipuolue jatkoi taantumistaan 13 prosenttiin. Vasemmisto kasvatti yhteenlaskettua kannatustaan 22,7 prosentista 28,1 prosenttiin.⁶⁸

Parlamenttivaalien kohdalla Yhdysvaltain sekaantuminen lopputulokseen oli neuvotteluissa jo edeltävän vuoden toukokuussa. Aihe nousi keskusteluun hallinnon eri alojen edustajien yhteisessä neuvotteluelimessä, Komitea-303:ssa, jonka tarkoituksena oli arvioida ja

⁶⁷ Valtonen 2001, s. 551-552.

⁶⁸ Kts. Liite 3.

valtuuttaa CIA:n ulkomailla toteuttamia salaisia operaatioita.⁶⁹ Komitea totesi, että mahdollinen operaatio olisi paras pitää rajoitettuna ja että tärkeintä olisi alkuun selvittää tilanne ja mahdollisuudet tarkemmin. Yhdysvaltain Chilen suurlähettiläs Edward Korryn johdolla tuotettu raportti oli hyvä pohja, jolle rakentaa, mutta tarkempi tieto Chilen poliittisesta ilmapiiristä olisi tarpeen.⁷⁰

Päätös tehtiin heinäkuussa 1968 Komitea-303:n istunnossa. Tarkoituksena oli tukea maltillisia ehdokkaita, joiden uskottiin edistävän demokraattista kehitystä Chilessä. Tuki kohdistettiin suoraan yksittäisille ehdokkaille eikä puolueille, sillä puolueiden sisäinen aatekirjo oli Yhdysvalloille liian leveä.⁷¹

Annettu tuki oli Komitea-303:n huhtikuussa 1969 käsittelemän CIA:n loppuraportin mukaan ”rajattu menestys”. Kymmenen ehdokasta kahdestatoista tuetusta oli mennyt läpi ja sosialisteista eronneen poliittisen ryhmän saama tuki oli todennäköisesti estänyt muutaman sosialistin läpimenon. Kokonaisuutena vaalit olivat kuitenkin takaisku maltillisille, sillä kasvaneen kannatuksensa myötä vasemmistolla olisi realistinen mahdollisuus saada ehdokkaansa läpi vuoden 1970 syyskuun presidentinvaaleissa.⁷²

Reilu vuosi ennen kohtalokkaita presidentinvaaleja, Chilen poliittisesta tilanteesta oli nähtävissä, että heilahdus vasempaan oli saavuttamassa lakipisteensä – keskusta vuoti ääniä vasemmalle, kristillisdemokraattien sisäinen yhtenäisyys repeili ja vahvistumisestaan huolimatta oikeistolla ei näyttänyt olevan aseita nousta maan johtavaksi puolueeksi, sillä Chilen tavallinen kansa oli ehtinyt pettyä Alessandrin alla oikeistoon ja Frein alla keskustan hallintoon. Jäljellä oli houkutteleva vasemmisto, joka oli pysynyt poliittisesti sivuraiteella ja lupasi nyt kristillisdemokraatteihin pettyneille kansalaisille kymmentä hyvää ja yhdeksää kaunista. Kristillisdemokraatit olivat laittaneet pyörän pyörimään maareformilla ja järjestyntymisen lisäämisellä, mutta he eivät päässeet nauttimaan näiden uudistusten hedelmistä. Epäjärjestykseen päätyneestä kaudestaan huolimatta presidentti Frei olisi saattanut olla hahmo, joka olisi voinut kasata kansan kristillisdemokraattien linjojen taakse, mutta perustuslaki esti istuvan presidentin asettumisen ehdolle seuraavissa vaaleissa.

Chilellä oli vaaleihin sekaantumisen perusteella mitä ilmeisimmin jonkinlaista arvoa Yhdysvalloille ja yleisimpänä selityksenä tästä arvosta on esitetty Chilen roolia Alliance for

⁶⁹ Komitea-303 (303 committee) oli toiminut eri nimillä 50-luvulta lähtien. Vuonna 1969 se muutti nimensä Komitea-40:ksi (40 committee).

⁷⁰ INR:n kokousmuistio ”ARA/CIA Meeting, May 24, 1968”, 27.5.1968, CDP:State.

⁷¹ ARA:n muistio ”Chile: Assistance to Congressional Candidates”, 5.7.1968, CDP:State.

⁷² Komitea-303:n esityslista ”Proposed agenda: Meeting of the 303 Committee April 15, 1969”, CDP:State.

Progress -ohjelman mallimaana.⁷³ Tämän ohella Chilen merkitystä Yhdysvalloille nostivat suurten amerikkalaisyritysten investoinnit maahan. Merkittävimmät näistä yhtiöistä olivat kupariyhtiöt Anaconda ja Kennecott, Chilen puhelinyhtiön omistanut International Telephone and Telegraph Corporation (ITT) sekä virvoitusjuomayhtiö Pepsi.

Yhdysvallat sitoutui vuosien 1964, 1965 ja 1969 vaaleihin sekaantumisen myötä Chilen poliittiseen kehitykseen kohtalokkaalla tavalla, joka määritteli tietyt käytännön reunaehdot toimintamahdollisuuksille vuoden 1970 presidentinvaaleissa. Vaikka Alliance for Progress olikin osoittautunut kokonaisuutena menestykseltään heikoksi, olisi sosialistisen presidentin demokraattinen valinta ohjelman mallimaassa ollut Yhdysvalloille merkittävä poliittinen tappio. Samalla se olisi tarkoittanut amerikkalaisinvestointien vaarantumista sosialistien ajaman yritysten kansallistamisen myötä. Yhdysvalloilla oli vuonna 1969 kokemusta Chilen sisäpolitiikkaan puuttumisesta ja tarve tehdä niin jatkossakin. Vuoden 1970 presidentinvaaleihin sekaantumisesta pidättäytyminen olisi itse asiassa vaatinut politiikan täydellistä täyskäännöstä reilussa vuodessa. On asioiden yksinkertaistamista verrata Yhdysvaltoja hitaasti käännettävään laivaan, mutta salaisesta sekaantumisesta saatujen aiempien hyvien kokemusten paino vaikutti varmasti siihen, että vuonna 1970 peruslähtökohtana vaikuttaisi olleen, että vaaleihin vaikutettaisiin jollain tapaa.

Yhdysvaltain intressien vastapainoksi Nixonin ja Kissingerin suhtautuminen Latinalaiseen Amerikkaan oli selkeän vähättelevä. Suurpolitiikan leipälajikseen kokenut parivaljakko peilasi tapahtumat lähes orjallisesti idän ja lännen välisiin suhteisiin ja keskittyi ennen kaikkea niihin poliittisiin kehityksiin, jotka olivat idänsuhteiden ytimessä, kuten Kiinaan, Vietnamiin, Eurooppaan ja kahdenvälisiin Neuvostoliiton-suhteisiin. Chilen politiikkaan sekaantumisessa oli pitkään kyse varsin vähäpätöisestä ja lähinnä hallinnon alatasoja koskettavasta kysymyksestä, jolla oli kyllä teoreettinen suurpoliittinen ulottuvuutensa Allenden uhan muodossa.

3. Ulkoministeriö on haluton puuttumaan vaaleihin

Chilen sisäpoliittinen kehitys vuoden 1969 vaalien jälkeen ei ollut myönteistä Yhdysvaltain kannalta. Yhdysvaltain aiemmissa vaaleissa tukemat kristillisdemokraatit osoittivat

⁷³ Kornbluh 2004, s. xiii.

hajaantumisen merkkejä⁷⁴ ja puolue joutui etsimään uuden presidenttiehdokkaan. Ehdokkaaksi valittiin puolueen vasenta siipeä edustanut Radomiro Tomić, jonka sosialismia lähennellyt ohjelma oli puolueen oikeistosiivelle kova pala nieltäväksi.⁷⁵ Chilen oikeiston ehdokkaaksi nousi sitoutumattomana ehdokkaana ennen Freitää presidenttinä toiminut Jorge Alessandri, joka oli kuitenkin jo yli 70-vuotias ja edusti politiikaltaan selkeästi menneisyyttä. Oikeistoa edustava kansallisuuspuolue tuki kuitenkin häntä ja ex-presidentin arvovalta toi hänelle suosiota.

Huolestuttavinta Chilen kehityksessä oli Yhdysvaltain kannalta vasemmiston rakentaman Unidad Popular (UP) -rintaman mahdollinen vaalimenestys. UP:n ytimen muodostivat kommunistit ja sosialistit sekä radikaalipuolue. Näiden ohella rintamaan kuului kolme vasemmistolaista pienpuoluetta. UP valitsi erimielisyyksien jälkeen ehdokkaakseen yhteisenä kompromissina sosialistien Salvador Allenden, jonka aiempi menestys presidentinvaaleissa ja tunnettavuus ratkaisivat pelin tuntemattomampia ehdokkaita vastaan.

⁷⁶

Poliittisten haastajien hajaannus lisäsi UP:n esittämän haasteen uskottavuutta. Keskustaan perinteisesti kuulunut, mutta kannatustaan menettänyt radikaalipuolue oli mukana UP:ssä Allenden takana, oikeistolainen kansallisuuspuolue tuki sitoutumatonta ehdokasta ja kristillisdemokraatit rakoilivat saumoistaan. Poliittisen keskustan heikkeneminen oli omiaan polarisoimaan poliittista kenttää ja kun mukaan lasketaan vuoden 1969 parlamenttivaaleissa tapahtunut vasemmiston yhteisen kannatuksen nousu, oli pöytä suorastaan katettu vasemmiston vaalivoitolle.

Henry Kissinger toteaa muistelmissaan, että sosialistisen presidentin alaisuuteen joutunut Chile olisi ollut todellinen uhka niin Yhdysvalloille kuin Latinalaiselle Amerikalle. Kissinger sanoo uskoneensa vakaasti, että Allende pyrki perustamaan Chileen sosialistisen diktatuurin ja levittämään vallankumouksen yhteistyössä Kuuban kanssa muuallekin Latinalaiseen Amerikkaan. Kissinger liittyy Allenden esittämän haasteen osaksi suurempaa kokonaisuutta, joka liittyi hänen mielestään itäblokin esittämään haasteeseen Yhdysvalloille. Vuonna 1970 muita tähän haasteeseen liittyviä kriisejä olivat Kissingerin mukaan muun muassa Cienfuegosin oletetun sukellusvenetukikohdan rakennustöiden havaitseminen

⁷⁴ Harry Schlaudemanin lähetystöraportti "The Chilean Situation: A Personal Assessment" 1.9.1969. CDP:State. Dokumentti on sittemmin poistunut arkistosta tuntemattomasta syystä, mutta siitä on tekijällä kopio.

⁷⁵ Rector 2003, s. 171.

⁷⁶ Sigmund 1977, s. 88-91.

Kuubassa sekä Syyrian hyökkäys Jordaniaan. Kissinger toteaakin hallinnon Chilen pelon olleen luonteeltaan turvallisuuspoliittista, ei taloudellista.⁷⁷

Seymour Hershin mukaan Kissingerin avustajiin kuulunut Roger Morris on muistellut Kissingerin pelänneen Chileä nimenomaan ideologisena ja sen kautta turvallisuuspoliittisena uhkana – ”*elävänä esimerkkinä demokraattisesta sosialistisesta muutoksesta Latinalaisessa Amerikassa*”. Sama pelko näkyi Morrisin mukaan myöhemmin Kissingerin suhtautumisessa eurokommunismiin. Hershin mukaan myös toisen NSC:n avustajan mukaan Kissingeriä huolestutti ajatus siitä, että sosialistiseksi määriteltävä puolue onnistuisi toimimaan demokraattisen valtion pelisäännöillä – että maailmalle välittyisi sellainen kuva, että Chile siirtyi sosialismiin vaalikauden ajaksi ja palasi takaisin ilman vallankumousta ja verenvuodatusta, mikä kannustaisi muitakin maita suhtautumaan suopeammin sosialistisiin muutosvoimiin.⁷⁸

Kissingerin huoleen demokraattisesta sosialismista sisältyy oletus siitä, että vaikka Chile onnistuisikin toteuttamaan demokraattista sosialismia vaalikauden ajan, pysyisi sosialismi itsessään aina vaarallisena sekä sisäänrakennetusti että Neuvostoliiton vaikutusvallan kautta. Yksi onnistunut sosialistinen kokeilu antaisi siis virheellisen signaalin sosialismin turvallisuudesta. On myös uskottavaa olettaa, että vaikka Kissinger olisikin pitänyt tällaista demokraattista sosialismia Chiessä mahdollisena, piti hän todennäköisempänä, että Unidad Popularin voitto johtaisi sosialistiseen järjestelmään ilman merkittäviä demokraattisia piirteitä

Presidentinvaalien ehdokasasetelman ollessa vielä avoinna, Komitea-303:n tapaamisessa huhtikuussa 1969 komitean vakituinen puheenjohtaja Henry Kissinger nosti esiin kysymyksen vaaleihin puuttumisesta ja totesi, että ”eräs korkeamman tahon ystävistä on kehottanut korkeampaa tahoja antamaan tukensa vaaleissa Alessandrille”.⁷⁹ Viittaus korkeampaan tahoon tarkoitti todennäköisesti presidentti Nixonia, jonka suoraa mainitsemista komitean tapaamisissa vältettiin tietoisesti. Komitean jäsenet totesivat Chilen ex-presidentti Alessandrin mahdollisuudet hyväksi, mutta päättivät odottaa päätösten kanssa ehdokkuusasettelun selventymistä. CIA:n johtaja Richard Helms huomautti kuitenkin nopean päätöksen tärkeydestä, sillä kokemus oli osoittanut vaaleihin sekaantumisen vaativan huolellista valmistelua.⁸⁰

⁷⁷ Kissinger 1979, s. 654-656.

⁷⁸ Hersh 1983, s. 269.

⁷⁹ INR:n raportti komitea 303:n tapaamisesta ”Minutes of the Meeting of the 303 Committee, 15 April 1969”, 29.4.1969, CDP: State.

⁸⁰ Ibid.

Puolueiden presidenttiehdokkaat selvisivät lopullisesti joulukuussa 1969, mutta vaaleihin vaikuttamisen suunnittelu ja operaation mahdollisuuksien selvittäminen eivät edenneet merkittävästi, mikä on hieman yllättävää, sillä kuten aiemmin todettiin, poliittiset olosuhteet olivat suosiolliset vasemmiston menestykselle. Toisaalta Alessandrin kannatusluvut olivat vielä tuolloin vaikuttavia, vaikka hänen suosionsa ennustettiin laskevan vaaleihin mennessä.⁸¹

Chilen vaaleihin liittyvän operaation suunnittelusta vastasivat CIA:n ohella ulkoministeriön alaiset Amerikkojen sisäisten asioiden virasto (ARA)⁸², tiedustelu- ja tutkimusvirasto (INR) ja Yhdysvaltain Chilen suurlähettiläs Edward Korry. ARA:n osalta keskeisessä asemassa olivat viraston korkeimmat edustajat apulaisulkoministeri Charles Meyer ja hänen kakkosmiehensä John Crimmins. INR:n osalta asiaa käsitelivät viraston varakoordinaatiojohtaja Wymberley Coerr ja analyytikko James R. Gardner sekä viraston johtaja Ray S. Cline. CIA:n osallisista ei ole julkaistu tietoja, mutta CIA:n Chilen aseman johtaja Henry Hecksher oli luonnollisesti yksi olennaisimmista toimijoista viraston johtaja Richard Helmsin ohella.

Henry Kissinger toteaa muistelmissaan, että kysymys Chilen vaaleihin sekaantumisesta hautautui virastojen pyöriteltäväksi, eikä hän ehtinyt keskittyä asiaan sen vaatimalla huomiolla. Kissinger toteaa, ettei tiennyt tarpeeksi Chilestä, jotta olisi voinut haastaa alan ammattilaiset ja yksikään virastoista ei tuonut asiaa riittävällä painoarvolla valkoisen talon tietoon. Erityisesti Kissinger hyökkää ARA:aa vastaan siitä, ettei siellä tajuttu Chilen sisäpolitiikkaa, ja että Alessandrin tukeminen olisi ollut ainoa keino pysäyttää Allende. Kissingerin mukaan ARA:ssa pidettiin Alessandria liian vanhana ja aivan liian maltillisena uudistajana, mikä oli Kissingerin ivallisen heiton mukaan ”*sosiaalisten uudistusten sekoittamista geopolitiikaksi*”.⁸³

Kissingerin kaunaisuus ARA:n ja INR:n toimintaa kohtaan on osin perustelematonta, sillä sekä INR että ARA suosittelivat komitea-40:lle (nimensä vaihtanut komitea-303) maaliskuussa 1970 rajoitettua sekaantumista vaaleihin Unidad Popular -rintamaa vastaan.⁸⁴ Ulkoministeriö oli kuitenkin muodostanut kantansa jo tammikuun 17. päivä ulkoministeriön ja CIA:n yhteisessä kokouksessa – matka komitea-40:n pöydälle kesti siis kaksi kuukautta.⁸⁵ INR ja ARA varoittivat myös ehdotuksessaan Allenden vastaehdokas Alessandria tukevasta

⁸¹ Kts. mm. INR:n kokousmuistio ”ARA/CIA Meeting of 20 March”, 25.3.1970, CDP:State.

⁸² Alkuk. nimi Bureau of Inter-American Affairs.

⁸³ Kissinger 1979, s. 661-666.

⁸⁴ ARA:n muistio ”Proposal for Political Action in Chile”, 17.3.1970, CDP:State.

⁸⁵ ARA:n muistio ”ARA/CIA Meeting – 19 January”, 19.1.1970, CDP:State.

kampanjasta. Operaation ainoa tarkoitus tulisi olla ulkoministeriön mielestä UP:n rivien heikentäminen ja operaatio tulisi katkaista välittömästi, jos se saisi Alessandria tukevia piirteitä.⁸⁶ Sekä suurlähettiläs Korry että INR:n ja ARA katsoivat Alessandrin valinnan sisältävän vaaran vasemmistoväritteisestä sotilasvallankaappauksesta. Kummankaan tahon mielestä Alessandrin presidenttiys ei myöskään olisi edullinen Yhdysvaltain etujen kannalta.⁸⁷ Mieluisin ehdokas Yhdysvalloille olisi ollut hallinnon sisäisten arvioiden perusteella kristillisdemokraattien Radomiro Tomić, jolla oli kuitenkin niin vähän kannatusta, ettei hänen valintansa vaikuttanut realistiselta.⁸⁸

Kissinger ei mainitse muistelmissaan ARA:n perustelleen Alessandrin tukemisen vastustamistaan vasemmistoväritteisen ja väkivaltaisen sotilasvallankaappauksen uhalla, vaan yksinkertaisesti viraston filosofisilla arvoilla ja negatiivisella suhtautumisella Alessandriin. Kissinger kommentoi muistelmissaan myös kitkerästi ARA:n vaatimusta siitä, että kampanja ei saisi hyödyttää Alessandria. Kissingerin sinällään ihan pätevä kysymys on, että miten yhden ehdokkaan vahingoittaminen voi olla auttamatta hänen vastaehdokastaan?⁸⁹ Tässä käytännön ristiriidassa tiivistyy Yhdysvaltain sekava suhtautuminen vaaleihin keväällä 1970. Hallinnolta puuttui selkeä näkemys siitä, mitä se halusi Chilessä tapahtuvan. Tomićin heikkouden johdosta Yhdysvalloilla oli tarjolla vain huonoja vaihtoehtoja, joiden edessä ilman hihnaa kulkeva ulkopoliitikka oli asettautunut ilman sen suurempaa näkemystä tai suunnitelmaa uomista kaikkein perinteisimpään – kommunismin vastustukseen.

INR:n ja ARA:n suosittavaa muistiota edelsi INR:n sisäinen keskustelu aiheesta analyytikkojen James R. Gardnerin ja Wymberley Coerrin välillä. Gardner arvioi Yhdysvaltain sekaantumisen vaaleihin muodostuvan liikaa tavaksi, joka ei voinut olla kestävä pitkällä tähtäimellä, sillä CIA:n jatkuva salainen toiminta Latinalaisessa Amerikassa alkoi muuttua riskialttiiksi. Gardner toteaa, että lähes kahdeksan vuoden sekaantumisen jälkeenkin Chilen vasemmisto oli vain vahvistunut. Tästä huolimatta Gardner ja Coerr tukivat ehdotusta vaikuttaa Chilen vaaleihin.⁹⁰ Kissingerin syytökset ARA:n ja INR:n jarruttelusta pitävät siis osin paikkansa, mutta asian etenemisen hidastumisen paneminen täysin kyseisten virastojen vastuulle on liioittelua.

⁸⁶ ARA:n muistio "Proposal for Political Action in Chile", 17.3.1970, CDP:State.

⁸⁷ ARA:n muistio "ARA/CIA Meeting – 19 January", 19.1.1970, CDP:State.

⁸⁸ ARA:n muistio "ARA/CIA Meeting – 19 January", 19.1.1970, CDP:State.

⁸⁹ Kissinger 1979, s. 663-666.

⁹⁰ INR:n muistio "Chilean Elections", 12.3.1970, CDP:State.

Komitea-40:n maaliskuun lopulla pidetyn tapaamisen asialistalla vaaleihin sekaantumista ei suositeltu. Päätös 135 000⁹¹ dollarin käyttämisestä UP:n kampanjan sabotoimiseen saatiin kuitenkin aikaiseksi, muttei yksimielisesti.⁹² Operaatiolle osoitetut varat olivat kuitenkin minimaaliset verrattuna vaikkapa niihin summiin, jotka Yhdysvallat käytti 1964 Frein tukemiseen. Kun Chilessä voimakkaasti vaikuttaneen kupariyhtiö Anacondan huhtikuussa esittämä toive Alessandrin tukemisesta ei ottanut tulta alleen Yhdysvaltain hallinnossa,⁹³ näytti siltä, että Chile saisi käydä vaalinsa suhteellisen rauhassa. Tilanne muuttui kuitenkin kesään mennessä.

4. NSC lisää kierroksia: toisen kierroksen alkusoitto

Suurlähettiläs Korry esitti kesäkuussa 1970 huolestuneisuutensa siitä, että jollei Yhdysvallat tekisi jotain, Allende häviäisi vaaleissa niukasti Alessandrille ja saattaisi hyvinkin viedä voiton parlamentin äänestyksessä kahden parhaiten menestyneen ehdokkaan välillä 24. lokakuuta.⁹⁴ Korryn ehdotus koostui kahdesta vaiheesta, joiden molempien käyttöönottoa hän suositti. Ensimmäisessä vaiheessa oli tarkoitus laajentaa Allenden vastaista propagandakampanjaa, lisätä tukea Allendea vastustaville painostusryhmille ja pyrkiä vähentämään vaa’ankieleksi mielletyn radikaalipuolueen tukea Allendelle. Toinen vaihe sijoittuisi kansanäänestyksen jälkeiseen aikaan ja sen tarkoituksena olisi vaikuttaa tiettyjen avainedustajien äänestyskäyttäytymiseen.⁹⁵ CIA tuki Korryn ehdotusta.⁹⁶

Korryn toive aktiivisemmasta osallistumisesta tapahtumiin sai viileän vastaanoton ulkoministeriön piirissä. INR:n James Gardner oli joko kääntänyt kelkkansa Chilen operaation suhteen tai sitten Korryn ehdotus meni pidemmälle kuin mitä Gardner oli aiemmin suosittamassa. Gardner tyrmäsi Korryn ehdotuksen ilmeisesti ulkoministeriön sisäiseen kiertoon tarkoitettussa muistiossa kommentoimalla Korryn puheiden olevan ristiriidassa hänen aiempien linjaustensa kanssa mainiten muun muassa sen, että aiemmin Korry oli pitänyt

⁹¹ Yhdysvaltain senaatin Church-komitean raportti “Covert Action in Chile: 1963-1973”, 18.12.1975.

⁹² NSC:n muistio komitea 40:n tapaamisesta “Minutes of the Meeting of the 40 Committee, 25 March 1970”, 30.3.1970, CDP:NSC.

⁹³ INR:n raportti “Ambassador Korry recommends that U.S. not intervene in Chilean Elections”, 29.4.1970, CDP:State.

⁹⁴ NSC:n otsikoimaton muistio Korryn sähköisestä ”Santiago [sensuroitu] of June 12 reported...”, 18.6.1970, CDP:NSC.

⁹⁵ NSC:n muistio “Political Action Related to 1970 Chilean Presidential Election”, 22.6.1970, CDP:NSC.

⁹⁶ Otsikoimaton, todennäköisesti CIA:n tuottama muistio ”Policy Decisions Related to Our Covert Action Involvement in the September 1970 Presidential Election”, 20.8.1970.

kaikkia ehdokkaita huonoina vaihtoehtoina ja oli puhunut paljon operaation paljastumisen vaaroista. Sekaantumisen riskit olivat Gardnerin mukaan liian suuret verrattuna saatavilla oleviin pieniin voittoihin.⁹⁷

Ulkopolitiikan muotoilemisessa Kissingerin johdolla vahvan roolin ottaneessa NSC:ssä Korryn ehdotus otti paremmin tulta alle kuin ulkoministeriössä. Komitea-40:lle kesäkuun 22. päivä tehty raportti kommentoi Korryn ehdotusta positiivisesti ja luottavaisin mielin esimerkiksi sen suhteen, että operaatio voidaan toteuttaa siten, ettei Yhdysvaltoja voida yhdistää siihen.⁹⁸ Pete Vaky, NSC:n analyttikko ja Kissingerin avustaja Latinalaisen Amerikan asioissa, oli kuitenkin varovaisempi kesäkuun 23. päivä Kissingerille lähettämässään muistiossa. Vaky suositti vastahakoisesti Korryn ehdotuksen ensimmäisen vaiheen hyväksymistä, mutta vastusti jyrkästi ehdotuksen toista vaihetta. Vaky arvioi kongressin äänestykseen vaikuttamisen olevan liian vaarallista, liian jyrkässä ristiriidassa Yhdysvaltain ulkopoliittisen linjan kanssa ja tehokkuudeltaan kyseenalaista.⁹⁹ Saman kuun 26. päivä Vaky lähestyi aihetta vielä toisestakin näkökulmasta ja huomautti sitoutumattoman ja poliittisesti menneisyydessä elävän Alessandrin valinnan antavan vasemmistolle vapaat kädet viedä maassa käynnissä oleva heilahdus vasempaan vielä pidemmälle ja voittaa vuoden 1976 vaalit selvästi.¹⁰⁰

Päätös Korryn ehdotuksesta syntyi kesäkuun 27. päivä Komitea-40:n istunnossa. Komitea totesi Allenden vastaehdokkaiden olevan vaikeuksissa, sillä Alessandrin kampanja pohjasi liikaa menneisyyteen ja Tomiçin kampanja taas ei auennut tavalliselle chileläiselle. Allende taas oli parantanut vauhtiaan selvästi. Komitea totesi Korryn ehdotuksen kahden vaiheen olevan erotettavissa toisistaan ja niin tehtiinkin. Komitea hyväksyi ensimmäisen vaiheen ja totesi, että toinen vaihe voitaisiin ottaa käyttöön, mikäli Alessandrin vaalivoiton marginaali laskisi alle viiden prosentin.¹⁰¹

Propagandakampanja siirtyi suuremmalle vaihteelle, mutta vaalit olivat enää runsaan kahden kuukauden päässä. ARA:n ja INR:n vastustava kanta Korryn ehdotuksen suhteen noteerattiin komitea-40:n istunnossa, mutta sillä ei ollut ilmeisestikään suurta painoarvoa. Kissinger kommentoi ARA:n ja INR:n vastahakoisuutta seuraavasti: ”*En ymmärrä, miksi*

⁹⁷ ARA:n otsikoimaton muistio ”In evaluating Ambassador Korry’s latest...”, 19.6.1970, CDP:State.

⁹⁸ NSC:n muistio ”Political Action Related to 1970 Chilean Presidential Election”, 22.6.1970, CDP:NSC.

⁹⁹ NSC:n muistio ”Chilean Election” liitteenä muistiossa ”Chile - Political Action Related to 1970 Chilean Presidential Election, 23.6.1970, CDP:NSC.

¹⁰⁰ NSC:n muistio ”Chilean Elections -- Another View”, 26.6.1970, CDP:NSC.

¹⁰¹ INR:n muistio komitea 40:n tapaamisesta ”Minutes of the Meeting of the 40 Committee, 27 June 1970”, 6.7.1970, CDP: State.

*meidän tulisi seurata vierestä, miten kansan vastuuttomuus ajaa maan kommunismiin.”*¹⁰² Lausahdus on noussut yhdeksi Kissingerin lainatuimmista, mutta sitä olisi hyvä tarkastella tietyssä viitekehyksessä puolivakavissaan lausuttuna heittona. Lauseen takana oleva viesti on kuitenkin selvä: meillä on oikeus ja velvollisuus tehdä asialle jotain ja Yhdysvaltain käsitys yleisestä edusta ylittää Chilen kansan demokraattiset oikeudet.

Ulkoministeriössä ei oltu tyytyväisiä komitea-40:ssä syntyneeseen ratkaisuun ja heinäkuun toisena päivänä apulaisulkoministeri Charles Meyer otti Korryyn yhteyttä ja kertoi avoimuuden nimissä, ettei ARA, eikä ulkoministeriö yleensääkään, ollut tukenut Korryn suunnitelman kumpaakaan vaihetta. Meyer tiivistä viestinsä siihen, että hallinnossa oli painotettu enemmän paljastumisen vaaraa kuin sitä, että mahdollisen Allenden voiton jälkeen Yhdysvallat voisi sanoa Allenden vastaisille liittolaisilleen tehneensä asian estämiseksi kaikkensa.¹⁰³ Meyerin viesti oli kuitenkin vain ohitetuksi itsensä tuntuneen ulkoministeriön mielenosoitus, eikä sillä ollut vaikutusta komitea-40:n tekemään päätökseen.

Ulkoministeriö ajautui kesän aikana yhä selvemmin Nixonin ja Kissingerin johtaman hallinnon blokin oppositioon. Sen kanta pysyi varovaisempana kuin muun hallinnon ja sen vaikutus asioihin jäi varoittavien muistioiden tuottamiseen. ARA julkaisi esimerkiksi elokuun 17. päivä mahdollisen vallankaappauksen järjestämisen vaihtoehtoa käsittelevän raportin, jossa todettiin että riski kiinnijäämisestä oli liian suuri ja vaikutusmahdollisuudet armeijan toteuttamaan vallankaappaukseen liian pienet.¹⁰⁴

Korryn ehdotuksen toisen vaiheen toteuttamisesta puhuttaessa ARA ja INR olivat edelleen suurlähettiläs Korrya ja CIA:ta varovaisemmalla kannalla ja vastustivat suoraa kongressin edustajiin vaikuttamista.¹⁰⁵ INR:n Wymberley Coerr kirjoitti vaalien aattona, syyskuun 4. päivä ARA:n Charles Meyerille varovaisempaa linjaa puolustavan sähkeen, jossa hän arvioi, että tie Allenden ajamaan sosialistiseen valtioon olisi kivisempi kuin mitä Yhdysvaltain hallinnon arvioissa oli oletettu ja ettei Allenden presidenttiys olisi totaalinen katastrofi. Hän myös arvioi mahdollisen paljastumisen aiheuttamat vahingot Sikojenlahden katastrofia suuremmiksi. Coerr totesi Chilen operaation riskien olevan raskaammat kuin Allenden hallinnon aiheuttamat ongelmat.¹⁰⁶ Ulkoministeriö oli kuitenkin jo sivuraiteella,

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Meyerin sähke Korrylle “Political Action”, 2.7.1970, CDP:State.

¹⁰⁴ ARA:n muistio “NSSM-97: Extreme Option – Overthrow of Allende”, 17.8.1970, CDP:State.

¹⁰⁵ ARA:n muistio “Options in Chilean Presidential Election”, 31.8.1970, CDP:State.

¹⁰⁶ INR:n muistio “Chile – Post September 4 Operations, A Personal View”, 4.9.1970, CDP:State.

eikä sen varoituksia otettu juurikaan huomioon. Yhdysvaltain Chilen-politiikka syntyi yhä selvemmin NSC:n ja valkoisen talon akselilla.¹⁰⁷

Vaikka aikaraja olikin tiukka, oli suurlähettiläs Korry vielä elokuun 13. päivä optimistinen ehdotuksensa ensimmäisen vaiheen menestyksen suhteen ja totesi, ettei toista vaihtetta tarvittaisi, jos ensimmäisen vaiheen menestys jatkuisi hyvänä.¹⁰⁸ Korry on jälkikäteen muistellut CIA:n hoitamaa antikommunistista kampanjaa hyvin negatiivisessa valossa. Vuonna 1996 annetussa haastattelussa Korry kommentoi CIA:n propagandakampanjaa kammottavan huonoksi ja sanoo ettei sen suunnittelija ymmärtänyt Chileä tai chileläisiä ollenkaan. Korry toteaa muun muassa CIA:n jakaneen samoja lehtisiä, joihin hän oli törmännyt vuonna 1948 ollessaan reportterina Italiassa.¹⁰⁹

Korryn ja CIA:n välit olivat jo 1970 suhteellisen tulehtuneet, sillä omapäinen suurlähettiläs piti tiukasti kiinni asemastaan CIA:n Santiagon aseman ylempänä esimiehenä ja hänen Alessandrin vastaisuutensa sekä haluttomuutensa hyödyntää amerikkalaisyritysten varoja kampanjassa häiritsivät niin aseman johtaja Henry Hecksheriä kuin CIA:ta yleensäkin. Propagandakampanjan tarpeellisuudesta Korry ja CIA olivat kuitenkin yhtä mieltä.¹¹⁰ Santiagon valtataistelu näkyi myös siinä, että Korryn – ja virallisen selityksen mukaan myös Washingtonin – tietämättä, CIA ohjasi Alessandrin kampanjalle varoja amerikkalaisyritys ITT:ltä.¹¹¹

Presidentille meneviä asioita valmistellut, lähestulkoon samalla miehityksellä kuin komitea-40 kokoontunut Senior Review Group keskusteli elokuun 19. tilanteesta Chilessä. Kokousta johtanut Henry Kissinger oli selvästikin siirtänyt huomionsa tauon jälkeen takaisin Chileen, sillä keskustelun aluksi hän varmisti tilanteen perusfaktat ja vaikuttaisi olleen aidon tietämätön tilanteen tarkoista yksityiskohdista. Keskustelussa todettiin, että vaalien meneminen kongressin päätettäväksi oli varmaa ja että todennäköiseltä vaikutti, että Allende tulisi vaaleissa toiseksi pienellä marginaalilla. Kissinger halusi aloittaa ensimmäisen kierroksen jälkeisen operaation valmistelun, mihin ARA:n Charles Meyer vastasi olleensa siinä käsityksessä, että komitea-40 oli päättänyt, ettei asian kanssa edetä vielä. CIA:n johtaja Helms sanoi myös luulleensa, että asian suunnittelu on toistaiseksi tabu. Kissingerin johdolla ryhmä päätti kuitenkin, että vaalien ensimmäisen kierroksen jälkeisenä päivänä hallinnolla

¹⁰⁷ Ulkoministeriön ja NSC:n valtataistelusta kts. mm. Hanhimäki 2004.

¹⁰⁸ Korryn sähköposti Meyerille ”Many thanks to reftel which confirms our total agreement on all points”, 13.8.1970, CDP:State.

¹⁰⁹ Edward Korryn haastattelu 16. – 21.10.1996.

¹¹⁰ Hersh 1983, s. 267.

¹¹¹ Hersh 1983, s. 267-269.

tulisi olla käytettävissään mahdollisimman selkeä suunnitelma siitä, paljonko rahaa olisi käytettävissä, kuka tekisi mitäkin ja minkälaisia käskyjä pistettäisiin toimeen.¹¹²

SRG:n keskustelu on mielenkiintoinen, sillä vaikuttaisi siltä, että vielä kaksi viikkoa ennen vaaleja, Yhdysvaltain hallinnolla ei ollut selvää kuvaa siitä mitä se tekisi, jos Allende olisi ensimmäisen kierroksen jälkeen uhkaavan lähellä valintaa. Niinkin yksinkertaiset perusasiat, kuten rahoituksesta ja henkilökunnasta päättäminen, oli ilmeisesti aiottu jättää ulkoministeriön piirissä vaalien jälkeisen aikaan. Asian toinen puoli on se, että SRG:n kokouksessa tehdyllä päätöksellä luotiin ennakkoon toimintasuunnitelma, joka voitaisiin panna täytäntöön mahdollisimman nopeasti. Rankasti kärjistäen Yhdysvallat oli vaalien kynnyksellä kuin eurooppalaiset suurvallat ennen ensimmäistä maailmansotaa. Hyökkäyssuunnitelmat oli lyöty lukkoon ja enää odotettiin lähtölaukausta.

Olemassa olevia vaikutuskeinoja selvitti CIA:n raportti elokuun viimeisenä päivänä. Se lähti siitä yleisolettamuksesta, että jos Allende voittaisi vaalit yli sadantuhannen äänen marginaalilla, olisi peli menetetty. Sen varalta, että Allende olisi vaaleissa joko niukka voittaja tai niukasti kakkossijalla, raportti kävi läpi erilaisia vaihtoehtoja, joiden sisältö jää voimakkaan sensuroinnin vuoksi osin epäselväksi. Vaihtoehtoina käsiteltiin kuitenkin suoraa kongressin äänestykseen vaikuttamista sekä laaja-alaisempaa kampanjaa, joka ulottuisi puolueiden ja armeijan sisälle.¹¹³

Yhdysvaltain Chilen-politiikan olennaisimpia dokumentteja on elokuun 18. päivä 1970 hyväksytty NSC:n ja muiden virastojen yhteistyössä tuottama selvitys National Security Study Memorandum 97 (NSSM-97), joka käsitteli toimintamahdollisuuksia Chilen suhteen. Kyseistä selvitystä ei ole julkaistu, mutta sen sisältämiin toimintasuunnitelmiin viitataan monissa dokumenteissa ja sen sisältöä lainataan muun muassa edellä mainitussa elokuun 31. päivä komitea-40:lle tehdyssä toimintavaihtoehtoja käsittelevässä muistiossa. Lainaus NSSM-97:sta kuuluu:

Allenden valinta toisi valtaan poliittiset voimat, joiden lopullisena päämääränä olisi autoritäärisen ja marxistisen valtion luominen. Allenden hallinnon pitkän tähtäimen tavoitteisiin kuuluisi vapaiden vaalien tukahduttaminen, lähes kaiken liiketoiminnan alistaminen valtion omistukseen, valtion maatilojen perustaminen ja poliisivoimien vahvistama työväestön hallinta.¹¹⁴

¹¹² NSC:n muistio SRG:n tapaamisesta "Chile (NSSM 97)", 19.8.1970, CDP:NSC.

¹¹³ NSC:n muistio komitea-40:lle CIA:n raportista "Options in Chilean Presidential Election During the Congressional Run-Off Phase", 31.8.1970, CDP:NSC.

¹¹⁴ Ibid.

Sama raportti lainaa myös heinäkuun 30. julkaistua CIA:n tiedusteluarviota (NIE) Chilestä, jossa todetaan, että Allenden hallinto olisi ”*avoimen vihamielinen tai parhaimmillaankin neutraali*” Yhdysvaltoja kohtaan.¹¹⁵ Dokumenttia, joka on mitä ilmeisimmin NSSM-97 tai sen syyskuun seitsemäs päivä uudistettu laitos,¹¹⁶ lainataan lisää Yhdysvaltain senaatin tilaamassa ja senaattori Frank Churchin johtaman Church-komitean 1975 julkaisemassa raportissa:

Yhdysvaltain etuihin kohdistuvista uhkista toteamme seuraavaa:

1. Yhdysvalloilla ei ole elintärkeitä kansallisia etuja Chilessä. Yhdysvalloille aiheutuisi kuitenkin tuntevia taloudellisia tappioita.
2. Maailman sotilaallinen tasapaino ei muuttuisi merkittävästi Allenden hallinnon myötä.
3. Allenden voitolla olisi kuitenkin merkittävä poliittinen ja psykologinen hinta.
 - a. Pallonpuoliskon yhtenäisyys olisi uhattuna Allenden hallinnon OAS:lle aiheuttaman haasteen sekä sen muissa maissa aiheuttaman reaktion myötä. Emme kuitenkaan näe todennäköisiä uhkia alueen rauhalle.
 - b. Allenden voitto merkitsisi selvää psykologista tappioita Yhdysvalloille ja selvää psykologista etua Marxistiselle ideologialle.¹¹⁷

Yhdysvaltain hallinnossa uskottiin mitä ilmeisimmin vakavissaan, että Allende pyrki perustamaan presidenttinä Chileen sosialistisen järjestelmän, mutta samaan aikaan Allenden vaikutusta muuhun kuin Chilen sisäpolitiikkaan ei tunnuta pitävän sittenkään kovin suurena uhkana. Voidaan sanoa, että Chilen kysymys ei näyttäisi NSSM-97:n perusteella olleen sittenkään pohjimmiltaan turvallisuuspoliittinen ainakaan siinä merkityksessä kuin Kissinger sen esittää muistelmissaan.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Church-komitean raportti viittaa dokumenttiin tiedusteluyhteisön tuottamana arviona, joka oli päivätty 7.9.1970. Lainattu sisältö on yhdenmukainen muiden NSSM-97-lainauksen kanssa ja mm. Peter Kornbluh viittaa Church-komitean lainaamaan dokumenttiin NSSM-97:nä (Kornbluh 2004, s. 8).

¹¹⁷ Yhdysvaltain senaatin Church-komitean raportti ”Interim Report: Alleged Assassination Plots Involving Foreign Leaders”, s. 229.

IV

PYSÄYTTÄKÄÄ ALLENDE JA PELASTAKAA CHILE!

Kun Chilen vuoden 1970 presidentinvaalien tulokset tulivat julki viides päivä syyskuuta, olivat ne järkytys Washingtonin ulkopoliittiselle johdolle – Allende oli kerännyt äänistä 36,2% ja Alessandri 34,9%. Allenden voittoa oli pidetty toki mahdollisena, mutta Kissingerin ja Nixonin pelimerkkien suurin kasa oli sillä vaihtoehdolla, että kansanäänestyksen jälkeen pelkona olisi kongressin lipeäminen toiseksi tulleen Allenden taakse. Nyt lähtökohtana oli, että perinteitä kunnioittaen kongressi vahvistaisi kansanäänestyksen voittaneen ehdokkaan valinnan.

Historian valossa tiedämme, että kansanäänestyksen jälkeen Yhdysvallat oli jo hävinnyt taistelunsa Chiessä – vahvan parlamentarismien ja demokratian Chiessä perinteiden vastainen ratkaisu olisi vaatinut todennäköisesti armeijan väliintulon, mikä oli epätodennäköistä, koska sitoutuminen demokraattiseen prosessiin ulottui armeijankin sisälle. Yhdysvallat ei kuitenkaan luovuttanut, vaan muutti suunnitelmiaan Allenden kampittamiseksi. Tätä katkeraan loppuun johtanutta taistelua Chilen demokratiaa vastaan on helppo pitää nykypäivän näkökulmasta yhtenä Kissingerin ja Nixonin yhteisen poliittisen uran merkittävistä epäonnistumisen hetkistä.

1. Yhdysvaltain vastaisku käynnistyy

”Avainasemassa olevat chileläiset ovat shokissa” kirjoitti Edward Korry kaksi päivää vaalien jälkeen Washingtoniin. Hän totesi koko lähetystön olevan uuden tilanteen pyörryttämä ja pyysi, että hän saisi hakea uusia jalansijoja ja tunnustella Allenden äänestysvoiton nostattamia aaltoja muutaman päivän ajan ennen päätösten tekoa. Hän vetosi erityisesti, että Komitea 40 ei kokoontuisi liian nopeasti päättämään asioista ilman lähetystön antamaa tarkkaa kuvaa vielä liikkeessä olevasta tilanteesta.¹¹⁸

Seuraavana päivänä Korry raportoi Washingtoniin pitkällä sähköllä Chilen tapahtumista. Korry kertoi, että Alessandri oli suostunut olemaan luovuttamatta kisaa ennen kongressin äänestystä ja olikin kertonut julkisesti, että ”perustuslaillinen prosessi on edelleen

¹¹⁸ Korryn sähkö Washingtoniin “Key Chileans in state of shock”, 6.9.1970, CDP:State.

kesken”. Kristillisdemokraattien ehdokas Tomić taas oli käynyt onnittelemassa Allendea tämän kotona. Istuva presidentti Frei ei Korryn kristillisdemokraattien sisäisen lähteen mukaan halunnut tehdä päätöksiä, vaan toivoi armeijan väliintuloa. Frei ei uskonut voivansa itse lähestyä armeijaa asiassa, vaan toivoi aloitteen lähtevän armeijasta.

Korryn raportin olennaisin osuus oli kuitenkin hänen kertomuksensa tapaamisesta Chilen armeijan oikeaa laitaa edustaneen kenraali Valenzuelan kanssa ja hänen toteuttamistaan tiedusteluista armeijan sisällä. Valenzuelan muutamille avainhahmoille ehdottama suunnitelma oli, että kristillisdemokraatit ja kansallispuolue äänestäisivät Alessandrin vaalien voittajaksi, tämä ottaisi valinnan vastaan, perustaisi sotilashallituksen ja eroaisi välittömästi. Uudet vaalit pidettäisiin kahden kuukauden kuluttua ja Frei olisi vapaa osallistumaan niihin voittaen Allenden. Korry pyysi Washingtonia varaamaan tätä ja muita Allenden vastaisen mielialan lietsomiseen tähdänneitä suunnitelmia varten rahoitusta.

Korryn oma näkemys asioista oli, että Allenden kampittaminen ei todennäköisesti onnistuisi, sillä Chilestä puuttui taistelunhalu. Kristillisdemokraatit olivat hyvää vauhtia sopimassa erimielisyyksiään vasemmiston kanssa ja armeija sekä etenkin Frei olivat kasa käsiään väänteleviä jähkailijoita, joilta puuttui selkärangasta se teräs, joka sai ”miehet toimimaan, kuten miesten kuuluu kriisin hetkellä”. Korry totesi, että mikäli Chilestä löytyisi halukkuutta ”pitää pää kylmänä ja suunnitella kylmäverisesti tarvittavat toimet”, voisi maa pelastaa helposti itse itsensä. Chilen oikeisto voisi värikkäisiin lausuntoihin taipuvaisen Korryn mukaan tarvittaessa rahdata opposition ydinryhmän muodostamat parisataa avaintoimijaa vaikka Kuubaan Castron luo.¹¹⁹

INR arvioi Korryn raportin tuoreeltaan ja välitti tuntuonsa ulkoministeriön poliittisten asioiden alivaltiosihteeri (Under Secretary of State for Political Affairs) Alexis U. Johnsonille. INR totesi, että Korryn arvio asioista oli uskottava ja että hänelle olisi syytä taata rahoitus ja pyytää lähetystöltä toimintasuunnitelmia viikon kuluttua. INR:n raportti toteaa kuitenkin, ettei Yhdysvaltain hallitusta saa yhdistää missään tilanteessa suoraan Allenden vastustamiseen. Chileläisten laimean vastarinnan johdosta INR kehottaa Johnsonia varautumaan Allenden valintaan ja keskittymään tämän poliittisten oppositioryhmien vahvistamiseen.¹²⁰

Komitea-40 kokoontui neljä päivää kansanäänestyksen jälkeen arvioimaan pelkästään Chilen tapahtumia. Kokouksen yleinen konsensus oli, että lisää aikaa tarvittaisiin tilanteen arvioimiseksi ja että kongressin äänestykseen vaikuttamisen onnistuminen vaikutti epätodennäköiseltä. Armeijan väliintulosta yleinen näkemys oli, että sen tulisi tapahtua

¹¹⁹ Korryn sähke Washingtoniin ”In the past 48 hours”, 7.9.1970, CDP:State.

¹²⁰ INR:n raportti ”Prospects in Chile”, 8.9.1970, CDP: State.

mahdollisimman pian, jotta sillä olisi mahdollisuus onnistua. Tässä vaiheessa kukaan komitean jäsenistä ei suositellut yritystä vetää armeijan osalliseksi tapahtumia, mutta sitä pidettiin kuitenkin vakavana vaihtoehtona.

Ulkoministeriötä edustaneet Alexis U. Johnson ja Charles Meyer ehdottivat, että Freihiin tulisi ottaa välittömästi yhteyttä ja kehottaa häntä rakentamaan oppositiota Allendelle ennen kuin avainvaikuttajat pakenevat maasta. Johnson ja Meyer huomauttivat myös, että armeijan väliintulo ajaisi maan helposti sisällissotaan Allenden kannattajien noustessa vastarintaan. Ulkoministeriön kanta oli, että kenties Allende oli kuitenkin kahdesta pahasta pienempi. CIA:n johtaja Helms, Kissinger ja oikeusministeri John Mitchell vastustivat Johnsonin ja Meyerin ajatusta opposition rakentamisesta todeten, että Allende mitä todennäköisimmin neutraloisi valtaan päästyään poliisin ja armeijan, jolloin oppositiolla ei olisi kiintopistettä, jonka ympärille muotoutua.

Lopulta kokousta johtanut Kissinger määräsi, että lähetystöltä pyydetäisiin kylmäverinen arvio Yhdysvaltain tuella järjestetyn sotilasvallankaappauksen sekä Allendelle rakennetun opposition plussista ja miinuksista.¹²¹

2. Suurlähettiläs Korry menettää Washingtonin luottamuksen

Komitea-40:n kokoontumisen jälkeisinä päivinä niin ulkoministeriössä kuin NSC:ssä alettiin huolestua siitä, että Korry saattaisi intoutua sekaantumaan tilanteeseen syvemmin, kuin hänen oli tarkoitus tehdä. Syyskuun 10. päivä ARA:n John Crimmins lähestyi Korrya asian tiimoilta sähköitse ja seuraavana päivänä saman teki ulkoministeri Rogers, joka tähdensi sitä, että lähetystön tulisi pitäytyä pelkästään tiedon keräämisessä ja välttää kaikenlaista chileläisiin vaikuttamista.¹²² Korry kiisti ulkoministeriön esittämien huolien aiheellisuuden ja totesi, ettei lähetystö ole sekaantunut asioihin millään tavalla. Tilanteen kehityksestä Korry totesi, että armeijan ryhtyminen toimiin oli epätodennäköistä, mutta Valenzuelan suunnitelman onnistuminen saattaisi jopa olla mahdollista, vaikkei kuitenkaan todennäköistä.¹²³

Komitea-40:n pyytämässä arvioissa 12. syyskuuta Korry totesi jälleen kerran, että ilman kansallista sekasortoa, armeija ei tule estämään Allenden valintaa omasta aloitteestaan.

¹²¹ Muistio komitea 40:n tapaamisesta “Minutes of the Meeting of the 40 Committee, 8 September 1970”, CDP: State.

¹²² Crimminsin sähkö Korrylle “Must assume privy to reftel and its implications”, 10.9.1970, CDP:State. ; Rogersin sähkö Korrylle “Programmed political action to prevent Allende...”, 11.9.1970, CDP:State.

¹²³ Korryn sähkö Crimminsille “No decision made on a political action...”, 11.9.1970, CDP:State.

Jopa Frein vastaisen, epäonnistuneen vallankumouksen vuonna 1969 järjestänyt ja sen johdosta erotettu kenraali Roberto Viaux aikoi Korryn mukaan tavata Allenden kanssa. Korryn lopullinen arvio asiasta oli, että Komitea-40:n tiedustelema mahdollisuuksia vaikuttaa armeijan toteuttamaan vallankaappaukseen ei ole olemassa.¹²⁴ Pari päivää aiemmassa arviossaan Korry oli kuitenkin jättänyt pienen takaportin toteamalla, että ”ennalta-arvaamattomat Viaux-tyyliset mokailut ovat aina mahdollisia”.¹²⁵

NSC:n piirissä Pete Vaky kommentoi Kissingerille 14. syyskuuta Korryn lähettämiä kahta sähköä. Ensimmäinen sähkö osoitti, että Korryn Alessandri-suunnitelma oli heikompi kuin Korry oli antanut ymmärtää ja jälkimmäinen sähkö oli tullut kuin salama kirkaalta taivaalta vihjaten, että Frei saattaisi erota viikon sisään ja antaa senaatin ottaa vallan, jonka jälkeen armeijasta muodostettaisiin uusi hallitus. Vaky oli skeptinen jälkimmäisen suunnitelman todenmukaisuuden suhteen ja epäili Korryn luotettavuutta: ”*Ongelma on, että Korry saattaa olla puolueellinen ja sitoa meidät asioihin, joita emme halua. [...] En yksinkertaisesti enää tiedä, mitä uskoa Korryn viesteistä.*”

Kaksi päivää myöhemmin Korry oli vastannut Washingtonista tulleeseen sähköeseen ja Vaky oli jälleen tyytymätön viestissään Kissingerille.

”Pidän Korryn vastausta erittäin tyydyttämättömänä ja uskon asemamme olevan nyt erittäin tulenarka ja vaikea. Meille uskoteltiin, että on olemassa ainakin ”Rube Goldberg”¹²⁶ –suunnitelma. Korryn sähköen perusteella näyttää selvältä, ettei näin olekaan. Hän yrittää rakentaa jotain, millä ei ole mitään yhteyttä todellisuuteen ja esitän, ettei hän pysty tekemään sitä paljastamatta väistämättä itseään ja Yhdysvaltain hallintoa [...] Ketä me palvelemme? Frein pyrkimyksiä vai Korryn yritystä leikkiä kuninkaantekijää? [...] Mikäli Korry ei palauteta ruotuun, tästä syntyy vielä iso sotku. [...] Minusta meidän pitäisi lähettää nopeasti joku sinne selvittämään mitä kuuluu (a) Korrylle (ja hänen vakaudelleen) ja (b) yleiselle tilanteelle.”¹²⁷

Ulkoministeriön ja NSC:n huoli Korryn omapäisyydestä oli paikkansa pitävä, sillä vaikei lähetystö ollut tehnyt mitään erityisen laaja-alaista, oli Korry asettunut tukemaan ainakin moraalisesti Valenzuelaa ja muita Allendea vastustavia kontaktejaan. Hän oli myös ollut

¹²⁴ Korryn sähkö Washingtoniin ”Ambassador’s response to request...”, 12.9.1970, CDP:State.

¹²⁵ Korryn sähkö Washingtoniin ”Skeptical Opinions Before Sending Santiago” 10.9.1970, CDP:State. (alkup. eng. ”Viaux type muckup”)

¹²⁶ Rube Goldberg oli sarjakuvapiirtäjä, joka tunnettiin ’Rube Goldberg –laitteista’, jotka tekivät yksinkertaisia toimia äärimmäisen monimutkaisesti.

¹²⁷ Vaky muistio Kissingerille ”Korry’s reply to 40 Committee cable” 16.9.1970, CDP:NSC.

Washingtonin kanssa käydyn viestiliikenteen perusteella läheisessä yhteistyössä niin Alessandrin kuin puolustusministeri Sergio Ossan kanssa.

Ulkoministeriössä Charles Meyer otti 14. syyskuuta ennen Komitea-40:n kokoontumista yhteyttä kokoukseen osallistuvaan Alexis U. Johnsoniin ja välitti tälle CIA:n muistion Chilen tilanteesta. ARA:n suositukset on osin sensuroitu, mutta niissä on mukana mielenkiintoinen kommentti siitä, että ARA ei hyväksynyt CIA:n muistion ehdotusta Presidentti Nixonin laatimasta kirjallisesta tuen osoituksesta Freille. On yllättävää, että CIA edes suositteli näinkin riskialttiin keinon käyttämistä. Meyer lupasi, että Johnsonille lähetettäisiin vielä erillisessä sähkössä ARA:n muistio Chilen operaation riskeistä.¹²⁸

Meyerin mainitseman muistion teki John Crimmins, joka tarkensi muistiossa monesti esittämänsä näkemystä siitä, että Chilen tilanteeseen puuttuminen sisälsi hänen mielestään liikaa riskitekijöitä ja onnistuessaankin Allenden valinnan estäminen johtaisi maan todennäköisesti äärimmäisen epävakaiseen tilanteeseen vasemmiston noustessa vastarintaan. Lisäksi Crimmins oli huolissaan Yhdysvaltain osallisuudesta ja siitä, että tilanteelle ei ole olemassa ainuttakaan hyvää ratkaisua. Suunnitelman täydellinen onnistuminenkin johtaisi kritiikkiin ja syytöksiin nukkehallituksen asettamisesta Chileen. Crimmins totesikin, että osallisuus asioihin tulisi säilyttää nykyisellä tasolla ja jos chileläiset näyttäisivät pienimpiäkään merkkejä suunnitelmasta luopumisesta, tulisi Yhdysvaltain vetäytyä välittömästi niin arvokkaasti, kuin se vain olisi siinä tilanteessa mahdollista.¹²⁹

NSC:ssä Crimminsien henkinen vastine oli Pete Vaky, joka arvioi samaa CIA:n muistiota Kissingerille ja päätyi hyvin samankaltaisiin arvioihin. Vaky tähdentää, että operaation onnistumisen todennäköisyys on alhainen ja että operaation seuraukset olisivat raskaat kaikissa tapauksissa ja vaatisivat huomiota vielä pitkään. Myös Vaky korostaa Yhdysvaltain ottamia riskejä ja syvempään osallistumiseen liukumisen vaaraa. Vaky nostaa analyysinsä tärkeimmäksi osaksi kysymyksen siitä, miksi Yhdysvaltain tulisi osallistua tapahtumiin millään tapaa.

Ehdotus rikkoo selkeästi omia periaatteitamme ja poliittisia linjauksiamme. [...] Ovatko ne vain retoriikkaa, vai onko niillä merkitys? Jos näillä periaatteilla on mitään merkitystä, me unohdamme ne yleensä vain vakavimman uhan edessä, esim. turvataksemme selviytymisemme.

¹²⁸ Meyerin sähkö Johnsonille "Chilean elections", 14.9.1970, CDP:State

¹²⁹ INR-muistio "Chile" 14.9.1970, CDP:State.

Onko Allende hengenvaarallinen uhka Yhdysvalloille? On vaikea perustella, että näin olisi. Onko hän vakava uhka, joka tulee maksamaan meille paljon? Varmasti. Varmistaako hän valta-asemansa väistämättä? Hänellä on siihen erittäin hyvät mahdollisuudet; mutta on kaikkea muuta kuin väistämätöntä, että hän menestyy. Laittaako Allenden hallinto Etelä-Amerikan dominot liikkeelle? Epätodennäköistä; marxistisen valtion vaikutus muuhun Latinalaiseen Amerikkaan on rajoitettavissa.¹³⁰

Alexis U. Johnson välitti Korrylle 14. syyskuuta Komitea-40:n kokouksen johtopäätökset ja neuvoi Korrya lähinnä pitämään kurssinsa ja pyrkimään Frein tuen varmistamiseen säilyttäen kuitenkin samalla huomaamattoman ja asioihin puuttumattoman linjan.¹³¹ Korryn pyytämä rahoitus oli myönnetty Komitea-40:n kokouksessa ja häntä neuvottiin käyttämään myönnetty 250 000 dollaria parhaaksi katsomiinsa salaisiin operaatioihin.¹³²

Käytännössä Alessandrin valintaan ja eroamiseen tähdännyt suunnitelma ei koskaan päässyt vauhtiin, sillä CIA arvioi, ettei kongressin ääniä olisi mahdollista ostaa tarpeeksi Alessandrin valintaa varten. Suunnitelman kariuduttua jäljelle jäi mahdollisuus Frein järjestämästä vallansierrosta armeijalle. Frei ei ollut kuitenkaan halukas tekemään näin ja Korryn raportit Washingtoniin alkoivat koostua yhä enemmän Frein saamattomuudesta valittamisesta ja tilanteen vähäisten edistysaskelten listaamisesta. Frei oli ilmeisesti päättänyt, että Allende oli kuitenkin pienempi paha kuin hänen omasta toiminnastaan johtuva verenvuodatus kaduilla. Frei oli lopulta uskollinen Chilen valtiolle, eikä omille haluilleen. Korry tunnisti Freistä viitteet tähän suuntaan, mutta hänellä ei ollut muitakaan keinoja hakea ratkaisua poliittisesti.¹³³

Armeijan sisällä ainoa halukas toimija oli Roberto Viaux, joka oli kyllä tavannut Allenden, mutta vastusti edelleen tämän valintaa. 16. syyskuuta Viaux julkaisi lausunnon, jossa hän korosti anti-sosialistista kantaansa ja uskollisuuttaan Chilen armeijalle ja kansakunnalle.¹³⁴ Korry toivoi, että Viaux'n lausunto herättäisi armeijan toimintaan, mutta toivo oli turha, sillä armeija ei ollut yksinkertaisesti halukas ottamaan aloitetta ja sen ylipäällikkö René Schneider oli ilmoittanut julkisesti kunnioittavansa perustuslaillista prosessia.

¹³⁰ Vakyn muistio Kissingerille "Chile – 40 Committee meeting, Monday...", 14.9.1970, CDP:NSC.

¹³¹ Johnsonin sähke Korrylle "Meetin of 40 Committee September 14", 14.9.1970, CDP:State.

¹³² Kornbluh 2004, s. 12.

¹³³ Kornbluh 2004, s. 12-13.

¹³⁴ Korryn sähke Washingtoniin, "Guillermo Carey reported that General..." 15.9.1970, CDP:State.

3. CIA päästetään vapaaksi Korryn selän takana

Suurlähettiläs Korry oli siirtynyt kansanäänestyksen jälkeisinä päivinä sivuun Yhdysvaltain Chilen-politiikan päättämisestä ja toteuttamisesta, mutta hänellä itselleen ei kerrottu asiasta. Hallinnon todellinen vastaus Allenden uhkaan käynnistyi Richard Nixonin toimesta 15. syyskuuta

Chileläisen oikeistomielisen sanomalehti El Mercurion julkaisija Augustin Edwards oli käymässä Washingtonissa kampanjoiden Allenden uhkaa vastaan. Edwards asui matkan aikana Pepsi-Colan johtaviin toimijoihin kuuluneen Don Kendallin luona. Kendall taas oli yksi Nixonin lähimmistä ystäväistä ja hänen voimakas tukijansa. Nixon tapasi Kendallin 14. syyskuuta ja seuraavana päivänä hän piti 15 minuuttia kestäneen kokouksen Chilen tilanteesta CIA:n pääjohtaja Richard Helmsin, Kissingerin ja oikeusministeri Mitchellin kanssa. Helmsin käsin kirjoitetut muistiinpanot ovat ainoa kokouksesta säilynyt dokumentti. Ne kuuluvat seuraavasti:

1/10 mahdollisuus kenties, mutta pelastakaa Chile!
 kannattaa maksaa
 ei väliä liittyvillä riskeillä
 lähetystö ei mukana
 10 000 000 \$ saatavilla, lisää jos tarvitaan
 kokopäivätyö - parhaat miehet
 pelisuunnitelma
 laittakaa talous kirkkumaan
 48 tuntia suunnitelmaan¹³⁵

Henry Kissinger huomauttaa muistelmissaan – ja olen taipuvainen jakamaan hänen kantansa – että Nixonin käskyjä tulisi tarkastella oikeassa viitekehyksessä. Nixon oli tunnettu raivokkaista purkauksistaan, joissa hän antoi käskyjä, jotka hänen alaisensa tunnistivat pelkiksi kiukunpurkauksiksi ilman tarkoitusta käytäntöönpanosta. Helmsin kirjaamissa Nixonin käskyissä on mukana varmasti paljon tottakin, mutta on epäuskottavaa olettaa, ettei Nixon olisi ollut kiinnostunut operaatioon liittyvistä riskeistä ja että Chilen operaatioon olisi voitu investoida tuosta vain kymmenen miljoonaa dollaria ja kaikkein parhaat saatavilla olevat miehet. Nixonin käskyjen ydin onkin siinä, että presidentti halusi nähdä toimintaa asiassa, jossa sitä oli hänen mielestään ollut liian vähän ennen kansanäänestystä ja että CIA:lla oli valtuudet ajaa asiaa voimakkaasti eteenpäin.

¹³⁵ Kornbluh 2004, s. 1-2.

Kissingerin vähättelystä huolimatta syyskuun 15. päivän käskyt olivat ainakin osin oikeita käskyjä, joita lähdettiin panemaan täytäntöön heti seuraavana päivänä. Helmsin kokoontumisessa avustajiensa kanssa kirjattiin ylös, että:

Presidentti Nixon on päättänyt, että Allenden hallinto Chilessä ei ole Yhdysvaltain kannalta hyväksyttävä. Presidentti on pyytänyt CIA:ta estämään Allenden nousun valtaan tai poistamaan hänet vallasta. Presidentti hyväksyi tähän tarkoitukseen tarvittaessa kymmenen miljoonan dollarin rahoituksen.¹³⁶

CIA:ssa perustettiin läntisen pallonpuoliskon jaoksen johtaja William Broen ja suunnittelupäällikkö Thomas Karamessinesin valvoma erityisryhmä hoitamaan Chilen kysymystä. Ryhmää johti David Atlee Phillips ja sen kahdesta toimielimestä toinen keskittyi Chilen armeijaan vaikuttamiseen ja toinen perustuslaillisiin keinoihin. Kahdesta raiteesta raide yksi koostui alun perin kongressin kääntämisestä Alessandrin taakse, mutta lopulta sen tavoitteena oli Korrynkin ajama yritys luoda mahdollisimman rauhallinen sotilasvallankaappaus Frein kautta. Raide kahden tavoitteena oli etsiä armeijan joukosta vallankaappaushenkisiä upseereja, tiedottaa heille Yhdysvaltain tuesta ja pyrkiä luomaan Chileen ”*vallankaappausilmasto propagandan, väärän tiedonvälityksen ja terroritoimien avulla*”, mikä toimisi perusteluina sotilasvallankaappaukseen ryhtymiselle. Karamessines raportoi ryhmän toiminnasta aktiivisesti Valkoiseen taloon Kissingerille sekä Alexander Haigille.¹³⁷ Ryhmä toimi, kuten eräs CIA-raportti totesi, Valkoisen talon ”*jatkuvan, jatkuvan, yksinkertaisesti jatkuvan painostuksen*” alla.¹³⁸

CIA:n kontaktit Chilen armeijassa osoittautuivat ongelmallisiksi. Siinä, missä René Schneider teki aktiivipalveluksessa olevien upseerien hyödyntämisen vaikeaksi, eläkkeellä olleet, Allendea vastustaneet kenraalit Roberto Viaux ja Arturo Marshall olivat arvaamattomia. Tämä päti etenkin Marshalliin, joka tippui CIA:n yhteyksistä nopeasti äärimmäisten asenteidensa ja -pyrkimystensä vuoksi. Viaux oli vakaampi, mutta häntäkin pidettiin epäluotettavana ja koska hän oli eläkkeellä, ei hänellä ollut joukkoja komennossaan.¹³⁹ Sotilasvallankaappauksen syyttäminen Chilessä olikin osoittautumassa mahdottomaksi.

¹³⁶ CIA:n muistio ”Genesis of Project FUBELT”, 16.9.1970. CDP:CIA.

¹³⁷ Kornbluh 2004, s. 2.

¹³⁸ Kornbluh 2004, s. 104.

¹³⁹ Kornbluh 2004, s. 15-16.

Armeijan haluttomuuden, Schneiderin vastustuksen ja Frein aikaansaamattomuuden lisäksi vallankaappausilmastoa lauhdutti se, ettei vaalitulokset juurikaan kuohuttanut Chilen kansaa. Maasta puuttui täysin ne olosuhteet, joita CIA piti edellytyksenä operaation onnistumiselle. Vaikka Allenden voitto oli ollut niukka ja hänen ääniosuutensa vain noin kolmannes kaikista äänistä, ei maassa oltu erityisen huolestuneita tulevaisuudesta.¹⁴⁰ Tämä selittyy varmasti ainakin osittain maassa käynnissä olleella siirtymällä vasemmalle. Radomiro Tomić oli saavuttanut noin neljänneksen äänistä hyvin samanhenkisellä ohjelmalla kuin Allende ja vaikka luvuista arvioitaisiinkin pois Tomićia puolueuskollisuudesta äänestäneiden osuus, on kuitenkin varsin selvää, että Chilessä oli vuonna 1970 voimakas vasemmistosuuntaus.

Koska maassa ei ollut oikeanlaista vallankaappausilmastoa, totesivat Broe ja Phillips sähkeessään CIA:n Santiagon asemalle, että operaation tehtävänä on luoda olosuhteet, jotka synnyttävät sellaisen tilanteen, joka pakottaa armeijan ja presidentin liikkumaan toivottuun suuntaan. Sähkeessä todettiin, että operaatio koostuisi kolmesta toisiinsa liittyvästä tavoitteesta, joihin CIA pyrki taloudellisella-, poliittisella- ja psykologisella sodankäynnillä:

- (a) Frein pakottaminen joko toimimaan tai luopumaan virastaan;
- (b) olosuhteiden tekeminen suotuisiksi joko hänen tai muiden onnistuneelle toiminnalle;
- (c) tapahtumien syttymispisteen luomisessa avustaminen.¹⁴¹

Taloudellinen sodankäynti oli alkuvaiheessa sekä todellinen ase että pelote Frein motivoimiseksi. Esimerkkinä tästä Korry välitti myöhään syyskuussa Freille puolustusministeri Ossan kautta usein lainatun uhkalausemansa:

Allenden Chileen ei päästetä edes yhtä pulttia tai mutteria. Teemme kaiken voitavamme tuomitaksemme Chilen ja chileläiset äärimmäiseen kurjuuteen ja köyhyyteen.

Korry kehitti myös lukuisia ehdotuksia siitä, minkälaisin keinoin Chilen taloutta voitaisiin koetella alkaen erilaisten valheellisten väittämien levittämisestä Allenden aikomuksista päättyen yhdysvaltalaisien yritysjiättien hyödyntämiseen. Yhdysvaltalaisyrittäjistä kaikkein aktiivisin tällä saralla oli telejätti International Telephone and Telegraph Co. (ITT). ITT:n johto tapasi useaan otteeseen CIA:n kanssa ja yritys rahoitti mitä ilmeisimmin CIA:n toimia

¹⁴⁰ Kornbluh 2004, s. 16-17.

¹⁴¹ Kornbluh 2004, s. 17.

Chilessä runsaalla kädellä. ITT:n osallisuus tapahtumiin on kuitenkin yhä sensuroitu valtaosasta dokumentteja.¹⁴²

Poliittisen- ja psykologisen sodankäynnin saralla CIA levitti Chilessä keksittyjä huhuja Allenden aikomuksista muun muassa armeijan ja poliisin tulevaisuuden suhteen. Terroristiryhmien tukemisesta ei ole juurikaan näyttöjä raskaasti sensuroiduissa dokumenteissa lukuun ottamatta joitain viittauksia terrorismitoimien toteuttamisesta Allenden kannattajien provosoimiseksi. Lähteiden perusteella CIA:n merkittävin terroristiryhmäksi kuvailtavissa olevissa kontakti oli Roberto Viaux'n johtama ryhmittymä.¹⁴³

Komitea-40 kokoontui lokakuun kuudes päivä keskustelemaan Chilen tilanteesta. Kissinger korosti, että aikaa oli jäljellä enää 18 päivää ja että nyt tarvittiin kovia toimenpiteitä, jotta chileläiset heräisivät toimimaan asiassa. ”*Korkeampi taho*”, eli presidentti Nixon, ei ollut kokousraportin mukaan luovuttanut vaan halusi kääntää asiassa kaikki kivet ennen lokakuun 24 päivää. Nixon piti Kissingerin mukaan tärkeämpänä mahdollisuutta estää Allendea nousemasta valtaan kuin vaaraa Yhdysvaltain sekaantumisen paljastumisesta. Todennäköisesti varsin realistisessa arviossaan Nixon arveli Kissingerin mukaan, että vaikka chileläiset onnistuisivat asiassa ilman ulkopuolista apua, syyttävä sormi suunnattaisiin kuitenkin Yhdysvaltoja kohti. Kissinger ei ollutkaan halukas käyttämään seuraavan 18 vuorokauden aikana aikaa NSC-kokoukseen siitä, miten Allenden hallintoon suhtauduttaisiin mahdollisen virkaanastumisen jälkeen.¹⁴⁴

Nixonin pessimistinen arvio amerikkalaisten sekaantumisen kritisoinnista herättää kysymyksen siitä, suhtautuivatko Nixon ja Kissinger kritiikin väistämättömyyteen sekaantumisen puolesta puhuvana tekijänä? Ehkä, mutta kyse oli tuskin kovin vaikuttavasta tekijästä. Nixon ja Kissinger tiedostivat varmasti, että ilman todisteita ja selkeitä merkkejä tapahtuneesta, syytökset jäisivät todennäköisesti pienten ryhmien esittämäksi kritiikiksi ja että viimeistään ajan myötä totuus tapahtuneesta selviäisi ainakin jossain laajuudessa.

4. Resepti kaaokseen: Roberto Viaux evp.

Huolimatta näkymien huonoudesta, CIA hankki mahdollisuuksien mukaan jalansijoja Chilen armeijan sisältä. Yllättäen muuten aktiivisesti toimintaan osallistunut Korry vastusti

¹⁴² Kornbluh 2004, s. 17-18.

¹⁴³ Kornbluh 2004, s. 19.

¹⁴⁴ “Minutes of the Meeting of the 40 Committee, 6 October, 1970”, 7.10.1970. Dokumentissa “Proposed Agenda for 40 Committee, Tuesday, October 6, 1970”, 5.10.1970. CDP:NSC.

sotilaskontaktien käyttämistä vallankaappauksen syöttämisessä. Erityisen huolestunut Korry oli Roberto Viaux'n kaltaisten upseerien hyödyntämisestä. Korry ohjeisti lokakuun kuudes päivä CIA:n Santiagon asemaa välttämään armeijan liikkeiden ennakointia ajan- ja resurssien hukkana.¹⁴⁵

Kissinger kumosi Korryn ohjeistuksen CIA:n asemalle välittömästi siitä kuultuaan. Lisäksi Kissinger ja Alexis U. Johnson ohjeistivat Korrya suhtautumisesta armeijaan erillisessä sähkössä. Sähkössä tähdennettiin, että Korryn tulisi huolehtia, ettei armeijan piirissä olisi epäilystä siitä, että Yhdysvallat suhtautuisi myönteisesti Allenden valinnan estämiseen. Korry myös valtuutettiin välittämään armeijalle tieto siitä, että Allenden valinnan estäminen palkittaisiin suuremmalla sotilasavulla.¹⁴⁶

Korryn vastauksessa Kissingerille ja Johnsonille korostui voimakkaasti ajatus sitä, että toivo sotilasvallankaappauksen syntymisestä oli kuollut, sillä ilman Frein tai Schneiderin mukanaoloa armeija ei toimisi. Viaux-johtoisen vallankaappauksen mahdollisuudet Korry arvioi äärimmäisen heikoiksi ja totesi suunnitelman sisältävän suuren riskin Sikojenlahden kaltaiseen epäonnistumiseen ajautumisesta. Korry totesi myös, että Chilessä oli alkanut kuulua toistaiseksi vain ”*ulkomaisiin agentteihin*” kohdistettuja syytöksiä vallankaappauksen lietsonnasta. Korry kehottikin Washingtonia katkaisemaan kaikki yhteydet Viauxiin ja asennoitumaan Allendeen Chilen uutena presidenttinä.¹⁴⁷

Kissinger ohitti Korryn näkemykset ja lokakuun yhdeksäs päivä CIA:n aloitti operaation, jossa peiteidentiteetin alla toimiva ryhmä ottaisi yhteyttä Viauxiin ja tarjoaisi tälle ”*moraalista-, taloudellista- ja materiaalista (aseita) tukea tuntemattomana pysyttelevän amerikkalaisen ryhmän puolesta*”. Ensimmäisissä tapaamisissa Viaux pyysi mellakanhallintaan liittyviä varusteita ja Yhdysvaltain tukea välittömästi vallankaappauksen jälkeen. Välittömiksi kuolonuhreiksi Viaux arvioi Santiagon alueella 10 000 kuollutta.¹⁴⁸

CIA:n Santiagon asema arvioi raportissaan Viaux'n suunnitelmasta, että parhaassa tapauksessa armeija voisi jakautua vallankaappauksen yhteydessä Viaux'n ympärille kokoontuvien kapinallisten, Schneiderin ja Allenden ympärille kokoontuvien perustuslaillisten ja aidalla istuvien opportunistien ryhmiksi. Tällaisen tilanteen lopputulos olisi Hecksherin mukaan väistämätön sisällissota, jonka tuhot olisivat huomattavat ja pitkäkestoiset.

¹⁴⁵ Kornbluh 2004, s. 20.

¹⁴⁶ Kissingerin sähkö Korrylle ”With October 24 Rapidly Approaching”, 7.10.1970. CDP:State.

¹⁴⁷ Korryn sähkö Kissingerille ja Meyerille ”Make clear convictions”, 9.10.1970. CDP:State.

¹⁴⁸ Kornbluh 2004, s. 21-22.

Olette pyytäneet meitä luomaan kaaosta Chileen. Viaux'n ratkaisun avulla tarjoamme teille reseptin kaaokseen, jonka lopputulos tuskin on veretön. Yhdysvaltain osallisuuden piilottaminen olisi mahdotonta. Aseman **[sensuroitu]** joukkue on harkinnut vakavasti kaikkia muita hallinnon ehdottamia suunnitelmia. Toteamme, että yhdelläkään niistä ei ole edes etäistä mahdollisuutta saavuttaa **[sensuroitu]**¹⁴⁹ tavoitetta. Näin ollen, Viaux-arpapeli, huolimatta sen sisältämistä suurista riskeistä, saattaa puhutella teitä.¹⁵⁰

Sotilasvallankaappauksen tiellä oli kuitenkin edelleen suurena esteenä René Schneider ja hänen perustuslaillinen näkemyksensä tilanteesta. Ratkaisu ongelmaan oli poistaa Schneider yhtälöstä kidnappaamalla hänet. Suunnitelmat kidnappauksen järjestämisestä alkoivat lokakuun seitsemäs ja kahdeksas päivä tapaamisissa vallankaappaushalukkaiden Chilen armeijan ja poliisin edustajien kanssa. Tapaamiset hoidettiin CIA:n peiteidentiteettiryhmän ja Yhdysvaltain sotilasattasea Paul Wimertin kautta. Ainoa toimintakanava kidnappauksessa oli jälleen kerran Roberto Viaux, jonka kyvykkyydestä hoitaa suunnitelma vallitsi CIA:n piirissä epävarmuutta. CIA keskittyi voitelemaan Viaux'n organisaatiota rahalla ja pidättäytyi toistaiseksi kenraalin toivomista asetoimituksista.¹⁵¹

Asetelmat muuttuivat, kun CIA:n riemuksi toivottomalta näyttänyt liittolaisten etsintä Chilen aktiivipalveluksessa olevien upseerien joukosta alkoi vihdoin tuottaa lupaavia merkkejä. Lokakuun 14. päivän CIA-raportti kertoo optimistisesti armeijan sisältä saaduista kontakteista, joihin kuului korkea-arvoisia upseereja, kuten kenraali Alfredo Canales, prikaatinkenraali Camilo Valenzuela ja laivaston amiraali Hugo Tirado. Mikään ei ollut vielä varmaa, mutta alkoi näyttää siltä, että Viaux'n suunnitelmaa ei välttämättä tarvittaisikaan ja että se saattaisi jopa vaarantaa hedelmällisemmät suunnitelmat aktiivipalveluksessa olevien upseerien kanssa.¹⁵²

Komitea-40:n kokoontui lokakuun 14. päivä, mutta kokouksessa ei keskusteltu uusista tai vanhoista suunnitelmista sytyttää vallankaappaus armeijan sisältä. Päinvastoin, sekä Korry että CIA:n operaatiosta vastaava Karamessines totesivat sotilasvallankaappauksen ainoaksi mahdollisuudeksi Viauxin, mutta arvioivat hänen onnistumismahdollisuutensa huonoiksi. Sekä kokousta johtanut Kissinger että kaikki paikallaolijat totesivat, että Yhdysvaltain

¹⁴⁹ Molemmat sensuroidut sanat saattaisivat sekä pituutensa että asiayhteytensä perusteella olla 'FUBELT'.

¹⁵⁰ Santiagon aseman sähke CIA:han "Station has arrived at Viaux Solution", 10.10.1970. CDP:CIA.

¹⁵¹ Kornbluh 2004, s. 22.

¹⁵² Kornbluh 2004, s. 23-24.

mahdollisuudet vaikuttaa tilanteeseen olivat varsin olemattomat.¹⁵³ David A. Phillipsin viestissä Santiagon CIA-asemalle 13. lokakuuta kuitenkin todetaan, että ”*Näitä tapaamisia seuraa usein pienempi ryhmä [sensuroitu]*¹⁵⁴ keskusteluja varten. Olisikin arvokasta saada raportti *Viaux-suunnitelmista, mikäli yhteys saadaan uudelleen.*”¹⁵⁵ Komitea-40:n keskusteluraporttien ei siis voi luottaa sisältävän kaikkia tietoja arkaluonteisista kysymyksistä.

Kulussien taustalla tapahtumat etenivät nopeasti. Lokakuun 13. päivä Viaux oli viestittänyt, että Schneider pyrittäisiin poistamaan kuvioista seuraavan kahden vuorokauden aikana. Tämä ei kuitenkaan toteutunut ja lokakuun 15. päivä Kissinger ja Karamessines päättivät, että Viaux’n toimiminen vallitsevassa tilanteessa ei olisi toivottavaa ja päättivät asian viestittämisestä Viaux’lle. Kissingerin ohjeistus Karamessinesille keskustelun aikana kuului seuraavasti:

Säilyttää CIA:n voimavarat Chilessä, toimia salaisesti ja turvallisesti sen eteen, että CIA:lla on mahdollisuudet toimia Allendea vastaan tulevaisuudessa. [...] CIA:n tulisi pitää edelleen painetta kaikilla Allenden nähtävissä olevilla heikoilla kohdilla – nyt, lokakuun 24. päivän jälkeen, marraskuun 5. päivän jälkeen ja aina siihen asti tulevaisuudessa, kunnes uusi marssijärjestys annetaan.¹⁵⁶

Kissingerin ohjeistusta vasten on mielenkiintoista tutkia hänen omaa muistelmissaan ja Church-komitean kuulusteluissa esittämää kantaa, eli sitä, että hän sammutti kaikki vallankaappausuunnitelmat ja toisen raiteen pyrkimykset lokakuun 15. päivä. Kissingerin mukaan hänen tietoisuutensa toimista Chilessä loppuivat tuolloin ja CIA:n asemalle annettiin vain yleisohje asemien turvaamisesta sen varalta, että tulevaisuudessa avautuisi uusi mahdollisuus.¹⁵⁷ CIA:n Santiagon asemaa ohjeistettiin kuitenkin projektia johtaneiden William Broen ja David A. Phillipsin toimesta lokakuun 16. päivä seuraavasti:

1. **[sensuroitu]** politiikka, tavoitteet ja toimet arvioitiin uudelleen korkealla hallinnon tasolla iltapäivällä 15. lokakuuta. Johtopäätökset, joista tulee operatiorne ohjenuora:
2. Vakaana ja jatkuvana pyrkimyksenämme on Allenden syrjäyttäminen vallankaappauksella. Olisi erittäin toivottavaa,

¹⁵³ ¹⁵³ “Minutes of the Meeting of the 40 Committee, 14 October, 1970”, 16.10.1970. Dokumentissa “Telephonic Approvals by the 40 Committee”, 12.11.1970. CDP:NSC.

¹⁵⁴ Sensuroitu sana saattaa jälleen olla pituutensa ja asiayhteytensä puolesta ‘FUBELT’.

¹⁵⁵ CIA:n sähke Santiagon asemalle “Forty Committee Meeting”, 13.10.1970. CDP:CIA.

¹⁵⁶ Kornbluh 2004, s. 25-26.

¹⁵⁷ Kissinger 1979, s. 676.

että tämä tapahtuisi ennen lokakuun 24. päivää, mutta pyrkimykset asian suhteen jatkuvat lujina kyseisen päivämäärin ylitse. Ylläpidämme maksimaalisen paineen tämän tavoitteen edistämiseksi käyttäen kaikkia soveltuvia keinoja. On äärimmäisen tärkeää, että nämä toimet toteutetaan salassa ja siten, että Yhdysvaltain hallituksen ja amerikkalaisten osallisuus pysyy piilossa.

Viaux’lle CIA:n tulisi välittää viesti, jonka mukaan:

Olemme arvioineet suunnitelmanne ja perustuen teidän tietoihinne ja omiimme, olemme tulleet siihen johtopäätökseen, että suunnitelmanne vallankaappauksesta eivät voi onnistua tällä hetkellä. Epäonnistuessaan ne saattaisivat heikentää mahdollisuuksianne tulevaisuudessa. Säilyttäkää voimavaranne. Pysymme yhteydessä. Tulee vielä aika, jolloin te yhdessä kaikkien muiden ystävienne kanssa voitte tehdä jotain. Teillä on tukemme myös jatkossa.

Viaux’lle välitettävän viestin tavoitteena oli:

(A) Välittää hänelle mielipiteemme ja lannistaa hänen haluaan toimia yksin. (B) Kannustaa häntä voimistamaan suunnitteluaan. (C) Kannustaa häntä liittymään yhteen muiden vallankaappausta suunnittelevien tahojen kanssa siten, että he voivat toimia yhdessä joko ennen tai jälkeen 24. lokakuuta. Huom.! Kuusi kaasunaamaria ja kuusi kyynelkaasukanisteria toimitetaan Santiagoon --.¹⁵⁸

Lähteistä käy selväksi, että CIA:n operaatiota ei jätetty säästöliekille 15. lokakuuta, vaan se jatkoi toimintaansa, kuten aiemminkin. Viaux’n ryhmän osalta on totta, että tätä pyydettiin olemaan toimimatta omillaan, mutta samalla tarkoituksena oli, että Viaux liittyisi luotettavampien vallankaappausta suunnittelevien tahojen rintamaan.

5. Katkeraan loppuun asti – René Schneiderin murha

Viaux’n suunnitelmien purkaminen ei onnistunut suunnitelmien mukaan. Prikaatinkenraali Camilo Valenzuelan johdolla Chileen oli syntynyt CIA:n pitkään haikailema vallankaappausryhmä, jossa oli mukana Valenzuelan ohella myös Roberto Viaux sekä

¹⁵⁸ CIA:n sähke Santiagon asemalle “Allende Overthrown by Coup”, 16.10.1970. CDP:CIA.

amiraali Hugo Tirado. Valenzuela pyysi lokakuun 17. päivä CIA:n edustajalta kyynelkaasukranaatteja sekä kolmea steriiliä, eli jäljittämätöntä M3-konepistoolia 1500 ammuksella. Valenzuelalla oli kolme muuta konepistoolia käytettävissään, mutta ne voitiin jäljittää häneen.¹⁵⁹

Lokakuun 18. päivä Viaux’lle oli tarkoitus ilmoittaa suunnitelmien alustuksesta, mutta sovituksessa tapaamisessa Viaux ilmoittikin, että Schneiderin kidnappaus toteutettaisiin seuraavana yönä tapahtumaketjun ensimmäisenä lenkinä. Samana päivänä Valenzuela selosti vallankaappausuunnitelman sotilasattasea Paul Wimertille ja vahvisti Viaux’n olevan mukana suunnitelmassa. Valenzuelan mukaan tapahtumaketju etenisi seuraavasti: Schneider kidnapattaisiin ja lennätettäisiin Argentiinaan, jonka jälkeen Valenzuela ilmoittaisi Schneiderin katoamisesta. Armeija syyttäisi katoamisesta vasemmistojoukkoja ja käyttäisi tätä tekosyynä kommunistien hallitsemien naapurustojen ratsioille. Frei eroaisi ja lähtisi maasta, minkä jälkeen valta siirtyisi Hugo Tiradon johtamalle sotilasjuntalle, joka hajottaisi kongressin.¹⁶⁰

CIA:lla oli epäilyksensä suunnitelman toimivuudesta ja Valenzuelan uskottavuudesta. Eräässä Santiagon asemalle lähetetyssä viestissä ihmetellään esimerkiksi tarvetta saada kolme steriiliä konepistoolia, jos tarkoitus on kuitenkin synnyttää julkinen vallankaappaus, jonka jälkeen luulisi olevan yhdentekevää, voidaanko aseet jäljittää Valenzuelaan.¹⁶¹ Valenzuelan suunnitelma oli kuitenkin CIA:n paras vaihtoehto ja se oli mitä ilmeisimmin viraston mielestä kokeilemisen arvoinen.

Schneiderin kidnappaukseen salaliittolaiset aikoivat käyttää nimeämättä jäänyttä ryhmää, joka oli kuitenkin todennäköisesti Viaux’n lokakuun 16. tapaamisessa mainitsema viidestä puertoricolaisesta koostunut ryhmä, jonka käyttämiselle Viaux halusi CIA:n siunauksen, koska ”*Viaux’n ryhmä ei pidä tappamisesta ja kidnappaminen saattaisi muuttua väkivaltaiseksi*”. Kidnappausryhmän kuluihin tarvittiin 50 000 dollaria, jotka CIA hyväksyi.

Ensimmäinen yritys kidnapata Schneider lokakuun 19. päivä epäonnistui, sillä Schneiderin suunnitelmat muuttuivat, eikä kokematon kidnappausryhmä uskaltanut toimia. Seuraavana päivänä ryhmä yritti uudestaan, mutta juuttui liikenneuhkaan ja kadotti näköyhteyden Schneiderin autoon.

Konepistoolit saapuivat perille lokakuun 21. päivä diplomaattikuriirin kantamina ja ne saatiin toimitettua Chilen armeijan upseerille lokakuun 22. kello 2.00 yöllä. Kuuden tunnin

¹⁵⁹ Kornbluh 2004, s. 26-27.

¹⁶⁰ Kornbluh 2004, s. 27-28.

¹⁶¹ CIA:n sähke Santiagon asemalle ”Machine Guns used by Coup”, 18.10.1970. CDP:CIA.

kuluttua Schneiderin auto pysäytettiin matkalla sotilaspäämajaan. Takaikkuna lyötiin lekalla sisään ja käsiaseella itseään puolustanutta Schneideria ammuttiin kolmesti lähietäisyydeltä. Käytettyjen aseiden alkuperästä ei ole varmuutta. Schneider loukkaantui hyökkäyksessä vakavasti ja hänet kuljetettiin sairaalaan kiireelliseen sydänleikkaukseen.¹⁶²

CIA:n reaktio Schneiderin murhayritykseen oli innostunut. Arvioiden mukaan Chilessä vallitsi nyt vallankaappausilmapiiri ja salaliittolaiset olivat peruuttamattomasti vallankaappauksen tiellä. Santiagon aseman toimintaa kiitettiin päämajan puolesta: ”*Asema on tehnyt erinomaista työtä ohjatessaan chileläisiä tähän pisteeseen, jossa sotilaallinen vaihtoehto on ainakin mahdollinen.*”¹⁶³

Todellisuudessa Schneiderin murhayritys yhdisti Chilen poliitikot, armeijan ja kansan tukemaan poliittisia perinteitään ja vastustamaan väkivaltaa. Valenzuelan johtama vallankaappaus kuihtui kasaan ennen kuin se pääsi edes kunnolla alkuun, eikä CIA:n odottamia jatkotoimenpiteitä näkynyt. Allende valittiin presidentiksi lokakuun 24. päivään 1973 – 37. Seuraavana päivänä René Schneider kuoli murhayrityksessä saamiinsa vammoihin.

Schneiderin murhanneen ryhmän koostumus on edelleen jossain määrin kyseenalainen, mutta ilmeisesti ryhmää johti Roberto Viaux ja muut jäsenet olivat armeijan ulkopuolisia, oikeistomielisiä kansalaisia, joita ei voitaisi jäljittää armeijaan. Puertoricolaisen ryhmän käyttäminen on edelleen kysymysmerkki.

CIA keskittyi Allenden valinnan jälkeen jälkiensä peittämiseen ja hankki sekä aseet että 50 000 maksamaansa dollaria takaisin salaliittolaisilta. CIA komensi kaikkia projektiin liittyneitä vaikenemaan tapahtumista kuin muuri. Alkuun tämä näytti onnistuvankin, mutta 1974 tutkiva journalisti Seymour Hersh iski muuriin ensimmäisen särön julkistamalla raide yhden ja raide kahden pyrkimykset New York Timesin etusivulla. Tästä seurasi poliittinen skandaali, joka synnytti senaattori Frank Churchin johtamat tutkimukset CIA:n toimista Chilessä.¹⁶⁴

Valkoinen talo pitäytyi tiukasti kannassaan siitä, että sen tietämys tapahtumista päättyi 15. lokakuuta, jolloin Henry Kissinger käski purkamaan osallisuuden Viaux’n ryhmään. Tätä kantaa ei ole murrettu täydellisesti, mutta sitä on murennettu siinä määrin, että Valkoisen talon tietoisuus tapahtumista on erittäin todennäköistä.

Valkoisen talon tietoisuuteen viittaa esimerkiksi se, että lokakuun 19. päivän yönä, heti ensimmäisen kaappausyrityksen jälkeen CIA:n päämaja pyysi Santiagon asemalta

¹⁶² Kornbluh 2004, s. 28.

¹⁶³ Kornbluh 2004, s. 29-30.

¹⁶⁴ Kornbluh 2004, s. 30-31.

tapahtumaraporttia siitä ”mitä lokakuun 19. päivän yönä on tapahtunut” ja vastauksen siihen ”peruttiinko toiminta, lykättiinkö sitä vai mitä vain”. Sähkeessä huomautettiin myös, että ”aseman on ymmärrettävä, että päämajan tulee vastata lokakuun 20. päivän aamuna ylempien tasojen tiedusteluihin.” Peter Kornbluhin mukaan termi ylemmät tasot (higher levels) viittasi perinteisesti NSC:hen.

Myös lokakuun 18. ja 22. päivän viesteissä Santiagoon, CIA:n päämaja tähdensi, että heidän tulee olla ”valmiit neuvomaan korkeampia tahoja”. Karamessines myös tapasi Kissingerin avustajan Alexander Haigin lokakuun 19. päivä Valkoisessa talossa – samana päivänä, jonka aamuna Karamessines oli saanut Santiagon asemalta tarkan selostuksen Valenzuelan vallankaappausuunnitelmista. Karamessines on myös myöntänyt Church-komitean kuulusteluissa, että olisi jakanut nämä tiedot Kissingerin kanssa ”hyvin ripeästi, jollei muusta syystä niin siitä, että meillä ei ollut kovinkaan paljon lupaavia uutisia Valkoiseen taloon raportoitavaksi”.¹⁶⁵

Christopher Hitchens nostaa esiin ilmeiseltä vaikuttavan, mutta tärkeän näkökulman kommentoidessaan, että pyrkimys kidnappaukseen, on rikosta raskauttava – ei lieventävä asianhaara. Se, että oliko operaation tarkoitus kidnapata tai murhata Schneider ei ole merkityksetöntä, mutta jos Schneider kuoli vastustaessaan kidnappausta, ei sitä voida pitää mitenkään lieventävänä asianhaarana Viaux’n ryhmän sekä sen kanssa yhteydessä olleiden Washingtonin päättäjien kannalta.¹⁶⁶

Yhdysvaltain osallisuus demokraattisen valtion asevoimien komentajan ja vannoutuneen parlamentaristin murhaan tuntuu nykypäivän näkökulmasta hämmentävältä. Kylmän sodan muodostama aikakausiero kärjistää tapauksen järkyttävyyttä, mutta tästä huolimatta kenraali René Schneiderin murha on niitä tapauksia, joiden kohdalla toivoisi, että Yhdysvaltain johdossa olisi ollut taitoa toimia jotenkin toisin.

Nixonin ja Kissingerin sekaantuminen vaaleihin tapahtui kuin refleksinä – ensin vanhasta tottumuksesta edellisten vaalien esimerkin mukaan ja tilanteen vakavoiduttua patenttiratkaisuna kommunistiseksi katsottuun uhkaan. Kansanäänestyksen lähestyessä asiasta tuli Yhdysvaltain hallinnolle yhä enemmän arvovaltakysymys, jossa tulisi pysyä järkähtämättömänä. Tämä järkähtämättömyys johti lopulta siihen, että Chileä pidetään nykyään perustellusti yhtenä Nixonin ja Kissingerin hallinnon suurimmista epäonnistumisista – lyhyellä tähtämellä onnistuneena operaationa, jonka pitkäaikaisvaikutukset ovat olleet kuitenkin huomattavasti raskaammat.

¹⁶⁵ Kornbluh 2004, s. 32.

¹⁶⁶ Hitchens 2001, s. 64.

V

LA VIA CHILENA JA SEN RAMPAUTTAMINEN

Salvador Allende astui marraskuussa 1970 virkaansa todennäköisesti täynnä toivoa ja suunnitelmia tulevasta. Unidad Popularin olisi määrä näyttää kansakunnalle uusi suunta: *La Via Chilena* – Chilen tie. Demokraattinen ja perustuslaillinen tie sosialismiin sisälsi erittäin rohkeita linjanvetoja vastakkainasettelun leimaamassa maailmassa. Ohjelman sisällöllä ei sinänsä ollut huomattavaa merkitystä, sillä se tehtiin aikakautena, jolloin Washingtonissa ei nähty sosialismissa juurikaan sävyeroja.

1. Uusi tie sosialismiin? Salvador Allende ja La Via Chilena

Kuten Henry Kissinger ja Richard Nixon, myös Salvador Allende on kiistelty henkilö. Sankarina ja marttyyrinakin pidetyn Allenden on väitetty olleen myös autokraattinen johtaja, joka ohitti parlamentaarisia käytäntöjä ja runnoi läpi uudistuksiaan omavaltaiseen tyyliin. Oikeistolaisten kriitikkojen keskeinen teesi onkin, että Allende aiheutti armeijan vallankaappauksen itse kriisiyttämällä maan sisäpolitiikan.

Yhdysvaltain suurlähettiläänä Chilessä Allenden virkakaudella toiminut Nathaniel Davis kuvailee Allendea voimakkaaksi persoonaksi, joka oli taitava poliittinen vääntäjä ja opportunisti, joka osasi myös kiemurrella irti aiemmin sopimistaan velvoitteista. Davis kommentoi Allenden olleen myös taipuvainen ylelliseen elämäntyyliin, turhamaisuuteen ja naisseikkailuihin. Allenden kytköksistä merkittävimpiä oli hänen jäsenyytensä vapaamuurareissa.

Davis uskoo Allenden olleen vilpitön pyrkimyksessään johdattaa Chile sosialismiin demokraattisin keinoin. Davis kuitenkin tähdentää, että vain tie sosialismiin olisi ollut demokraattinen ja institutionaalinen – sosialismi olisi ollut edelleen sosialismia. Allenden pehmeä suhtautuminen radikaaleihin vasemmistoryhmiin, kuten MIR:iin, juontui Davisin arvion mukaan siitä, että demokraattisesta suuntauksesta ja parlamentaristisiin käytäntöihin sitoutumisestaan huolimatta Allende oli pohjimmiltaan vallankumousromantikko, johon vetosi ajatus sankarillisesta, aseistetusta vallankumouksesta Castron tapaan.

Davis toteaa Allenden kriitikkojen olevan oikeassa monin kohdin. Allenden hallintotapa perustui laajalti silmänkääntötemppeihin ja hän hyväksyi rikkomukset

kansalaisyhteisöjä, lakeja ja perustuslakia kohtaan. Hän lipeä aiemmista lupauksistaan, suhtautui mutkattomasti likaisen työn teettämiseen ja toimi usein valheellisesti. Tästä huolimatta Davis kommentoi Allenden olleen syvästi vaikuttava ihminen ja erityislaatuinen johtaja. Allende oli visionääri, joka rakasti Chileä ja oli syvästi sitoutunut paremman huomisen rakentamiseen.¹⁶⁷

Allenden johtaman Unidad Popular -rintaman tavoitteena oli toteuttaa Chilessä rauhanomainen, anti-imperialistinen ja sosialistinen vallankumous – *La Via Chilena*. Allende oli kuitenkin valittu presidentiksi varsin pienellä ääniosuudella ja joutui kohtaamaan heti alusta lähtien voimakkaan opposition. UP pelkäsi opposition saavan tukea Yhdysvalloista ja *La Via Chilenan* romahtavan, jos maa ei pysyttelisi hyvissä väleissä Washingtoniin. Chilessä oli seurattu läheltä Kuuban tilannetta, eikä maa halunnut joutua samalla tavoin eristetyksi.

Allenden pyrkimyksiä säilyttää hyvät suhteet Yhdysvaltoihin haittasi kuitenkin se, ettei Unidad Popular ollut valmis luopumaan oikeudestaan itsenäiseen ulkopoliittikkaan, minkä seurauksena Chile solmi välittömästi katkaistuna olleet poliittiset yhteydet Kuubaan. *La Via Chilena* oli idealistinen yritys suhtautua muihin maihin ja ideologioihin toisaalta suvaitsevaisesti ja monimuotoisuutta kunnioittaen, mutta korostaen samalla solidaarisuutta ja tukea sosialistisia vapaustaistelijoita kohtaan. Unidad Popular uskoi voivansa yhdistää nämä kaksi ristiriitaista pyrkimystä aikakaudella, jota leimasi vahva jakautuminen kahteen maailmanpoliittiseen leiriin ja maa korostikin, ettei sitä saisi luokitella kylmän sodan kriteereillä. Pyrkimys hyviin suhteisiin Yhdysvaltojen kanssa jäi vain kauniin ajatuksen tasolle, sillä Allende ei ymmärtänyt Chilen sosialististen projektien ja imperialismin vastaisuuden olevan Washingtonille kynnyksysymyksiä.

Chilen ja Kuuban välisistä suhteista on epäilty, että kyse oli Kuuban pyrkimyksistä vaikuttaa Chilen sisäpolitiikkaan. Tanya Harmer toteaa kuitenkin maiden välisten suhteiden olleen varsin tasavertaiset ja vaikka ideologioiden samansuuntaisuus antoikin maille runsaasti yhteistä maaperää, Chilen pyrkimykset erosivat Kuuban politiikasta. Kuuballekaan maiden suhde ei tarkoittanut mahdollisuutta vääntää Chile Kuuban vallankumouksen työkaluksi mantereella, vaan Castro varoitti Allendea monesti välttämään joutumista eristetyksi, kuten Kuuba ja keskittymään voittonsa varmistamiseen sisäpoliittisesti. Kuuba myös tunnusti julkisesti sosialismiin olevan monia reittejä.¹⁶⁸

Yksi Salvador Allenden suurista heikkouksista oli hänen Washingtonin suurlähettiläänsä Orlando Letelier, nuori ja lupaava sosialistipuolueen jäsen. Virkaansa

¹⁶⁷ Davis 1985, s. 48-53.

¹⁶⁸ Harmer 2005, s. 1-7.

astunut Letelier lähetti ensimmäisinä kuukausina positiivisia viestejä takaisin Santiagoon tilanteen näkymistä. Kissinger, Crimmins ja Meyer välittivät Letelierille rauhoittavia viestejä Yhdysvaltain aikeista tai oikeammin niiden puutteesta. Letelierin raporteissa Kissinger kertoi muun muassa, ettei Yhdysvaltain hallinnolla ollut halua sekaantua millään tapaa Chilen sisäisiin asioihin, ja että Allenden tapa johtaa Chileä oli ”suuren ihailun arvoista”.

Chilessä pantiin merkille, että Washington oli lähentynyt Brasilian kanssa, mikä herätti huolen siitä, että Letelierin kuulemista varmisteluista huolimatta Yhdysvallat pyrki eristämään Chilen ja ympäröimään sen vihamielisillä hallituksilla. Kissinger kommentoi väitteen olevan ”täysin absurdi [...] vailla mitään pohjaa”. Crimmins taas kiisti Chilen lehdistössä esiin nousseen väitteen Yhdysvaltain paperille kirjaamasta suunnitelmasta Chileä vastaan ”täydellisesti, kokonaan ja kategorisesti”. Letelier uskoi Washingtonin vakuuttelut ja varoitti Santiagoa antamasta liikaa painoarvoa Yhdysvaltain rutiininomaisella yhteydenpidolle maanosan muiden maiden johdon kanssa.

Letelier ja Unidad Popular ylipäänsä olivat liian optimistisia ja liian helposti Washingtonin poliittisten kettujen vietävissä. Washingtonin yhtenäinen rintama on aavistuksen yllättävää, koska Valkoisen talon ja ulkoministeriön välillä vallitsi kuitenkin suuria erimielisyyksiä politiikan sisällöistä ja niiden valmistelusta. Erimielisyydet pidettiin kuitenkin kulissien takana ja vaikka Crimmins ja Meyerin johtamana politiikka olisi saattanut olla erilaista, näyttelivät he osansa Kissingerin ja Nixonin johtamassa juonessa.

Allenden rauhanomainen ja konflikteja karttanut ulkopolitiikka epäonnistui Yhdysvaltain suhteen, mutta Latinalaisessa Amerikassa ja kansainvälisesti se oli menestys. Allenden hyvät puhujanlahjat, hänen perustuslaillinen asemansa sekä UP:n aito pyrkimys itsenäiseen ulkopolitiikkaan innostivat ulkomailla uskomaan UP:n mahdollisuuksiin.¹⁶⁹

Sisäpoliittisesti Unidad Popularin ei onnistunut saavuttaa samanlaista menestystä kuin ulkopolitiikassa. Allenden kauden edetessä ristiriidat hallituksen ja opposition välillä syvenivät, ja Allende kohtasi jatkuvasti kasvavaa vastarintaa, joka yhdessä epäonnistuneiden päätösten kanssa rampautti hänen mahdollisuutensa luovia hallintonsa selville vesille. Yhtälössä vaikutti kuitenkin myös Yhdysvaltain salainen painostus Allendea vastaan.

¹⁶⁹ Harmer 2005, s. 22-24.

2. Hymyilevä kuristaja – Yhdysvaltain kampanja Allenden hallintoa vastaan

Marraskuun kuudes päivä, kaksi päivää Salvador Allenden virkaanastumisen jälkeen, Washingtonissa kokoonnuttiin NSC-kokoukseen päättämään suhtautumisesta Allenden hallintoon. Kokous alkoi CIA:n johtaja Helmsin ja Kissingerin alustuksilla. Kissingerin mukaan kaikkien virastojen kanta on yhtenäinen – Allende aikoo luoda Chileen sosialistisen valtion. Vastaukseksi tähän Senior Review Group oli löytänyt kaksi vaihtoehtoa – käytännön sanelema yhteiselo tai avoimen vihamielinen suhtautuminen Allenden hallintoon. Näiden välissä oli Kissingerin mukaan vielä kolmas vaihtoehto, eli vihamielinen suhtautuminen matalaa profiilia pitäen.

Yhteiselossa oli Kissingerin mukaan vaarana Allenden vallan vakiintuminen ja riski siitä, että tämän jälkeen hän kääntyisi jyrkempään kurssiin Yhdysvaltoihin nähden. Avoimen vihamielinen suhtautuminen ruokkisi Allenden nationalistista vetovoimaa ja kolmannen vaihtoehdon ongelma oli, että Allende tietäisi kuitenkin Yhdysvaltain toimivan häntä vastaan ja pystyisi täten paljastamaan nämä pyrkimykset. Ulkoministeri Rogers piti avoimen vihamielistä asennetta ongelmallisena sen negatiivisten sivuvaikutusten vuoksi ja tarjosi taloudellista painostusta vaihtoehdoksi.

Presidentti Nixon innostui keskustelussa esiin nousseesta mahdollisuudesta polkea Chilelle tärkeän kuparin markkinahintoja myymällä Yhdysvaltain varastoja ja käski kaikkien virastojen tutkia asiaa. Varastojen myyminen muussa kuin hinnan vakauttamistarkoituksissa osoittautui kuitenkin jo keskustelun aikana laittomaksi ja kuparin maailmanmarkkinahinta oli valmiiksi alhainen. Chilen kysymyksestä yleisellä tasolla Nixon puhui pitkään ja vakaumuksella.

Pääasiallinen huolestamme Chilessä on uhka siitä, että hänen onnistuu vakiinnuttaa valtansa ja kuva, joka maailmalle välittyy, on hänen menestyksensä. [...] Tulemme olemaan erittäin viilleitä ja erittäin korrekteja, mutta tehden samalla asioita, jotka ovat todellinen viesti Allendelle ja muille. [...] Tämä ei ole sama asia kuin Euroopassa -- Titon ja Ceausescun kanssa -- jossa meidän täytyy tulla toimeen, eikä muutos ole mahdollinen. Latalinalainen Amerikka ei ole vielä menetetty ja me haluamme pitää sen. [...] Täytyy olla hetkiä, jolloin meidän tulee ja täytyy reagoida, ei siksi että haluamme vahingoittaa heitä vaan näyttääksemme, ettei meitä voi tönäyttää ympäriinsä. [...]

Latinalaisen Amerikan uudet poliitikot ovat uutta rotua. He käyttävät antiamerikkalaisuutta vallan tavoitteluun ja yrittävät sen jälkeen kuherrella kanssamme.¹⁷⁰

Nixonin monologin takana oli todennäköisesti se, että Kissinger oli tähdentänyt presidentille tekemässään kokouksen ennakkomuistiossa vaaraa siitä, että jollei tätä poliittista kantaa tehtäisi täysin selväksi, ajautuisi Yhdysvaltain suhtautuminen Chileen itsestään lähemmäs pakotettua yhteiseloä, sillä ulkoministeriö oli haluton suhtautumaan Chileen Allenden demokraattisen valinnan jälkeen vihamielisesti. Kissinger myös korosti päätöksen tärkeyttä ja vakavuutta kutsumalla päätöstä jopa yhdeksi vakavimmista tällä pallonpuoliskolla kohdatuista haasteista. Kissinger myös varoitti Nixonia, että Chilen esimerkki voisi innostaa muitakin maita marxistisiin vallankumouksiin mainiten nimeltä erityisesti Italian.¹⁷¹

Kissingerin vetämä linkki Chilen ja eurokommunismien välillä vaikuttaa nykypäivästä tarkasteltuna äärimmäisen köykäiseltä, mutta Kissinger vaikuttaisi olleen vakavissaan huolissaan siitä, että Allende on osa laajempaa demokraattisten sosialistiliikkeiden aaltoa. Kissingerin huolestuneisuus eurokommunismista nousi kunnolla pinnalle vasta poliittisen uran jälkeen,¹⁷² mutta siitä nähtiin merkkejä jo aiemmin, muun muassa Portugalin vasemmistohenkisen vallankaappauksen yhteydessä vuonna 1974.¹⁷³ Robert Dallek kommentoi, että Kissingerin ja Nixonin huolestuneisuutta Allenden hallinnon ulkoisvaikutuksista on vaikea ymmärtää. Molemmat miehet olivat ulkopoliittisia realisteja, joiden on vaikea kuvitella uskoneen pelkän Allenden esimerkin kääntävän Argentiinan, Brasilian tai Italian kaltaisia maita sosialismiin.¹⁷⁴ Dallekin ihmettelyyn on helppo yhtyä ja lisätä siihen myös ripaus skeptisyyttä huolestuneisuuden vilpittömyydestä.

Yhdysvaltain suhtautuminen Chileen paketoitiin turvallisuuspoliittisessa päätösmuistiossa NSDM 93. Dokumentin mukaan Yhdysvallat tulisi tekemään kaikkensa, jotta maanosan muissa maissa ymmärrettäisiin Yhdysvaltain vastustavan kommunistisen valtion syntymistä Latinalaiseen Amerikkaan ja avainasemassa olevien hallitusten – etenkin Brasilian ja Argentiinan – kanssa pyrittäisiin koordinoimaan Chilen vastaista yhteistyötä. Chilen rahoitusmahdollisuuksia pyrittäisiin rajoittamaan kaikin mahdollisin keinoin korrektein julkisivun sallimissa rajoissa. Kuparin maailmanmarkkinoihin vaikuttamista Chilelle

¹⁷⁰ Muistio NSC:n kokouksesta ”NSC Meeting – Chile NSSM 97”, 6.11.1970. CDP:NARA.

¹⁷¹ Kissingerin muistio Nixonille, NSArc. [<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB110/chile02.pdf>]

¹⁷² Kts. esim. Kissingerin vuonna 1977 Italiassa pitämää puhetta käsittelevä artikkeli *Danger: Eurocommunism*, Time.

¹⁷³ Isaacson 1992, s. 673-674.

¹⁷⁴ Dallek 2007, s. 239.

haitallisesti tulisi myös tutkia. Toimia tutkimaan perustettaisiin virastojen välinen työryhmä ja Senior Review Group kokoontuisi kuukausittain arvioimaan toimintamahdollisuuksia.¹⁷⁵

NSDM 93:n viitoittamien suuntalinjojen mukaisesti Yhdysvallat pyrki eristämään Chilen taloudellisesti käyttämällä poliittista painoarvoansa maan lainahakemusten hylkäämiseen. Chilen lainoja hylkäsivät ainakin Maailmanpankki ja IDB.¹⁷⁶ IDB myönsi Chilelle Allenden aikana kaksi uutta lainaa, joiden yhteisarvo oli vain 11,6 miljoonaa dollaria ja jakoi aiemmin sovittuja lainoja 54 miljoonan dollarin edestä. Samalla aikavälillä Chile maksoi IDB:lle takaisin 44 miljoonaa dollaria lainojen korkoja ja kuoletuksia.

Maailmanpankki oli lainannut Chilelle 25-vuotisen taipaleensa aikana noin 250 miljoonaa dollaria. Allenden Chile ajautui kuitenkin ongelmiin pankin kanssa johtuen maan yhteistyöhaluttomuudesta ja erimielisyyksistä kupariteollisuuden kansallistamisen korvauksista. Investointien romahtaminen ja inflaation kasvu heikensivät Chilen luottokelpoisuutta ja lisälainoja ei Allendelle tippunut. Olemassa olevia lainoja maksettiin kuitenkin noin 46 miljoonan dollarin edestä.¹⁷⁷

Yhdysvaltain hallinnon alaiset Export-Import Bank (Eximbank) ja Agency for International Development (AID) sulkiivat myös rahahanat Chileen. Eximbank myös laski Chilen luottoluokituksen A:sta D:hen. Ainoa toimiala, jolla lainat ja avustukset kulkivat Yhdysvaltain ja Chilen välillä normaalisti, oli sotateollisuus. Yhdysvallat jatkoi armeijan avustamista ja asekauppaa pitääkseen hyvät yhteydet armeijan sisälle. Armeijaan käytetyt varat olivat kuitenkin vaatimattomia Chileen aiemmin kaadettujen rahamäärien rinnalla.¹⁷⁸ Kansainvälisen valuuttarahaston (IMF) lainoihin Chilen luottokelpoisuuden kärsimät kolhut tai kupariteollisuuden kansallistaminen eivät vaikuttaneet, sillä järjestön tehtäviin kuuluu jäsenmaiden avustus. IMF lainoittikin Chileä hieman yli 80 miljoonalla dollarilla vastavetona kuparin maailmanmarkkinahinnan tippumiselle.¹⁷⁹

Allenden aikalaiskritikoihin lukeutuvan Paul E. Sigmundin mielestä Allenden Chilen rahahanojen sulkeminen johtui huomattavalta osin siitä, että Allenden sisäpolitiikka alensi Chilen luottokelpoisuutta. IDB:n Chilelle heti Pinochetin vallankaappauksen jälkeen myöntämä 65 miljoonan dollarin laina perustui Sigmundin mukaan alustavaan vuoden 1974 budjettiin, jota tehdessä IDB:n jäsenmaat ajoivat voimakkaasti uutta lainaa Chilelle.¹⁸⁰ Se, olisiko Yhdysvallat estänyt tämän lainan myöntämisen Allendelle jää arvailujen varaan.

¹⁷⁵ Turvallisuuspoliittinen päätösmuistio NSSM 93 "Policy Toward Chile", 9.11.1970. CDP:NARA.

¹⁷⁶ Kornbluh 2004, s. 84-85

¹⁷⁷ Sigmund 1974, s. 327.

¹⁷⁸ Kornbluh 2004, s. 84-85.

¹⁷⁹ Sigmund 1974, s. 329.

¹⁸⁰ Sigmund 1974, s. 326-327.

Pinochet sen kuitenkin sai ja on muutenkin epätodennäköistä, että Chilen lainasaarto perustuisi ainakaan kokonaan maan luottokelpoisuuden tippumiseen.

Poliittisesti Yhdysvallat oli kykenemätön toimimaan voimakkaasti Chileä vastaan, sillä kaikkiin poliittisiin aloitteisiin liittyi riski hallinnon ”*viileän, mutta korrektiin*” julkisivun murtumisesta. Yhdysvallat tunnusteli muiden Latinalaisen Amerikan maiden – erityisesti Brasilian ja Argentiinan – halukkuutta osallistua Chilen eristämiseen sekä diplomaattisten että sotilaallisten kanavien kautta. Hallinto myös tuotti pitkän raportin, joka arvioi mahdollisuutta erottaa Chile OAS:sta, mutta suunnitelma todettiin jo raportin tuottaneessa työryhmässä liian riskialttiiksi.¹⁸¹

Taloudellisen ja poliittisen painostuksen ohella Yhdysvallat jatkoi CIA:n salaisia operaatioita Chilessä. Yhdysvallat oli käyttänyt rahaa vuoden 1970 presidentinvaaleihin Church-komitean raportin mukaan jotain 800 000 dollarin ja miljoonan väliltä. Mittakaava oli siis ollut selkeästi pienempi kuin vuoden 1964 vaaleissa. Näistä rahoista noin puolet oli suoraan Komitea-40:n hyväksymiä. Allenden presidenttikaudellakin rahahanat pysyivät auki ja vuosina 1970-73 Chilen salaisiin operaatioihin käytettiin noin seitsemän miljoonaa dollaria.¹⁸²

Marraskuun 17. päivä valmistunut CIA:n suunnitelma Chilen salaisista operaatioista tiivistyi Kissingerin viestissä Nixonille viiteen pääkohtaan.

1. Poliittinen toiminta Allenden koalition jakamiseksi ja heikentämiseksi.
2. Chilen armeijan sisäisten kontaktien säilyttäminen ja laajentaminen.
3. Avun tarjoaminen ei-marxistisille oppositioryhmille ja - puolueille.
4. Tiettyjen aikakauslehtien tukeminen ja muiden, Allenden vastaiseen kirjoittamiseen pystyvien mediakanavien käyttäminen Chilessä.
5. Valittujen mediakanavien käyttäminen [Latinalaisessa Amerikassa, Euroopassa ja muualla] korostamaan Allenden demokraattisen prosessin tukahduttamista ja Kuuban sekä Neuvostoliiton osallisuutta Chilessä.¹⁸³

Kissingerin viesti Nixonille sisältää vain operaation pääkohdat. Tarkemmat yksityiskohdat on lueteltu samana päivänä tehdyssä NSC:n muistiossa, mutta voimakkaan sensuroinnin vuoksi

¹⁸¹ Kornbluh 2004, s. 86-87.

¹⁸² Yhdysvaltain senaatin Church-komitean raportti ”Covert Action in Chile: 1963-1973”.

¹⁸³ Kornbluh 2004, s. 87-88.

niiden sisältö jää pääosin arvailun varaan. Sensuroimattomien osuuksien perusteella Allenden koalition heikentämiseksi pyrittiin ainakin levittämään huhuja siitä, että sosialistipuolue tukee MIR:n vasemmistosisessejä, joita kommunistipuolue taas ”*pelkäsi ja vastusti*”. Samalla kommunistien vallan kasvua UP:n sisällä yritettiin hillitä jollain tapaa. Salaisia operaatioita käytettäisiin jatkuvasti koalition sisäisten ja keskinäisten sarojen aikaansaamiseksi. Ulkomaiseen lehdistöön myös sijoitettaisiin Allendea kritisoivia artikkeleja, joiden tarkoituksena olisi provosoida UP:n johtoa. Rahoituksesta todettiin huoli siitä, että vaikka yleensä salaisten operaatioiden rahoitus ei ollutkaan ongelma, voisi Chiessä muodostua vääjäämättä ongelmia tulevaisuudessa ja sitä varten harkittiin tarjouksia, joiden sisältöä dokumentti ei paljasta.¹⁸⁴ Kyseessä saattaa olla Chiessä toimivien amerikkalaisten suuryritysten varojen hyödyntäminen. ITT oli ainakin jo osoittanut halukkuutensa rahoittaa CIA:ta. Toisaalta ainakin vuoden 1964 presidentinvaaleissa CIA oli Church-komitean tutkimusten mukaan amerikkalaisten suuryritysten tarjoaman puolen miljoonan rahoituksen epäeettisenä, mistä oli muodostunut sittemmin käytäntö.¹⁸⁵

CIA:n ohjelma vaikuttaisi koostuvan hiljaisesta paineen kasaamisesta Allendea vastaan, mutta se ei sisällä sensuroimattomien tietojen perusteella esimerkiksi salamurhia, kidnappauksia, terroristiryhmien sponsorointia tai vallankaappaus suunnitelmia. Käytännössä toteutunut ohjelma on luonnollisesti osin kysymysmerkki, mutta lähtökohta oli suhteellisen maltillinen.

CIA:n ensimmäisenä haasteena oli poliittisen opposition tukeminen Chiessä. Allende oli aloittanut kautensa hyvin ja toteuttanut useita kansaan eniten vedonneista lupauksistaan. Vastavetona CIA rahoitti ennen kaikkea kristillisdemokraatteja, mutta myös kansallispoluuetta ja muita oppositiopuolueita. Kristillisdemokraattien jakaantuminen vasemmisto- ja oikeistosiipeen oli erityisen huolestuttavaa, sillä puolue nähtiin Washingtonissa ainoana kovana ytimenä, jonka ympärille vahvan opposition voisi rakentaa. Taloudellista tukea annettiin myös yksityisille ryhmille, joiden katsottiin heikentävän toiminnallaan Allenden menestystä. Näiden mukana oli myös puolisoitaallisia oikeistoryhmiä, kuten CIA myönsi kongressille vuoden 2000 raportissa ”CIA Activities in Chile”.¹⁸⁶

Mediaan kohdistuneista pyrkimyksistä tärkein oli El Mercurio -lehden saama tuki ja ohjaus. Tiukan oikeistolainen El Mercurio oli Chilen suurin sanomalehti ja se oli ollut

¹⁸⁴ NSC:n muistio ”Covert Action Program for Chile”, 17.11.1970. CDP:NSC.

¹⁸⁵ Yhdysvaltain senaatin Church-komitean raportti ”Covert Action in Chile: 1963-1973”.

¹⁸⁶ Kornbluh 2004, s. 90-91.

yhteistyössä CIA kanssa vuodesta 1970 lähtien. Lehti jatkoi Allenden valinnan jälkeenkin hänen vastaistensa artikkelien julkaisemista ja teki läheistä yhteistyötä CIA:n kanssa julkaistavan sisällön tiimoilta. Vuoden 1971 syyskuussa lehti oli kuitenkin ajautunut taloudellisiin ongelmiin ja pyysi Yhdysvalloilta miljoonan dollarin rahoitusta, joiden avulla lehteä voitaisiin tehdä seuraavan kahden vuoden ajan. Komitea-40 jakaantui päätöksen edessä ja Kissinger vei asian lopulta Nixonille, joka päätti 700 000 dollarin myöntämisestä alkuun ja summan kasvattamisesta tarpeen vaatiessa. Lokakuussa Kissinger hyväksyi henkilökohtaisesti 300 000 dollarin lisärahoituksen. Seuraavana vuonna rahoitusta lisättiin vielä 950 000 dollarilla.

El Mercurion rahoitus poiki myös hedelmää. Sen Allenden vastainen kirjoittelu, hallituksen säälimätön ruoskinta jokaisesta tehdystä virheestä ja osallisuus vallankaappausuunnitelmiin yhdessä puolisotilaallisen Patria y Libertadin ja kansallispuolueen sotilaallisten elementtien kanssa tekivät siitä yhden merkittävimmistä vaikuttajista Allenden kaatamisessa.¹⁸⁷

CIA:n yhteydet Chilen armeijaan olivat kärsineet Schneiderin murhan jälkimainingeissa ja ylioptimistiset odotukset vallankaappauksen syntymisestä olivat jättäneet jälkensä CIA:n odotuksiin. Virasto hankki uusia kontakteja armeijasta, mutta suhtautui vallankaappausyrityksiin aiempaa varovaisemmin edellyttäen, että aloite lähtee armeijan sisältä, ja että sillä on riittävän suuri tuki takanaan. Uusien kontaktien joukossa oli myös Santiagon varuskunnan johtaja, kenraali Augusto Pinochet, joka arvioitiin pitkään vallankaappaukseen suopeasti suhtautuvaksi, mutta liian epävarmaksi ja sitoutumattomaksi sellaisen johtamiseen. Pinochetin linja koveni vuoden 1972 lopulla ja hänen raportoitiin todenneen syyskuussa, että Allende olisi joko pakotettava pois vallasta tai eliminointava. Ollessaan saman kuun aikana Panamassa neuvottelemassa Yhdysvaltain edustajien kanssa panssarivaunukaupoista, Pinochetille välitettiin myös viesti siitä, että *”Yhdysvallat tukee Allenden vastaista vallankaappausta ’millä keinolla hyvänsä’, kun aika koittaa.”* Saman vuoden lokakuussa Washingtonissa päätettiin kuitenkin, että varsinaisessa vallankaappauksessa avustaminen ei olisi järkevää ottaen huomioon operaatioon liittyvät riskit ja Chilen armeijan kyvykkyyden selvitä vallankumouksesta omin voimin.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Kornbluh 2004, s. 91-94.

¹⁸⁸ Kornbluh 2004, s. 94-97.

3. Washingtonin liittolaiset taistossa Allendea vastaan

Allenden valinta Chilen presidentiksi poisti Yhdysvalloilta yhden sen tärkeimmistä jalansijoista Latinalaisessa Amerikassa. Chile oli 1970-luvulla yksi Etelä-Amerikan kolmesta merkittävästä valtakeskuksesta ja vaikka sen menetys ei ollutkaan Yhdysvalloille poliittinen katastrofi, heikentyi Washingtonin mahdollisuus vaikuttaa maanosan tapahtumiin selvästi. Niinpä Yhdysvallat käänsikin katseensa kahteen jäljelle jääneeseen valtakeskukseen - Argentiinaan ja Brasiliaan.

Argentiinassa oli vallassa vuonna 1970 oikeistolainen sotilashallinto. Kenraali Juan Carlos Onganía vuodesta 1966 johtama sotilaiden vahvaa järjestyksenpitoa ja siviilien hoitamaa byrokratiaa yhdistänyt hallitus oli ajautunut ongelmiin vasemmistolaisen vastarinnan kanssa ja maan johtoon oli nostettu armeijan päätöksellä vähän ennen Chilen presidentinvaaleja verrattain tuntematon tiedustelu-upseeri Roberto Levingston. Levingston ei päässyt kuitenkaan irti Onganíaa riivanneesta poliittisesta väkivallasta ja siihen vastaamisesta terroritoimin ja hänkin joutui väistymään jo vuoden 1971 maaliskuussa kenraali Alejandro Lanussen järjestämässä vallankaappauksessa. Lanusse johti Argentiinaa vuoteen 1973 asti johdattaen maata pois poliittisen väkivallan kierteestä.¹⁸⁹

Argentiinan epävarman tilanteen vuoksi Washingtonissa ei todennäköisesti pidetty Argentiinaa riittävän varmana jalansijana ja Brasiliasta tuli hallinnon pääkohde Latinalaisen Amerikan yhteistyökumppanin etsinnässä.

Brasiliassa oli ollut vallassa sotilashallitus vuodesta 1964 lähtien, jolloin kenraali Castello Branco otti vallan suhteellisen vaivattomasti vasemmistomieliseltä presidentti João Goulartilta. Suhteellisen väkivallattomasti hallinnut Branco nimitti 1967 seuraajakseen Arthur da Costa e Silvan seuraavaksi neljäksi vuodeksi. Brancoa pehmeämmin hallinnut Costa e Silva antoi vasemmistolle ja ammattiyhdistyksille aiempaa enemmän liikkumavaraa, mikä johti lakkoihin ja mielenosoituksiin, joiden johdosta armeijan ja oikeiston kovan linjan edustajat painostivat Costa e Silvan muuttamaan linjaansa vuoden 1968 joulukuussa. Presidentti sai diktatorisen vallan ja kongressi sekä osavaltioiden parlamentit hajotettiin.

Vuonna 1969 elokuussa Costa e Silva halvaantui osittain sairaskohtauksen jälkeen ja valta siirtyi parin kuukauden välivaiheen jälkeen kenraali Emílio Garrastazu Médicille, joka johti maata vuoteen 1974 asti. Médicin myötä sotilasvalta raaistui ja poliittinen väkivalta lisääntyi kidutuksen, puolisoitilaallisten kuolemanpartioiden ja turvallisuusjoukkojen

¹⁸⁹ Valtonen 2001, s. 583-584.

mielivallan myötä. Terrori myös kohdistui aiempaa laajempaan kansanosaan vallankumouksellisiin myötämielisesti suhtautuvien joutuessa yhä useammin uhrien listalle.¹⁹⁰

Välittömästi Allenden valinnan jälkeen Brasiliassa oltiin huolissaan siitä, että Yhdysvallat ottaisi liian neutraalin asenteen maanosaa kohtaan, eikä toimisi aktiivisemmin Chilen vastaisen rintaman johtajana. Oikealle suuntautunut ja Yhdysvalloille myötämielinen hallitus oli huolissaan oman asemansa säilymisestä ja Chilen esimerkin leviämisestä muihin mantereiden maihin. Pelko Washingtonin peruuttelusta oli kuitenkin turha, sillä Valkoinen talo nimenomaan haki yhteistyötä sekä Brasilian että Argentiinan kanssa Chilen kysymyksissä.¹⁹¹

Yhdysvaltain lähentyminen Brasilian kanssa oli tapahduttava varovaisesti, sillä maan maine sekä Yhdysvaltain kongressissa että lehdistössä oli huono. Joulukuussa 1970 pidetyssä SRG:n kokouksessa keskusteltiin Brasiliaan kohdistuvaa lähestymistä arvioineesta tutkimusraportti NSSM67:asta. Brasilia arvioitiin keskustelussa strategisesti varsin merkityksettömäksi Yhdysvalloille ja että maan sotilasjoukkojen ainoa käyttötärve olisi YK:n ja OAS:n rauhanturvaoperaatioissa, eikä niitä uhannut mikään Latinalaisen Amerikan taho. Sotilaallista apua ei voisi siis perustella strategisilla syillä.

NSSM67:n suunnitelleet tahot vastustivat Yhdysvaltain lähentymistä Brasilian sotilashallinnon kanssa Chilen tilanteen tukaloittamiseksi, mutta hallinnon johtoporras oli eri mieltä. Nixon määräsi Kissingerin järjestämään Médicin vierailun Yhdysvaltoihin kesäkuuhun 1971 mennessä. Brasiliassa vierailupyyntö otettiin ilolla vastaan ja Brasilian ulkoministerin sekä William Rogersin ja Charles Meyerin välisissä keskusteluissa korostettiin kahdenvälisen suhteiden vahvistamista ja Chilen luomaan uhkaan vastaamista. Suora puuttuminen Chilen sisäisiin asioihin arvioitiin kuitenkin huonoksi vaikutuskeinoksi. Yhdysvaltain kotirintaman paineiden ansiosta keskusteluista todettiin julkisesti myös, että yhteistyö vahvistaisi paluuta vastuullisiin poliittisiin käytäntöihin Brasiliassa.¹⁹²

Marraskuussa 1970, pari päivää ennen SRG:n kokousta, viisi vuotta Brasiliassa sotilasattaseana viettänyt kenraali Vernon Walters lähetti läheiselle yhteistyökumppanilleen Kissingerille muistion, jossa hän puhui voimakkaasti Latinalaiseen Amerikkaan sitoutumisen puolesta. Yhdysvaltain tulisi lisätä osallisuuttaan erityisesti sotilaallisesti tuen ja konsultoinnin muodossa. Latinalaisesta Amerikasta tulisi rakentaa vahva, jotta maanosa kestäisi Neuvostoliiton ja vahvistuvan Kiinan asettamat haasteet tulevaisuudessa. Nixon oli muistiosta vaikuttunut ja halusi, että sen ehdotukset toteutetaan kokonaisuudessaan. Nixon

¹⁹⁰ Valtonen 2001, s. 631-632.

¹⁹¹ Harmer 2005, s. 14.

¹⁹² Harmer 2005, s. 15.

tähdensi NSC:lle, ettei hän hyväksyisi ikinä Latinalaisen Amerikan sotavoimien heikentämistä, vaan näki ne ennen kaikkea aluetta tasapainottavana voimana.

Pentagon oli hyvinkin innokas lisäämään sotilaallista osallisuutta Latinalaisessa Amerikassa ja jo suunnitellut miehistön vähennykset joutuivat vastatuuleen. Hallinto ryhtyi suunnittelemaan aktiivisesti sotilaallisen sitoutumisen syventämistä ja tammikuussa syntyi virastojen välisenä yhteistyönä raportti, jonka mukaan Yhdysvaltain yhteistyötä Latinalaisen Amerikan maiden kanssa olisi syvennettävä. Jälleen kerran ulkoministeriössä oltiin kaikkein vastahakoisimpia. John Crimmins kommentoi Yhdysvaltain sotavoimien johdon ja puolustusministeriön olevan haluttomia hyväksymään riskiä siitä, että liian voimakas Brasilian ja muiden Chileä vastustavien maiden tukeminen saattaisi lopulta hyödyttää Allendea.¹⁹³ Kuten oli tullut tavaksi, ulkoministeriö nurisi politiikasta, mutta oli muiden mukana hyväksymässä sitä.

Yhdysvaltain jatkuva tuki Chilen armeijalle hiersi jonkun verran suhteita Brasiliaan ja Argentiinaan, mutta ei niin paljon, ettei yhteistyö olisi tästä huolimatta sujunut. Yhdysvallat halusi kuitenkin säilyttää hyvät suhteet Chilen armeijaan ja osoittaa, että ovi ei ole sulkeutunut yhteistyölle jatkossa. Kun Santiagosta pyydettiin lainaa F5-hävittäjien ja C-130-sotilaskuljetuskoneiden ostamista varten, oli kuitenkin ylitetty raja. Yhdysvallat pyysi sekä Brasilialta että Argentiinalta neuvotteluja aiheen tiimoilta pitääkseen maat tyytyväisinä. Maat ilmaisivat kiitollisuutensa tästä ja pienoiskriisi purkautui lopulta, kun Chile veti F5-hävittäjät pois ostolistaltaan, jolloin laina voitiin myöntää pelkille kuljetuskoneille.¹⁹⁴

Yhdysvallat lähentyi muutenkin Brasilian ja etenkin sen presidentti Médicin kanssa. Nixon kehui tätä ”huippujohtajaksi”, joka ”tekee pirun hyvää työtä” ja veti ”tiukkaa linjaa”.¹⁹⁵ Joulukuussa 1971 Médici matkusti Washingtoniin, jossa hän tuli ilmeisen hyvin juttuun Nixonin ja Rogersin kanssa, jotka kommentoivat Rogersin tapaamista Médicin kanssa seuraavasti:

Rogers: Joo, uskon tämän Medici-jutun olevan hyvä idea. Minulla oli hänen kanssaan mukavaa lounaalla ja hän...

Nixon: Hän on aikamoinen tyyppi, eikö olekin?

Rogers: On. Luoja, olen iloinen että hän on meidän puolellamme.

Nixon: Vahva ja, öh, tiedäthän (naurua)... tiedäthän, toivoisin, että hän johtaisi koko mannerta.

¹⁹³ Harmer 2005, s. 16-17.

¹⁹⁴ Harmer 2005, s. 18.

¹⁹⁵ Harmer 2005, s. 18.

Rogers: Niin toivon minäkin. Meidän täytyy auttaa Boliviaa. Hän on huolestunut siitä. Meidän täytyy...

Nixon: Muuten, se uruguaylainen juttu, ilmeisesti hän auttoi hieman siellä...¹⁹⁶

Viittaus Uruguayhin liittyy todennäköisesti Uruguayn vaaleihin, jotka oli pidetty kaksi viikkoa aiemmin. Sekä Yhdysvalloissa että Brasiliassa oltiin oltu huolestuneita vasemmistohenkisen Frente Amplio (FA) -rintaman mahdollisesta menestyksestä vaaleissa. Tupamaro-sissien ja hallituksen väliset taistelut olivat sekoittaneet maan sisäpolitiikan ja yllätyksen mahdollisuus leijaili ilmassa. Perinteisten valtapuolueiden pelko osoittautui kuitenkin turhaksi sillä FA tuli vaaleissa kolmanneksi 18 % äänisaaliilla.¹⁹⁷ Huolestuneisuus oli kuitenkin ollut todellista ja vaalituloksen selvyys voi heijastaa osaltaan myös sitä, että Yhdysvaltain ja Brasilian sormet olivat pelissä. Uruguayn poliittinen tilanne pysyi sekavana vaalien jälkeenkin ja maa ajautui 1973 väkivaltaisen sotilasvallan alle.

Nixonin presidentillisiä papereja varten tehdystä keskustelumuistiosta selviää, että Nixon kommentoi Ison-Britannian pääministeri Edward Heathille 20.12.1971, että ”*Castro on radikaali. Liian radikaali jopa Allendelle ja perulaisille. Kantaamme tukee Brasilia, joka on kuitenkin avain tulevaisuuteen. Brasilialaiset auttoivat Uruguayn vaalien peukaloinnissa*”.¹⁹⁸ Missään ei sanota suoraan, että Yhdysvallat olisi ollut osallisena Uruguayn operaation suunnittelusta, mutta vähintäänkin se antoi operaatiolle hiljaisen siunauksensa. Uruguayn kohdalla puhutaan huomattavasti pienemmän mittakaavan operaatiosta kuin Chilessä. Se oli kuitenkin esimerkki siitä, että Yhdysvallat oli päättänyt tosissaan, ettei se päästäisi toista Chileä syntymään, ja että tämän pyrkimyksen takuumiehinä olivat alueen oikeistolaiset sotilashallitukset.

Brasilian ohella Yhdysvallat lähestyi muitakin maita, etenkin Argentiinaa. Saavutukset olivat kuitenkin vähäpätöisempiä kuin Brasiliassa. Argentiinan presidentti Lanusse ei ollut halukas liittymään Chilen vastaiseen rintamaan ja rajanaapurien väliset suhteet olivat jopa merkittävän hyvät verrattuna Eduardo Frein ja Augusto Pinochetin aikoihin.¹⁹⁹ Ongelmatonta maiden yhteistyö ei kuitenkaan ollut. Esimerkiksi Yhdysvaltain Argentiinan suurlähettiläs John Davis Lodgen raportin mukaan Argentiinan armeija oli todennäköisesti ainakin jollain

¹⁹⁶ Osorio 2002.

¹⁹⁷ Osorio 2002.

¹⁹⁸ Keskustelumuistio Nixonin ja Heathin tapaamisesta, NSArc.

[<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB71/doc15.pdf>]

¹⁹⁹ Harmer 2005, s. 21.

tapaa mukana sekä Bolivian vallankaappauksessa että Uruguayn vaalien peukaloinnin suunnittelussa.²⁰⁰

Maanosan muut sotilashallinnot, kuten Paraguayn Alfredo Strössnerin diktatuuri olivat luonnostaan Allendea vastaan. Yhdysvaltain suotuisa suhtautuminen edesauttoi sitä, että maanosassa nousi valtaan lukuisia uusia sotilashallituksia. Boliviassa sotilashallitus syntyi vuonna 1971. Vuonna 1973 oli vuorossa Chile ja Uruguay. Argentiinassa valtaan palasi ex-presidentti Juan Péron vuonna 1973, mutta sotilashallitus kaappasi vallan taas vuonna 1976.

4. Allenden korttitalo romahtaa paineen alla

Allenden hallinto teki työtään alusta lähtien vaikeissa olosuhteissa. Unidad Popular oli vähemmistönä kongressin molemmissa kamareissa ja kristillisdemokraattien liittoutuminen kansallispuolueen kanssa kärjisti poliittista vastakkainasettelua. Maahan syntyi hallituksesta riippumattomia sosialistisia liikkeitä ja vasemmistolainen MIR-sissiliike nautti ainakin osittain hallituksen hiljaista hyväksyntää. Molemmat kehityskulut ruokkivat oikeiston piirissä kuvaa vapaaksi päässeistä vasemmistolaisista voimista, jotka eivät olleet Allenden perustuslaillisen sosialismin hallinnassa.

Allenden varsinainen ohjelma oli kunnianhimoinen ja käsitti suuryritysten kansallistamisen, suurtilajärjestelmän lopettamisen sekä kansalaisten vaikutusvallan lisäämisen niin politiikassa kuin taloudessa. Kupariteollisuuden kansallistamisesta oli päättänyt jo edellinen hallitus ja sitä tukivat kaikki puolueet, joten sen suhteen ei tullut taistelua kongressissa. Maareformiakin koskevat lait oli säädetty aiemmin, joten se ei jäänyt kongressin hampaisiin, vaan Allenden ensimmäisen vuoden aikana suurtiloja lunastettiin yhtä paljon kuin koko Frein kautena yhteensä.

Ongelmat alkoivat, kun maareformin synnyttämä tuotannon lasku kohtasi palkankorotusten ja hintojen jäädyttämisen myötä kasvaneen kysynnän. Ruoan tuonti moninkertaistui ja kauppataso huononi. Yksityiset investoinnin tyrehtyivät kansallistamisuhan ja palkankorotusten vuoksi. Valtio velkaantui ja ajautui vuonna 1971 syviin ongelmiin velanhoitonsa kanssa. Maassa oli tavarapulaa, mikä johti mustan pörssin laajenemiseen.

²⁰⁰ Yhdysvaltan Argentiinan suurlähettiläs Lodgen sähke, 27.8.1971, NSArc. [<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB71/doc4.pdf>]

Hintasäännöstely purettiin vuoden 1971 lopulla, minkä johdosta inflaatio kohosi kolminumeroiseen lukuihin.

Allende ajautui vuosien 1972 ja 1973 aikana sisäpoliittiseen umpikujaan. Inflaatio vaati palkankorotuksia, jotka puolestaan kiihdyttivät inflaatiota. Oppositio piti hallitusta yhä ahtaammalla ja Unidad Popularin omat rivit rakoilivat – pitkäjänteisen politiikan tekeminen oli muodostunut mahdottomaksi. Samalla kuilu hallituksen ja kansalaisten itsenäisten sosialististen ryhmien välillä kasvoi. Armeija seurasi kehitystä huolestuneena ja ajatus Allenden syrjäyttämisestä alkoi kypsyä teoiksi.²⁰¹

Chilen parlamenttivaalit käytiin 1973 maaliskuussa ja huolimatta CIA:n panostuksesta opposition tukemiseen ja Allenden hallinnon mustamaalaamiseen, Unidad Popular kasvatti suosiotaan. CIA:n päätavoitteena oli opposition ääniosuuden kasvattaminen kahteen kolmannekseen annetuista äänistä, jolloin parlamentilla olisi ollut mahdollisuus erottaa Allende virastaan. Tästä jäätiin kauas, sillä opposition äänisaalis jäi 54,7 prosenttiin UP:n saavuttaessa 43,4 prosentin kannatuksen. Kahden ja puolen hallitusvuoden jälkeenkin Unidad Popularin onnistui vedota ohjelmallaan suureen osaan chileläisistä.²⁰² Vaalivoitosta jäi kuitenkin katkera jälkimaku, sillä oppositio säilyi hallitusta suurempana.

CIA:n johtotasolla ja ulkoministeriössä parlamenttivaalit olivat pettymys, joka heikensi halukkuutta syventää osallisuutta Chilen sisäpolitiikan ohjailussa. CIA:n Santiagon aseman uusi johtaja Ray Warren oli kuitenkin eri mieltä ja viestitti parlamenttivaalien jälkeen maaliskuun 14. päivä CIA:lle näkemyksensä tulevaisuuden vaihtoehtoista palaten ennen kaikkea sotilaallisen vaihtoehdon mahdollisuuteen. Warren uskoi, että CIA:n tulisi lisätä pyrkimyksiään luoda kontakteja armeijan sisältä ja vakuuttaa armeijan johto vallankaappauksen tarpeellisuudesta. Tämän tueksi Warren halusi yrittää luoda maahan jälleen kerran vallankaappausilmaston. Warrenin suunnitelma oli, että Chilen poliittiset valtakeskukset, kuten puolueet, yritykset ja media loisivat maahan poliittisen sekasorron ja hallitun kriisitilanteen leimaaman ilmaston.²⁰³

Warrenin ei onnistunut vakuuttaa CIA:ta vallankaappaushankkeeseen sitoutumisesta ja CIA:n linjaksi muodostui ensin vuoden 1976 presidentinvaalien oppositiovoiton rakentaminen. CIA oli toki avoin armeijan toteuttamalle vallankaappaukselle, kunhan sillä oli riittävän suuri osa armeijan johdosta takanaan. Vuoden 1973 kevään aikana armeija ja opposition sotilaalliset ryhmät alkoivatkin näyttää merkkejä vallankaappaushaluista ja CIA

²⁰¹ Valtonen 2001, s. 553-555.

²⁰² Kornbluh 2004, s. 105-106.

²⁰³ Kornbluh 2004, s. 107.

joutui arvioimaan kantansa uudelleen. Santiagon asema valtuutettiin lisäämään kontakteja armeijassa ja etsimään vaikutuskeinoja sotilaallisen ratkaisun edesauttamiseksi. Kesäkuussa toiveet vallankaappauksesta kuitenkin heikkenivät jälleen kerran muutaman armeijan yksikön järjestäessä alle päivän kestäneen ja huonosti organisoidun vallankaappausyrityksen Santiagossa. Tilanne muuttui kuitenkin jälleen nopeasti ja kesän mittaan raportit vakavammin otettavista vallankaappaussuunnitelmista lisääntyivät jälleen sekasorron levitessä Chilessä. Vallankaappauksen vaatimat olosuhteet syntyivät hallituksen ja opposition konfliktin ohella maan elokuun ajaksi halvaannuttaneesta rekankuljettajien lakosta.²⁰⁴ Allende reagoi pelkoon vallankaappauksesta kannustamalla työläisiä valtaamaan tehtaita, mikä johti nämä vasemmistolaisryhmät aseellisiin yhteenottoihin armeijan joukkojen kanssa. Allende kysyi kenraaleiltaan suoraan heidän uskollisuuttaan ja vain neljä antoi varauksettoman tukensa presidentille.²⁰⁵

Chilen armeija oli CIA:n raporttien mukaan sitoutunut jo kesän aikana vallankaappaukseen, mutta jälleen kerran armeijan ylipäällikön vastustelu oli suunnitelmien tiellä - kenraali Carlos Prats ei ollut vakuuttunut vallankaappauksesta ja tarvittiin El Mercurion ja Chilen oikeistosiiven johtama julkinen mustamaalauskampanja pakottamaan hänet pois virasta elokuun lopulla. Pratsin korvasi armeijan toiseksi vanhin upseeri, kenraali Augusto Pinochet, jota oli pidetty vielä kesällä vallankaappauksen johdon piirissä sopimattomana rooliin. Pinochet tulikin mukaan vallankaappauksen keskiöön viimeisillä hetkillä.²⁰⁶

Pratsin eroa oli edeltänyt kongressin äänestys julistuksesta, joka tuomitsi joukon Allenden toimia presidenttinä laittomiksi ja peräänkuulutti kaikkia hallinnon osia pysäyttämään tällaiset rikkomukset.²⁰⁷ Kamelin selän katkaisseena oljenkortena kristillisdemokraatit olivat vetäneet tukensa hallitukselta, joten julistus hyväksyttiin äänin 81-47. Tulos ei riittänyt asettamaan Allendea virallisesti syytteeseen, mutta antoi armeijalle vahvan perusteen vallankaappaukselle.²⁰⁸

Syyskuuhun tultaessa alkoi kaikki olla jo valmista ja kyse oli enää päivän valitsemisesta. Chilen armeija itsessään ei pitänyt CIA:ta ajan tasalla tapahtumista, mutta se sai tietolähteiltään vihjeitä armeijan suunnitelmista. Syyskuun 10. päivä CIA sai Chilestä

²⁰⁴ Kornbluh 2004, s. 107-111.

²⁰⁵ Valtonen 2001, s. 555.

²⁰⁶ Kornbluh, s. 110-112.

²⁰⁷ Englanninkielinen käännös julistuksesta [<http://www.pensionreform.org/icpr/eys/declaration.html>]. Luettu 16.5.2007.

²⁰⁸ Valtonen 2001, s. 555.

pakenevalta tietolähteeltä tiedon siitä, että vallankaappaus tapahtuisi seuraavana päivänä.²⁰⁹ Vallankaappausta edeltävien tietojen mahdollista hataruutta osoittaa se, että ARA:n kokouksessa CIA:n kanssa syyskuun 7. päivä CIA:n edustaja oli vielä pitänyt aseellisen vallankaappauksen mahdollisuutta epätodennäköisenä. Kyseisessä kokouksessa esitellyn hallinnon yleinen kanta juuri ennen vallankaappausta oli, että hyvin sujuvaan vallankaappaukseen ei puututtaisi, mutta *”mikäli vallankaappausta yritetään ja me arvioimme, että yritys on kannatettava, mutta vaarassa epäonnistua, saatamme haluta mahdollisuuden vaikuttaa tilanteeseen.”*²¹⁰

Yhdysvaltain ei tarvinnut puuttua asioiden kulkuun, sillä vallankaappaus oli sujuva ja armeijan kannalta menestys. Vallankaappaus käynnistyi 11. päivän aamuna. Allenden onnistui paeta poliisivoimia presidentinlinna La Monedaan, jossa käytiin vallankaappauksen suurin taistelu. Armeija tarjosi Allendelle mahdollisuutta lentää perheensä kanssa maasta, mutta Allende ei suostunut tähän, mikä oli todennäköisesti viisas ratkaisu, sillä Pinochetin radiokeskusteluista on tallentunut nauha, jossa hänen kuullaan nauravan ja sanovan *”se kone ei laskeudu koskaan”* ja *”tappamalla nartun, eliminoit poikueen”*. La Monedan puolustus murtui armeijan hyökätessä sitä vastaan ilmateitse ja maavoimin. Puoli tuntia rakennuksen sisäpihalle murtautumisen jälkeen Allende löydettiin ampumahaavoihin kuolleen toimistostaan ja armeija julisti radiossa ottaneensa koko maan hallintaansa. Aikaa vallankaappauksen alkamisesta oli kulunut vain kuutisen tuntia.²¹¹

Kuten niin moni muukin asia historiassa, oli Salvador Allenden hallinnon epäonnistuminen monen asian summa. Pääasiallinen syy vaikuttaisi kuitenkin olleen Allenden edustaman uudistusvoiman radikaalius suhteessa maan keskustaan ja oikeistoon sekä hallinnon epäonnistuneet yritykset toteuttaa sisäpolitiikkaansa. Yhdysvallat oli mukana kaatamassa bensiniä liekkeihin, mutta tuli tuskin syytyi CIA:n toimesta. Armeijan vallanhimo vaikuttaa varsin merkityksettömältä tekijältä. Ilman maassa vallinnutta sekasortoa, ei perinteisesti perustuslakia seurannut armeijakaan olisi todennäköisesti päätynyt sotilaallisen ratkaisuun, sillä nytkin se tapahtui huomattavan nihkeästi.

On turhaa yrittää löytää ehdottoman luotettavaa tietoa siitä, kallistiko nimenomaan Yhdysvaltain osallisuus vaakakupin opposition puolelle ja kohti armeijan väliintuloa. Vaikuttaa kuitenkin varmalta, että se ainakin painosti tilannetta tuohon suuntaan ja kiihdytti kehitystä merkittävästi. Yhdysvaltain toimien vaikutusta tärkeämpää onkin lopulta niiden

²⁰⁹ Kornbluh 2004 s.112-113.

²¹⁰ INR:n kokousmuistio ”ARA/CIA Meeting, 7 September, 1973”, 11.9.1973, CDP:State

²¹¹ Kornbluh 2004, s. 113.

tarkoitus. Jos valtio yrittää määrätietoisesti kaataa toisen valtion hallinnon, ei se voi pestä käsiään tapahtuneesta vain siksi, että lopullinen tönäisy kumoon ei välttämättä tullut sen suunnalta.

VI

SOTILASHALLITUSTEN AIKAKAUSI

Allenden nousu valtaan merkitsi käännettä Yhdysvaltain Latinalaisen Amerikan – politiikassa. Tämän uuden suhtautumisen keskeisin osa oli suojasää Yhdysvaltain ja Latinalaisen Amerikan oikeistolaisten sotilashallintojen välisissä suhteissa, mikä näkyi muun muassa Brasilian ja Yhdysvaltain lähentymisenä sekä siinä, että Washington vaikenä Latinalaisen Amerikan sotilashallintojen salaisesta turvallisuusyhteistyöstä, joka tunnettiin nimellä Operaatio Condor. Unidad Popularin *La Via Chilena* johtikin lopulta mutkan kautta rauhanomaisen ja anti-imperialistisen sosialistisen vallankumouksen leviämisen sijasta Yhdysvaltain tukemaan oikeistolaisten sotilashallitusten kauteen Latinalaisessa Amerikassa. Kenties tällainen kausi oli tulossa ilmankin Salvador Allendea ja taipuvaisuus sotilasvallankumouksiin oli tyypillistä tuon ajan Latinalaisella Amerikalla, mutta vaikuttaisi selvältä, että Salvador Allenden nostattama kriisi loi Yhdysvalloille tarpeen ottaa tiukemman linjan maanosan asioihin.

1. Augusto Pinochetin diktatuuri

Valta Chilessä siirtyi vallankaappauksen yhteydessä nelihenkiselle sotilasjuntalle, jonka oli tarkoitus kierrättää presidenttiyttä. Ensimmäiseksi presidentiksi korkeimman ikänsä vuoksi valittu Pinochet hyödynsi samanaikaista rooliaan presidenttinä sekä armeijan ylipäällikkönä ja otti juntan johdon tiukasti käsiinsä. Lopulta vuonna 1974 kesäkuussa Pinochet pakotti muut juntan jäsenet luopumaan presidenttiyden kierrättämisestä ja nimeämään hänet pysyvästi maan johtoon.

Sotilasjuntan alkumetrit olivat veriset, sillä vallankaappauksen jälkiselvittely ja epäluotettaviksi koettujen väestönsien terrorisointi vaativat veronsa. Arviot vallankaappauksen yhteydessä syntyneistä siviiliuhreista liikkuvat tuhansissa. Juntalle tuotetun raportin mukaan taas kuuden vallankaappauksen jälkeisen viikon aikana armeija oli teloittanut noin 1500 siviiliä ja vanginnut lähes kymmenkertaisen määrän noin kahteenkymmeneen keskitysleiriin, joista merkittävimmät olivat Santiagon kaksi urheilustadionia.

Junta kielsi poliittisen toiminnan, hajotti kongressin, otti haltuunsa yliopistot ja lopetti kaikkien muiden paitsi kaikkein oikeistolaisimpien medioiden toiminnan.

Ideologisesti ja poliittisesti armeija oli vallankaappauksen jälkeen hajanainen, sillä epäluotettavaksi leimaantuneesta puoluejärjestelmästä haluttiin sanoutua irti, eikä armeijasta löytynyt yhteistä näkemystä siitä, millaiseksi maan suunta muodostuisi. Tämä jätti huomattavasti valtaa asemaansa vahvistaneelle Pinochetille, jonka näkemyksille ei ollut olemassa riittävän vahvoja vastavoimia.

Pinochetin johdolla junta valitsi linjakseen uusliberalismin, jota toteuttamaan nostettiin hallintoon ennen kaikkea taloustieteilijöitä. Ajatuksena oli järjestää hallinto tieteellis-sotilaallisesti ja taloudellisia pyrkimyksiä palvelevaksi. Inflaation hillitsemiseksi julkisia menoja karsittiin ja ulkomaankauppaa korostettiin. Tästä huolimatta maan talous lähti elpymään vasta vuoden 1975 jälkeen. Lopputuloksena reaali-palkat olivat vuonna 1982 alempana kuin vuonna 1970, työttömyys suurempi ja tulonjako kärjistynyt.

Pinochetin johtama junta ei ollut täysin kansan epäsuosiossa vaan sen tuoma olosuhteiden vakaus – vaikkakin tiukan kontrolloitu sellainen – vetosi moneen Allenden vuosia leimanneen sekasorron jälkeen. Lisäksi Pinochet nautti etenkin oikeiston keskuudessa oikeaa kannatusta.²¹²

Kissinger ja Nixon keskustelivat puhelimesta Pinochetin vallankaappauksesta tuoreeltaan seuraavasti:

Kissinger: Chilen juttu on asettumassa aloilleen ja lehdistö vuodattaa tietenkään sydänvertaan, koska kommunistimyönteinen hallitus on syrjäytetty.

Nixon: On kyllä aikamoista. On kyllä aikamoista.

Kissinger: Tarkoitin, sen sijaan että he juhlistivat tätä – Eisenhowerin aikana me olisimme sankareita.

Nixon: No, emme – kuten tiedät – osallisuutemme ei näy tässä kuitenkaan.

Kissinger: Emme tehneet sitä. Tarkoitin, autoimme heitä.
_____ loimme mahdollisimman hyvät olosuhteet.²¹³

²¹² Valtonen 2001, s. 555-557.

²¹³ Nixonin ja Kissingerin puhelinkeskustelu, NSArc. Tyhjä kohta on keskustelun kirjanneen jättämä aukko, ei sensurointi. Replikin perään on merkitty ”(??)” merkiksi siitä, että kirjaaja ei ole ilmeisesti täysin varma sisällöstä. [http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB123/Box 22, File 3, Telcon, 9-16-73 11,50 Mr. Kissinger-The Pres 2.pdf]

Yhdysvallat suhtautui Pinochetin hallintoon hiljaisen hyväksyvästi, mutta läheistä yhteistyötä välttäen. Kansainvälinen yhteisö ja Yhdysvaltain kotimainen lehdistö kritisoivat maata liian lepsusta suhtautumisesta diktatuuriin, mutta tällä ei ollut juurikaan vaikutusta. Pinochet oli vakaan oikeistolainen johtaja, joka ylläpiti kuria ja järjestystä, eivätkä viimeiset vuodet Allendea vastaan taistelleet Nixon ja Kissinger halunneet riskeerata uutta heilahdusta vasempaan. Niinpä Yhdysvallat lakaisi maton alle chileläisiin kohdistuneiden ihmisoikeusrikkomusten ohella myös sen, että vallankaappauksen yhteydessä murhattiin köykäisin perustein ainakin kaksi amerikkalaista – Charles Horman ja Frank Teruggi.²¹⁴

Yhdysvaltain hallinnon löysä suhtautuminen Chilen ihmisoikeusrikkomuksiin tiivistyy Kissingerin tapaamisessa Pinochetin kanssa kesäkuussa 1976 Santiagossa kokoontuneessa Amerikan valtioiden järjestön (OAS) kokouksessa. Kissinger puhui kokouksessa ihmisoikeuksista tuomiten niiden loukkaukset,²¹⁵ mutta varoitti aiemmin samana päivänä Pinochetia puheen sisällöstä ja tähdensi että se on ennen kaikkea kongressin painostuksen ansiota ja ettei sitä ole suunnattu Chileä vastaan. Tapaamista valmistelleessa muistiossa Kissingerin avustaja William D. Rogers²¹⁶ tähdensi Kissingerille, että Pinochet on mies, joka ei ymmärrä vihjailujen päälle ja että viestin ihmisoikeusrikkomuksista tulisi olla vahva ja selkeä, jotta sillä olisi mitään toivoa mennä läpi. Samaa mieltä oli Yhdysvaltain Chilen suurlähettiläs David Popper: ”*Perinteiset diplomaattiset käytännöt eivät välttämättä toimi presidentin kanssa. Hän tarvitsee suoraviivaista käsittelyä ja yksityiskohtaisia lausuntoja. Jos kommunikoimme ympäröivillä, Pinochet ei tule ymmärtämään, mikä meitä vaivaa eikä myöskään reagoi kehotustemme mukaisesti*”.

Kissinger ei juuri noudattanut Rogersin tai suurlähettilään ohjeita keskustelussaan Pinochetin kanssa, vaan tylsytty jokaisen alun perinkin varovaisen kommentin ihmisoikeusrikkomuksista vakuuttelulla siitä, että Yhdysvallat tukee Chileä ja että ihmisoikeusrikkomuksista luopuminen ei saisi tarkoittaa hallituksen heikkenemistä. Kissinger myös ilmaisi useaan otteeseen ymmärryksensä juntan ongelmia kohtaan ja tyytyväisyytensä siihen, että Pinochet oli syrjäyttänyt Allenden.²¹⁷

Kissinger tiivistää politiikkansa Pinochetia kohtaan puhelinkeskustelussaan avustajansa Rogersin kanssa kesäkuussa 1976: ”*En ole samalla aaltopituudella teidän kanssanne. En yksinkertaisesti ole halukas kaatamaan heitä.*”²¹⁸ Ottaen huomioon, miten

²¹⁴ Kornbluh 2004, s. 276-299.

²¹⁵ Kissingerin puhe OAS-konferenssissa, ”Statement by Secretary”, 8.6.1976, ADP.

²¹⁶ Varottava sekoittumista Nixonin ulkoministerinä toimineeseen William P. Rogersiin.

²¹⁷ Keskustelumistio Kissingerin ja Pinochetin tapaamisesta, ”US-Chilean relations”, 6.8.1976, CDP:State.

²¹⁸ Puhelinkeskustelu Henry Kissingerin ja William D. Rogersin välillä, 3.6.1976 klo 9.35, KTT.

kovan työn ja pitkän odotuksen takana Allenden kaatuminen oli, ei ole varsinaisesti yllättävää, että Kissinger ja Nixon eivät olleet halukkaita horjuttamaan Chileä – tämä siitä huolimatta, että koko operaatio oli ollut lopputulosta lukuun ottamatta varsin selkeä epäonnistuminen. Lopputulos oli kuitenkin se, mikä Nixonia ja Kissingeriä eniten kiinnosti.

2. Yhdysvaltain aitiopaikka Argentiinan likaiseen sotaan

Chilen ja Brasilian siirryttyä sotilashallinnon alle mantereen voimakeskuksista vain Argentiina oli edelleen siviilihallinnon alla, vaikkakin sisäpoliittisesta kriisistä toiseen sinnitellen. Maaliskuussa 1976 kenraali Jorge Videlan johtama sotilasjunta kaappasi lähes odotetusti vallan ja Argentiinassa alkoi valtakausi, joka muistetaan maan historian verisimpänä. Juntan ote vallasta irtosi vasta Falklandin sodan myötä.

Argentiinan armeijan keskuudessa oli ollut jo ennen vallankaappausta omin päin tai esimiestensä siunauksella toimivia yksiköitä, jotka olivat käyneet omaa yksityistä sotaansa maan vasemmistosissejä vastaan. Vallankaappauksen jälkeen näiden yksiköiden toiminta helpottui selkeästi ja maa ajautui hallitsemattoman oikeistoterrorin kierteeseen.²¹⁹

Pitkin kevättä Yhdysvaltain Argentiinan suurlähettiläs Robert Hill raportoi maan tilanteesta Washingtoniin jatkuvasti huolestuneempaan sävyyn. Hän arvioi Videlan olevan liian epävarma asemastaan, jotta hän voisi pysäyttää rehottavaa oikeistoterroria.²²⁰ Hill esitti maan ihmisoikeustilanteen vuoksi toukokuussa 1976 poliittisen protestin Argentiinan ulkoministeri Cesar Augusto Guzzetille. Kissingerin kuultua tästä, hän tiedusteli puhelinkeskustelussa avustajaltaan Harry Schlaudemanilta: ”*Millä tavoin tämä on yhteensopivaa politiikkani kanssa?*”, mihin Schlaudeman vastasi yksiselitteisesti ”*Se ei ole.*”²²¹

Kissinger matkusti kesäkuussa Santiagoon, Chileen OAS:n kokoukseen, jonka yhteydessä hän tapasi useita Latinalaisen Amerikan maiden edustajia – mukaan lukien Guzzettin. Kissinger ei nostanut keskustelussaan Guzzettin kanssa esiin Videlan vaikeuksia hallita tilannetta tai rehottavaa oikeistoterroria, vaan viestitti ymmärtävänsä, että sisällissodassa syntyy väistämättä ylilyöntejä, mutta että niiden ei saa antaa jatkua pitkään,

²¹⁹ Torres e.a. 1993 s. 324-327.

²²⁰ Hillin sähke ulkoministeriöön, ”Conversation with undersecretary”, 25.5.1976, ADP.

²²¹ Kissingerin ja Schlaudemanin puhelinkeskustelu, 30.6.1976, KTT. Dokumentin päiväys on mahdollisesti väärä. Todellinen päiväys olisi tässä tapauksessa todennäköisimmin 30.5.1976, kaksi päivää keskustelun käsittelemän protestin jälkeen.

vaan paluun normaaleihin käytäntöihin tulisi tapahtua mahdollisimman pian. Hän varoitti Guzzettia sotilashallitusten heikkoudesta yhteiskunnallisten ongelmien käsittelyssä ja nosti varoittavaksi esimerkiksi Chilen, joka ei ollut Kissinger mukaan onnistunut viestittämään tilanteensa perusongelmia maailmalle ja oli nyt etenevissä määrin eristetty ulkomaailmasta.²²²

Tiedustelu- ja tutkimusvirasto INR:n raportti 30.9.1976 nosti ihmisoikeusrikkomukset huomattavasti aiempia raportteja voimakkaammin esille. Raportti totesi vasemmistosissien vastaiseen taisteluun kietoutuvan voimistunutta oikeistoterroria ja massiivisia ihmisoikeusrikkomuksia, jotka olivat kohdistuneet pääosin siviiliväestöön. Terrorin muodoista raportti mainitsi erikseen satojen ihmisten sieppaamisen ja/tai murhaamisen. INR piti myös selvänä, että terrorista vastuussa olevat ryhmät olivat sotilaita ja poliiseja, jotka toimivat maan ylimmän johdon ohjaamina tai tukemina. Raportti piti Hillin tavoin Videlan asemaa heikkona.²²³

Kissingerille koitti tilaisuus puuttua Argentiinan edelleen jatkuvaan ja syvenevään ihmisoikeustilanteeseen henkilökohtaisesti, kun ulkoministeri Guzzetti matkusti Yhdysvaltoihin lokakuun alussa tavatakseen Yhdysvaltain johtoa. Kissingerin viesti Guzzetille oli kuitenkin pysynyt samana kesäkuun jälkeen, eikä Guzzetti saanut nuhtelua, jota ihmisoikeusrikkomuksiin puuttumista ajanut suurlähettiläs Hill oli odottanut. Hill ja Washington riitaantuivat tapauksen johdosta, mutta Hill jatkoi työtään suurlähettiläänä.

Kuten Edward Korrynkin kanssa oli käynyt, oli Kissinger antanut Hillin harjoittaa tietämättään ministeriön linjasta poikkeavaa politiikkaa. Kissinger tuntuisikin suhtautuneen epäilevästi lähetystöjen kykyyn toteuttaa kovaa politiikkaa ja noudattaa Washingtonin ohjeita pilkulleen. Hillin saaman kylmän kohtelun takana saattaa hyvinkin olla Hillin Kissingerin tietämättä Guzzetille jättämä poliittinen protesti.

Yleisesti ottaen Argentiinan tapahtumat antavat ymmärtää, etteivät Chilen kokemukset olleet pehmentäneet Yhdysvaltain suhtautumista oikeistolaisiin sotilashallituksiin. Pinochetin hallinnon kääntyminen kovaotteiseksi diktatuuriksi oli Kissingerillä tiedossa, mutta Argentiinan kohdalla aktiivinen huoli samanlaisen kehityskulun toistumisesta ei näy lähteistä. Päinvastoin, vaikuttaa siltä, että Chilen kokemukset kannustivat Yhdysvaltoja pitäytymään mahdollisuuksien mukaan etäällä tapahtumista, jotka eivät uhkaa suoraan sen etuja.

Kissingerin omista muistelmistakaan ei saa lisätietoja siitä, mitä hän ajatteli Argentiinan tapahtumista. Muistelmien ainoa maininta Argentiinasta sisältyy alaviitteeseen,

²²² Keskustelumuistio Kissingerin ja Guzzettin tapaamisesta, 10.6.1976, NSArc.

[[http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB133/19760610 Memorandum of Conversation clean.pdf](http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB133/19760610%20Memorandum%20of%20Conversation%20clean.pdf)]

²²³ INR-raportti. ”Argentina: six months of military government”, 30.9.1976, ADP.

jossa Kissinger selittää sen, miksi Argentiinasta on niin vähän mainintoja kirjan sivuilla. Syy ei ole Kissingerin mukaan se, että Argentiinalla ei olisi merkitystä, vaan se, että Argentiina oli Kissingerin viimeisten poliittisten vuosien aikana toimintakyvytön ja sekasortoinen maa sisäpoliittisista syistä.²²⁴ On vaikea välttää ajatusta siitä, että Kissinger välttelee vaikeasta aiheesta kirjoittamista.

Kissingerin vaitonaisuudessa voi olla kyse myös yksinkertaisesti siitä, että Argentiina ei juuri kiinnostanut häntä, eikä hän antanut koko asialle aikanaan erityisen paljon painoarvoa. Saatavilla olevista lähteistä ei löydy dokumentteja, joissa päättäjät pohtisivat Argentiinan-politiikkaa esimerkiksi INR:n raporttien pohjalta. Chilen tapauksessa oli selvää, että syntynyt politiikka oli hallinnon sisäisen työn tulosta. – Argentiinan-politiikka näyttäisi syntyneen rutiinilla ilman paneutumista asiaan. Syykin vaikuttaa selvältä – Argentiinasta puuttui vaara kommunismin leviämisestä.

Kriisin purkamisen sijasta Kissingerin sanotaan näyttäneen Argentiinan sotilashallituksen toiminnalle vihreää valoa.²²⁵ Tämä tulkinta on luettavissa keskustelumuistioista varsin helposti oikeanlaisella asennoitumisella. Se ei kuitenkaan käy muistioista selville, että mille Kissinger näyttää vihreää valoa. Oliko kyse sissien kukistamisesta kovin ottein vai kansalaisten terrorisoimisesta? Kissinger ei tiennyt tilanteen täydestä laajuudesta²²⁶, joten voidaan unohtaa terrorin hyväksyminen sellaisena kuin me sen tunnemme. Vastaus löytyykin todennäköisesti jostain yllämainittujen vaihtoehtojen väliltä.

Dokumenttien perusteella Kissinger tavoitteli Argentiinan-politiikallaan ennen kaikkea vakautta ja suosiollisen hallinnon säilymistä vallassa. Kissinger arvioi Argentiinan tilanteen epävakaaaksi ja pyrki ohjaamaan järjestelmän tasapainoon tukemalla Yhdysvalloille suosiollista sotilashallitusta. Hänen keskustelunsa Guzzettin kanssa ovat yksiselitteisen ymmärtäviä, mutta silti ihmisoikeusrikkomusten karsimista kohtaan ohjaavia. Kissinger ei nosta esiin aiheita, jotka olisivat sotilasjuntalle epämieluisia, vaan pyrkii virkaanastumispuheessaan linjaamansa ihmisoikeuspolitiikkansa²²⁷ mukaisesti lisäämään Yhdysvaltain vaikutusvaltaa.

²²⁴ Kissinger 1999, s. 748.

²²⁵ Kts. mm. Dinges 2003 ja Osorio 2003

²²⁶ John Dinges arvioi että Buenos Airesin lähetystö olisi tiennyt vuonna 1976 noin kymmenesosasta maassa sattuneista ihmisoikeusrikkomuksista. Ei ollut vielä tiedossa, että vuonna 1976 kadonneita oli jo noin 4000 ja että jo ennen vallankaappausta armeijan toimesta oli kadonnut tuhat lisää. Kts. Dinges 2003, s. 49.

²²⁷ Astuessaan ulkoministerin virkaan Kissinger linjasi puheessaan näkemyksensä ihmisoikeusrikkomusten vaikutuksesta kahdenvälisiin suhteisiin jakamalla tapaukset kahteen luokkaan. Mikäli ihmisoikeusrikkomus olisi niin lievä, että sen kanssa voisi elää, Yhdysvallat pyrkisi lisäämään vaikutusvaltaansa rikkomuksiin syyllistyneessä maassa. Mikäli ihmisoikeusrikkomus olisi niin törkeä, että sen kanssa ei voisi elää, Yhdysvallat välttäisi kyseisen maan kanssa toimimista. Kts. Dinges 2003, s. 61.

Church-komitean raportti Yhdysvaltain salaisista operaatioista Chilessä hillitsi sekin Kissingerin halukkuutta sekaantua tapahtumiin. Toisaalta se ei myöskään synnyttänyt poliittista tahtoa sitoutua Argentiinan ihmisoikeusrikkomusten kitkemiseen. Tässä saattoi kuitenkin olla kysymys pragmatismista ja rajojen tuntemisesta. Voidaan luonnollisesti kysyä, olisiko lopputulos ollut parempi, jos Yhdysvallat olisi tuominut ihmisoikeusrikkomukset ja painostanut hallintoa luopumaan niistä. Argentiinassa sotilasjuntan valtaanastumisen jälkeen tapahtunut vallanvaihdos olisi johtanut kuitenkin kaikkien lähetystöraporteissa esiintyneiden arvioiden mukaan kovan linjan edustajien voittoon maltillisesta Videlasta. Videlan asemaan johdossa oli heikko ja on epävarmaa, olisiko hänen asemansa kestänyt Yhdysvaltain omaksumaa kovempaa linjaa Argentiinan suhteen.

Yhdysvaltain väliintulon ollessa epärealistinen vaihtoehto, vaikutusvallan lisääminen ja sen käyttäminen Argentiinan ohjailuun oli hyvä suunnitelma ainakin paperilla. Käytännössä se ei tuottanut juurikaan tuloksia ja vaikka Kissinger kannustikin junttaa lopettamaan ihmisoikeusrikkomukset, jäi viesti ilman minkäänlaista painostusta ontoksi. Juntta toimi, kuten se itse halusi ja vuonna 1978 Presidentti Carterin virkakaudella tehty INR-raportti arvioikin Argentiinan johdon uskoneen, että sillä oli Yhdysvaltain siunaus toimillensa vuonna 1976.²²⁸

Siunauksesta puhuminen on liioittelua, mutta näyttäisi selvältä, että Kissinger oli varsin tyytyväinen voidessaan antaa konfliktin edetä pääasiassa omalla painollaan. Juntan hyvien asemien vuoksi Yhdysvaltojen ei tarvinnut liata käsiään.

3. Korppikotkan varjo – Operaatio Condorin oikeistoterrori

1970-luvulla Latinalaisessa Amerikassa valtaa pitäneiden sotilashallitusten keskinäinen yhteistyö on yksi maanosan historiaa kyseisenä aikana voimakkaimmin leimaavista piirteistä. Heilahdus oikealle pyrittiin sinetöimään vasemmistoradikalismien vastaisella turvallisuusyhteistyöllä, jota kutsuttiin nimellä Operaatio Condor. Chilen aloitteesta vuonna 1975 syntyneen hankkeen ytimessä olivat Chilen, Argentiinan, Uruguayn, Bolivian, Paraguayan ja Brasilian sotilashallitukset.²²⁹ Operaation sisäisen hierarkian mukaisesti Chile toimi operaatioiden komentokeskuksena ja yhteistyön tärkeimpänä linkkinä.²³⁰

²²⁸ INR-raportti, ”Evolution of US human rights policy in Argentina”, 11.9.1978, ADP.

²²⁹ Dinges 2003 s. 60; Kornbluh 2004, s. 331-332.

²³⁰ Kornbluh 2004, s. 359.

Operaatio Condoria vuosia tutkinut, Condorin toiminnan yhteydessä vuonna 1974 pidätetty, kidutettu ja vangittu J. Patrice McSherry kuvaa Condorin toimintaa kolmitasoiseksi. Ensimmäinen taso muodostui tietojen jakamisesta ja toiminnan koordinoimisesta. Toisella tasolla olivat salaiset operaatiot, joista tyypillisimpiä olivat maista paenneiden poliittisten vihollisten ja vasemmistovaikuttajien palauttaminen kotimaahansa, jossa he yleensä katosivat lopullisesti. Kolmannella tasolla oli Condorin kyky järjestää salamurhia operaatioon kuuluneiden maiden rajojen ulkopuolella.²³¹

Heinäkuussa 1976 Henry Kissinger ohjeisti kaikkia Yhdysvaltain lähetystöjä epäilyksistä Etelä-Amerikan eteläisen alueen maiden välisestä turvallisuusyhteistyöstä, joka oli keskittynyt vasemmistolaisten vaikuttajien ja pakolaisten salamurhiin, kaappauksiin ja uhkailuun. Kissinger piti selvänä, että osa Argentiinan sotilasjohdosta oli ollut mukana maassa oleskelevien pakolaisten vastaisissa iskuissa.²³²

Kuukautta myöhemmin, elokuun 23. päivä Kissinger määräsi Chilen, Argentiinan ja Uruguayn suurlähettiläitä ottamaan yhteyttä korkeimpaan mahdolliseen hallinnon edustajaan ja ilmoittamaan, että vaikka Yhdysvallat ymmärtää ja pitää hyödyllisenä maiden turvallisuusjoukkojen keskinäistä tietojenvaihtoa ja koordinointia, se on kuullut luotettavista lähteistä huhuja yhteistyön ulottamisesta poliittisiin salamurhiin Condor-maiden sisällä ja muiden valtioiden alueella, eikä se voi hyväksyä tällaista toimintaa.²³³ Condorin keskiössä olevan Chilen Yhdysvaltain suurlähettiläs David Popper ei pitänyt hyvänä ajatuksena lähestyä asiassa Pinochetia, vaan ehdotti CIA:n ottavan yhteyttä Chilen salaisen poliisin johtoon. Ilmeisesti Popperin vastustuksen innoittaman keskustelun tuloksena Washington ensin jäädytti ja myöhemmin syyskuussa hautasi suunnitelman maiden johdon lähestymisestä.²³⁴

Syyskuun 21. päivä Operaatio Condor toteutti Yhdysvaltain saamissa tiedustelutiedoissa käsitellyn salamurhan Washingtonissa, kun Pinochetin hallintoa Yhdysvalloista käsin voimakkaasti kritisoinut Orlando Letelier ja hänen amerikkalaisen avustajansa Ronni Moffitt surmattiin autopommilla.²³⁵ CIA oli yhteydessä Chilen salaisen poliisin johtoon, joka kiisti osallisuuden salamurhaan. Yhdysvallat ei haastanut asiassa Chileä ja CIA sekä muu hallinto pyrkivätkin parhaimpansa mukaan lakaisemaan aiheen maton alle.

Haluttomuus puuttua jyrkästi Operaatio Condoriin ja perutun sähkeen sisältämät osiot Yhdysvaltain ymmärryksestä maiden turvallisuusyhteistyötä kohtaan kertovat siitä, että

²³¹ McSherry 2005, s. 4-5.

²³² Kissingerin sähke lähetystöille, "South America: southern cone security practices", 20.7.1976, ADP.

²³³ Kissingerin sähke lähetystöille, "Operation Condor", 23.8.1976, ADP.

²³⁴ Kornbluh 2004, s. 359-361.

²³⁵ Dinges 2003, s. 67.

Operaatio Condorin olemassaolo oli Kissingerin näkökulmasta pohjimmiltaan hyödyllistä, vaikkakin riskialtista ja tietyiltä osa-alueiltaan moraalisesti arveluttavaa. Yhdysvaltain osallisuudesta Condoriin on esitetty runsaasti syytteitä. Sekä J. Patrice McSherry, John Dinges että Peter Kornbluh katsovat Yhdysvaltain olleen Condorin yhteistyökumppani – eräänlainen kummisetä, joka ei osallistunut toimintaan suoraan, mutta tarjosi toiminnalle tukensa.²³⁶

Viitteitä Yhdysvaltain osallisuudesta antaa se, että 1978 Paraguayn hallinnon edustaja kertoi Yhdysvaltain suurlähettiläs Robert Whittlelle, että Operaatio Condorin sisäinen viestintä kulki amerikkalaisen sotilastukikohdan kautta Panaman kanavan alueella.²³⁷ Varmuutta asiasta ei kuitenkaan ole. On selvää, että Yhdysvallat oli Condorista tietoinen ja sen matalan tason toiminta oli Yhdysvaltain kannalta positiivista – tämä ilmaistaan perutussa viestissä maiden johtajille. On myös todennäköistä, että Yhdysvalloille mieluisina hallintoina Condoriin kuuluneet sotilashallitukset saivat Yhdysvalloilta tukea, mutta lähteistä tai aihetta käsittelevistä tutkimuksista ei löydy viitteitä siitä, että tällaista tukea olisi annettu nimenomaan Operaatio Condoria varten tai että Yhdysvallat olisi ollut suoraan osallisena toiminnassa. Todennäköisimmältä vaihtoehdolta vaikuttaa se, että Operaatio Condor ei ilmoittanut toimistaan Yhdysvalloille, mutta toimi sen hiljaisen hyväksynnän alla lukuun ottamatta Orlando Letelierin ja Ronni Moffittin surmannutta pommi-iskua Washingtonissa.

²³⁶ Kts. McSherry 2005, Dinges 2003 ja Kornbluh 2004.

²³⁷ Kornbluh 2004, s. 347.

VII

PIENI TRAGEDIA SIVUNÄYTTÄMÖLLÄ

Jälkeenpäin tarkasteltuna on vaikea käsittää, miten Yhdysvallat ajoi itsensä niin vaikeaan tilanteeseen Chiessä ja miten tiukasti se kieltäytyi harkitsemasta poliittisen arvovaltatappion kärsimistä. Ongelmat alkoivat siitä, että Yhdysvaltain hallinnossa vallitsi kaksi erilaista näkemystä demokraattisen maan vaaleihin puuttumisesta. Alkuvaiheessa vallalla oli ulkoministeriön johtama varovainen, demokraattiselle prosessille tilaa antanut suhtautumistapa, joka perustui oletukseen siitä, että Alessandri on vaalien todennäköinen voittaja ja asioiden kulkuun puuttuminen sisältää lähinnä riskejä. Kevään 1970 myötä vallalle nousi NSC:n johtama, voimakkaampaa vaalituloksen ohjailua ja salaisia operaatioita puoltanut näkemys. Ulkoministeriön alaisuudessa tapahtunut valmistautuminen vaaleihin oli kuitenkin tapahtunut NSC:n näkökulmasta puutteellisesti ja vaalikampanjan lopun hämöttäessä aikaa reagoida oli jäljellä kovin vähän. Virastojen välinen erimielisyys häytti operaation hoitamista jatkossakin. Ulkoministeriö oli muuta hallintoa varovaisempi sekaantumisen suhteen ja sen jarrutteleva kanta esti Yhdysvaltain ulkopoliittista koneistoa toimimasta asiassa täysillä tehoilla.

Olellainen jakolinja oli se, ettei ulkoministeriö halunnut tukea Alessandria sillä häntä pidettiin lähes yhtä huonona vaihtoehtona kuin Allendea. Muun hallinnon piirissä oltiin selvästi valmiimpia Alessandrin tukemiseen ja voimakkaampaan Allenden vastaiseen kampanjaan. Toisaalta Alessandrin tukeminen jakoi näkemykset salaisten operaatioiden kannattajienkin joukossa – muun muassa suurlähettiläs Korry vastusti tätä jyrkästi. Käytännössä tämä hallinnon hajanaisuus johti siihen, että vaalien lähestyessä Yhdysvaltain suhtautuminen eteni pääosin Kissingerin johtaman NSC:n komennossa, mutta ulkoministeriö ja Korry aiheuttivat omilla näkemyksillään ja pyrkimyksillään ristiaallokkoa Kissingerin ohjaaman laivan reitille.

Hallinnon sekava politiikka oli johtanut Yhdysvallat loppukesästä 1970 tilanteeseen, jossa sille epämieluisa poliittinen kehityskulku oli avautumassa, eikä sillä ollut enää todellisia vaikutusmahdollisuuksia, joilla se olisi voinut vaikuttaa itse kansanäänestykseen. Kesällä käynnistetyt kampanjat tiedettiin liian myöhäisiksi ja liian heppoisesti budjetoiduiksi. Niinpä hallinnossa toivottiin äänestyksen suhteen parasta, mutta varauduttiin pahimman varalle.

Kissingerin ja Nixonin halukkuuteen jatkaa Allenden hiillostamista vaalien jälkeenkin saattoi vaikuttaa se, että ulkoministeriön vastustava kanta ja lyhyeksi jäänyt reagoimisaika olivat jättäneet tunteen siitä, että Yhdysvallat ei ollut tehnyt kaikkeaan Allenden valinnan estämiseksi. Kenties operaation lopettaminen tappioon tuossa vaiheessa olisi tuntunut väärältä sekä kommunismin vastaisen taistelun että Yhdysvaltain oikeistolaisten yhteistyökumppanien kannalta. Olisivatko Kissinger ja Nixon sitten luopuneet helpommin, jos he olisivat voineet ottaa täyden vastuun siitä, miten Allenden valintaa oli pyritty torjumaan? Ehkä, mutta todennäköisemmin asialla ei olisi ollut suurta merkitystä.

On kyseenalaista, olisiko Alessandrin tukemisella ollut vaikutusta vaalien lopputulokseen. Ero Allendeen jäi pieneksi, mutta on mahdoton arvioida, mikä Yhdysvaltain tuen ja sen mahdollisen paljastumisen vaikutus olisi ollut. Ulkoministeriön arviot siitä, että Alessandrin valinta olisi todennäköisesti vain lykännyt ja voimistanut tulevaa vasemmistovoittoa on helppo allekirjoittaa uskottavina. Toinen selkeä mahdollisuus olisi ollut maan olojen kärjistyminen vahvan vasemmisto-opposition myötä. Lopputuloksena olisi tuolloinkin voinut olla armeijan väliintulo ja Pinochetin ajan kaltainen diktatuuri.

Yhdysvaltain ulkopoliittinen johto uskoi vahvasti omiin mahdollisuuksiinsa Chilen kohtalon ohjaajana. Demokraattisesti äänestäneen kansakunnan palauttaminen salaisten operaatioiden ja painostuksen avulla Yhdysvaltain toivomalle kurssille ilman vaaleja edeltänyttä pohjatyötä oli aikamoinen haaste, eivätkä Nixon ja Kissinger sitä ylittäneetkään. On vaikea kuvitella, etteivätkö Nixon ja Kissinger olleet tietoisia yrityksensä epätoivoisuudesta. Poliitiikan jatkamisen taustalla näyttäisikin olevan poliittisten syiden ja tavoitteiden ohella reilu annos itsepäisyyttä. Voidaan todeta, että Yhdysvallat päätyi voimakkaamman vaaleihin vaikuttamisen tielle hallinnon huipputasen henkilökohtaisen väliintulon myötä. Mikäli politiikan rakentaminen olisi pysynyt voimakkaammin ulkoministeriön, CIA:n ja lähetystön välillä, olisi lopputuloksena ollut todennäköisesti maltillisempi ratkaisu johtuen ulkoministeriön varovaisemmasta ja pragmaattisemmasta kannasta. Tämä ei kuitenkaan ollut mahdollista Nixonin ja Kissingerin rakentamassa ulkopoliittisessa järjestelmässä.

Yhdysvallat astui ulkopoliitiikan harmaalle alueelle viimeistään siinä vaiheessa, kun Allenden vastaista operaatiota jatkettiin kansanäänestyksenkin jälkeen, vaikka mahdollisuus estää Allenden valinta oli kaikkien arvioiden mukaan olematon. Tästä eteenpäin operaatio ei ollut enää kehityksen varovaista tönimistä toivottuun suuntaan, vaan yritys kaivaa sille kokonaan uusi uoma.

Yhdysvaltain hallinnon perusteet operaation jatkamiselle olivat pohjimmiltaan ideologiset ja suurvaltapolitiittiset. Chilen lipeäminen sosialistiseksi maaksi olisi ollut arvovaltatappio ja vaarallinen esimerkki, joka saattaisi kannustaa muitakin Latinalaisen Amerikan maita pistämään Yhdysvalloille vastaan. Erityisen vaarallista olisi ollut, jos Chilen sosialistinen taival olisi ollut demokraattisia käytäntöjä kunnioittanut menestystarina. Yhdysvaltain etuihin kuului, että sosialismista käsitettiin autoritääriseksi ja yhteensopimattomaksi demokratian kanssa. Turvallisuuspoliittisen ulottuvuuden ohella kyse oli taloudellisista eduista ja siitä, että vuosisataisen käytännön mukaisesti myös 1970-luvun Yhdysvallat näki itsensä ylempiarvoiseksi Latinalaisen Amerikan maihin nähden – sen ulkopoliittisiin perinteisiin yksinkertaisesti kuului pitää maanosan asioita ominaan.

Chilen kysymyksen hoitamisesta puuttui poliittinen näkemys ja kyky tarkastella tilannetta muunakin kuin kylmän sodan osana tai Amerikkojen sisäisen hierarkian selvittelynä. Pragmatismien ja realismien nimeen vannoneet Nixon ja Kissinger johtivat Yhdysvaltain ulkopoliitiikkaa aikana, jolloin heidän oli punnittava tarkkaan Yhdysvaltain toimintamahdollisuudet ja etsittävä vaikutuskeinoja, joissa maa ei ylittäisi luontaisia toimintaedellytyksiään. Chile oli esimerkki siitä, että tämä harkinta ulottui kuitenkin lähinnä sotilaallisen voiman käyttöön – salaisten operaatioiden ja demokraattisten valtioiden sisäisiin asioihin puuttumisessa hallinto ei käyttänyt vastaavaa itsehillintää.

Chilen kokemusten myötä syntynyt Washingtonin uusi suhtautuminen Latinalaiseen Amerikkaan ei ollut erityisen aktiivista politiikkaa, vaan mahdollisuuksien etsimistä ja liittolaisten värväystä sieltä, missä oli valmiiksi halukkuutta yhteistyöhön. Ristiriitaiset kokemukset Chilen pakottamisesta haluttuun suuntaan ilmeisesti vaikuttivat asiassa. Vaikka maanosa saikin Allenden myötä enemmän huomiota kuin aiemmin, ei Latinalainen Amerikka kokonaisuutena ollut edelleenkään erityisen mielenkiintoinen Yhdysvaltain näkökulmasta. Kyse oli yksittäisistä ongelmista, kuten Kuubasta ja Chilestä, jotka katsottiin voitavan hoitaa hyödyntämällä olemassa oleva liikkumatila.

Yhdysvallat ei tehnyt Allenden jälkeen suuria avauksia tai rohkeita irtiottoja, vaan Kissingerin avustaja Pete Vakin sanoin Yhdysvallat ”otti [Chilessä] asiaan pitkän tähtäimen näkökannan” ja ”käänsi ruuveja” luodakseen ”olosuhteet, jotka johtaisivat ongelmiin”.²³⁸ Samalla sulkeutui Kuubalta sen havittelema jalansija mantereelle. Liian rohkeaksi yltyneen Allenden valinnan sabotoimisen jälkeen Yhdysvallat rauhoitti politiikkaansa, toimi luontaisten mahdollisuuksiensa rajoissa ja lopulta osoittautui, ettei muuta tarvittukaan maan

²³⁸ Harmer 2005, s. 25.

kannalta mieluisan lopputuloksen saavuttamiseen. Yleisemmällä tasolla Chilen kokemukset näyttäisivät tehneen Yhdysvalloista varovaisemman sekaantumaa Latinalaisen Amerikan maiden sisäisiin asioihin suoraan. Lyhyellä aikavälillä Yhdysvaltain turvallisuus- ja vakaushakuisuus näyttäisivät kasvaneen selvästi, mistä kertoo se suotuisa asenneilmapiiri, jossa Operaatio Condor ja alueen sotilashallitukset toimivat Yhdysvaltain suhteen.

Koko tapahtumaketju alkaen Allenden horjuttamisesta päättyen Pinochetin tukemiseen ja uuteen Latinalaisen Amerikan -politiikkaan muuttuu käsitettäväksi, kun se asetetaan kylmän sodan viitekehykseen. Yhdysvaltain Chilen-politiikka oli tavoitteita ajatellen tehokasta ja menestyksekkästä politiikkaa. Saavutettujen etujen hinta vain oli suhteettoman kova niin Chilen kansan suvereniteetin kuin Yhdysvaltain ulkopoliittikan maineenkin kannalta.

Chile oli pieni tragedia maailmanpolitiikan sivunäyttämöllä – sen kohtalo oli osa suurempaa kylmän sodan kertomusta, joka sisälsi paljon karmeampiakin lukuja kuin demokraattisen maan suvereniteetin loukkaus ja sotilasvallankumouksen edesauttaminen. Tästä huolimatta Chile on myös oma itsenäinen kriisinsä, jolla oli vaikutuksensa sekä Chilen kansaan että koko Latinalaisen Amerikan tapahtumiin ja Yhdysvaltain Latinalaisen Amerikan -politiikan perusteisiin. Vaikka Allenden vastaisen operaation lyhyen aikavälin seuraukset olivatkin suotuisat oikeistolaisille sotilashallituksille, on ajan kuluessa noussut yhä enemmän esiin se, että Salvador Allenden kaatamiseen osallistumisesta tuli yksi Yhdysvaltain kyseenalaisen ulkopoliittikan esimerkkikappaleista, joka omalta osaltaan ehkäisi varmasti maan halukkuutta toistaa vastaavaa operaatiota uudelleen.

LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

Alkuperäislähteet

Arkistolähteet

Freedom of Information Act Electronic Reading Room, Yhdysvaltain ulkoministeriön ylläpitämä internet-arkisto osoitteessa [<http://foia.state.gov/>]. Kaikki dokumentit pdf-muodossa. Arkistosta käytetty seuraavia kokoelmia:

CDP:State	Chile Declassification Project, Department of State collection.
CDP:NSC	Chile Declassification Project, National Security Council collection.
CDP:CIA	Chile Declassification Project, Central Intelligence Agency collection.
CDP:NARA	Chile Declassification Project, National Archives and Records Administration collection.
ADP	Argentina Declassification Project
KTT	Kissinger Telephone Transcripts

Dokumentit löytyvät sivulta [<http://foia.state.gov/SearchColls/Search.asp>], josta valitaan haluttu kokoelma ja joko listataan kaikki kokoelman dokumentit tai haetaan niiden joukosta hakusanoilla. Helpoiten haku tapahtuu dokumentin otsikon osalla hakemalla. Otsikko tai sen osa on ilmoitettu lähdeviitteessä.

National Security Archive, (NSArc) Washington D.C. Käytetty internet-arkistoa osoitteessa [<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/>]. Kaikki dokumentit pdf- tai gif-muodossa.

Dokumentit on koottu yhtä teemaa noudattavien, otsikoitujen kokonaisuuksien alle, jotka löytyvät sivulta [<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/index.html>]. Lähdeviitteissä on ilmoitettu suorat www-osoitteet dokumentteihin.

Foreign Relations of United States, (FRUS) Yhdysvaltain ulkoministeriön ylläpitämään ulkopoliittiseen julkaisusarjaan liittyvä internet-arkisto osoitteessa [<http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/>]. Kaikki dokumentit html-muodossa.

Lähdeviitteissä on ilmoitettu suorat www-osoitteet siihen arkiston osioon, josta dokumentti löytyy.

Kirjallisuus

Tutkimuskirjallisuus ja muistelmat

Covert Action in Chile: 1963-1973, Senate Select Committee, Washington: U.S. Government Printing Office 1975. Käytetty html-versiota osoitteessa [http://foia.state.gov/Reports/ChurchReport.asp]. Luettu 7.2.2006.

Dallek, Robert 2007. *Nixon and Kissinger: Partners in Power*. New York: HarperCollins.

Danger: Eurocommunism. Time, 20.6.1977. Luettu Timen verkkosivuilta. [http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,915038.html]

Davis, Nathaniel 1985. *The Last Two Years of Salvador Allende*. Ithaca: Cornell University Press.

Dinges, John 2003. *Green Light-Red Light: Henry Kissinger's 2-Track Approach to Human Rights During the "Condor Years" in Chile and Argentina*, teoksessa Arnson, Cynthia (toim.) 2003. *Argentina-United States Bilateral Relations. An Historical Perspective and Future Challenges*, Woodrow Wilson International Center for Scholars. Dingesillä myös kommentti teoksen kappaleessa 5. Internet-julkaisu. [http://wwics.si.edu/topics/pubs/LAP_argentina.pdf] Luettu 3.9.2007.

Gilderhus, Mark T. 2000. *The Second Century: U.S.-Latin American Relations Since 1889*. Lanham: Rowman & Littlefield. Luettu Google Teoshaun kautta 4.2.2008. Suurin osa teoksen sivuista ei ole saatavilla palvelun kautta. [http://books.google.com]

Hanhimäki, Jussi 2004. *Flawed Architect: Henry Kissinger and American Foreign Policy*, New York: Oxford University Press.

Harmer, Tanya 2005. *Allende's Chile, The United States and Regional Alignments in Latin America*. Cambridge - LSE Graduate Student Workshop on Cold War Studies –konferenssissa London School of Economicsissa toukokuussa 2005 pidetyn esitelmän yhteyteen kuuluva tutkimus. [www.lse.ac.uk/collections/CWSC/pdf/Cambridge_LSE_May_2005/Harmer_Paper.doc] Luettu 3.9.2007.

Hersh, Seymour M. 1983. *Price of Power: Kissinger in the Nixon White House*, New York: Summit Books.

Hitchens, Christopher 2001. *The Trial of Henry Kissinger*, London: Verso. Käytetty teoksen paperikantista versiota vuodelta 2002.

Isaacson, Walter 1992. *Kissinger: biography*. London: Faber and Faber Ltd. Käytetty teoksen paperikantista versiota vuodelta 1993.

Kissinger, Henry 1979. *White House Years*, Boston: Little, Brown.

Kissinger, Henry 1999. *Years of Renewal*, New York: Simon & Schuster.

- Kornbluh, Peter 2004. *The Pinochet File: A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability*, New York: The New Press.
- McSherry, J. Patrice 2005. *Predatory States: Operation Condor and Covert War In Latin America*, Lanham: Rowman & Littlefield. Luettu Google Teoshaun kautta 6.2.2008. Suurin osa teoksen sivuista ei ole saatavilla palvelun kautta. [<http://books.google.com>]
- Nisonen, Riikka 2007. *Kylmän sodan jäljillä – tutkimuksen historia ja muuttuvat näkökulmat*. Tampereen yliopisto/Aleksanteri-instituutti. Historiatieteen tutkijakoulun kevätseminaari 28.-29.5.2007. [<http://www.uta.fi/laitokset/historia/tutkijakoulu/sivut/paperi07/riikka.nisonen.pdf>] Käytetty Googlen tekemää html-versiota. Luettu 1.11.2007.
- One Mann & 20 Problems*. Time, 31.1.1964. Luettu Timen verkkosivuilta. [<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,897069,00.html>]
- Osorio, Carlos (toim.) 2002. *National Security Archive Electronic Briefing Book No. 71*, National Security Archive. Saatavilla vain html-muodossa. [<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB71/>] Luettu 9.5.2007.
- Osorio, Carlos (toim.) 2003. *National Security Archive Electronic Briefing Book No. 104*, National Security Archive. Saatavilla vain html-muodossa. [<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB104/>] Luettu 11.3.2008.
- Rector, John L. 2003. *The History of Chile*, Westport: Greenwood Press.
- Rothkopf, David J. 2005 *Running the world: the inside story of the National Security Council and the architects of American Power*. New York: PublicAffairs.
- Schoultz, Lars 1998. *Beneath the United States : a history of U.S. policy toward Latin America*. Cambridge: Harvard University Press.
- Schulzinger, Robert D. 1989. *Henry Kissinger : doctor of diplomacy*. New York: Columbia University Press.
- Sigmund, Paul E. 1974. *The "Invisible Blockade" and the Overthrow of Allende*, Foreign Affairs, January 1974, Vol 52, no. 2, s. 322-340.
- Sigmund, Paul E. 1977. *The Overthrow of Allende and the Politics of Chile 1964-1976*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Torres, Juan Carlos; de Riz, Liliana 1993. *Argentina Since 1946*. Teoksessa Bethell, Leslie (toim.) 1993. *Argentina Since Independence*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tulchin, Joseph S. 1988. *The United States and Latin America in the 1960s*, Journal of Interamerican Studies and World Affairs, Vol 30, no. 1, s. 1-36.
- Valtonen, Pekka 2001. *Latinalaisen Amerikan historia*. Helsinki: Gaudeamus Kirja.

Haastattelut

Edward Korryn haastattelu 16. – 21.10.1996. Centro de Estudios Públicos. Haastattelijoina Joaquín Fernandois ja Arturo Fontaine.

[http://www.cepchile.cl/dms/archivo_1146_317/rev72_korryentrev.pdf] Luettu 26.1.2006.

LIITE 1. Yhdysvaltain hallinnon toimielimet ja lyhenteet

Yhdysvaltain hallinto

ARA	Bureau of Inter-American Affairs. Ulkoministeriön alainen Amerikkojen sisäisten asioiden virasto. Johdossa apulaisulkoministeri ja työkenttänä pääasiassa Latinalaisen Amerikan asioiden hoitaminen.
CIA	Central Intelligence Agency. Yhdysvaltain tärkein tiedustelupalvelu, jonka vastuulla oli tiedustelutiedon keräämisen ohella ulkomailla toteutetut salaiset operaatiot.
INR	Bureau of Intelligence and Research. Ulkoministeriön alainen tiedustelu- ja tutkimusvirasto. Ei CIA:n kaltaista kenttätoimintaa vaan tiedustelutiedon keräystä ja tilannearvioiden tuottamista ulkoministeriölle.
Komitea-40	Toimielin, joka koostui hallinnon eri alojen korkea-arvoisista edustajista, ja valtuutti Yhdysvaltain salaiset operaatiot ulkomailla. Tunnettiin aiemmin nimellä komitea-303. Kissinger istui komitean puheenjohtajana koko poliittisen uransa 1969-1976. Edustetut virastot olivat ulkoministeriö, puolustusministeriö, armeijan pääesikunta, NSC ja CIA
NSC	National Security Council. Kansallinen turvallisuusneuvosto, joka toimi presidentin alaisuudessa ulko- ja turvallisuuspolitiikan käsittelyfoorumina sekä presidentin välikappaleena politiikan toteutuksessa. Rooli korostui Henry Kissingerin alaisuudessa ja NSC syrjäytti ulkoministeriön tärkeimpänä ulkopolitiikkaa ohjaavana virastona.
SRG	Senior Review Group. Arviointiryhmä, joka valmisteli asioita presidentin käsiteltäväksi. Kokoonpanoltaan sama kuin komitea-40 sillä erolla, että myös virastojen virkamiehet olivat edustettuina.
WSAG	Washington Special Action Group. Kissingerin johtama arviointiryhmä, joka kokoontui arvioimaan äkillisiä kriisejä ja tapahtumia. Kokoonpanoltaan pääpiirteissään sama kuin komitea-40.

Muut lyhenteet

ITT	Amerikkalainen puhelinalan yritys International Telephone and Telegraph Corporation
NIE	CIA:n jostain tietystä maasta tuottama tiedustelu-arvio. (National Intelligence Estimate).
NSSM	Kansallisen turvallisuusneuvoston johdolla ja monesti usean viraston yhteistyönä toteutettu tutkimusmuistio. (National Security Study Memorandum).
PDC	Chilen kristillisdemokraattinen puolue (Partido Demócrata Cristiano)
UP	Unidad Popular, kommunistien, sosialistien, radikaalien ja kolmen pienpuolueen muodostama poliittinen rintama Chilessä
OAS	Organization of American States. Pohjois- ja Etelä-Amerikan valtioiden yhteistyöjärjestö.

LIITE 2. Henkilöt

Alessandri, Jorge	Chilen ex-presidentti, Salvador Allenden päähaastaja presidentinvaaleissa
Allende, Salvador	UP:n presidenttiehdokas 1970-presidentin vaaleissa.
Broe, William	CIA:n läntisen pallonpuoliskon jaoksen johtaja.
Cline, Ray S.	INR:n johtaja
Coerr, Wymberley	INR, Vara-koordinointijohtaja, (Deputy Director for Coordination)
Crimmins, John	ARA:n kakkosmies, vara-apulaisulkoministeri Amerikkojen sisäisissä asioissa.
Davis, Nathaniel	Yhdysvaltain Chilen suurlähettiläs 1971 – 1973.
Frei, Eduardo	Chilen presidentti 1964 – 1970.
Ford, Gerald	Yhdysvaltain presidentti 1974 – 1977.
Gardner, James	INR:n virkamies.
Hecksher, Henry	CIA:n kenttäoperaation johtaja Chilessä.
Helms, Richard	CIA:n johtaja 1966 – 1973.
Hill, Robert	Yhdysvaltain Argentiinan suurlähettiläs 1974 – 1977.
Johnson, Alexis U.	Ulkoministeriö, poliittisten asioiden alivaltiosihteeri (Under Secretary of State for Political Affairs)
Karamessines, Thomas	CIA:n suunnitelupäällikkö.
Kissinger, Henry	NSC:n johtaja ja presidentin neuvonantaja kansallisen turvallisuuden asioissa 1969 – 1975. Komitea-303:n/-40:n puheenjohtaja, SRG:n puheenjohtaja 1969 - 1977. Yhdysvaltain ulkoministeri 1973 – 1977.
Korry, Edward	Yhdysvaltain Chilen suurlähettiläs 1967 – 1971.
Meyer, Charles	ARA:n johtaja, apulaisulkoministeri Amerikkojen sisäisissä asioissa.
Nixon, Richard	Yhdysvaltain presidentti 1969 – 1974
Rogers, William P.	Yhdysvaltain ulkoministeri 1969 – 1973.
Tomić, Radomiro	Chilen kristillisdemokraattisen puolueen presidenttiehdokas
Vaky, Viron P. (Pete Vaky)	NSC:n virkamies, Kissingerin ykkösavustaja Latinalaisen Amerikan asioissa.

LIITE 3. Vaalitulokset Chilessä 1958 – 1970

Vaalitulosten lähteenä on käytetty Chilen Yhdysvaltain lähetystön internetsivuja osoitteessa [http://www.chile-usa.org/histelections.htm] Luettu 3.9.2007.

Presidentinvaalit 1958 – 1970

		äänimäärä	%	
1958	Jorge Alessandri	389.909	31,2	valittiin*
	Salvador Allende	356.493	28,5	
	Eduardo Frei	255.769	20,5	
	Luis Bossay	192.077	15,4	
	Antonio Zamorano	41.304	3,3	
1964	Eduardo Frei	1.409.012	55,7	valittiin
	Salvador Allende	977.902	38,6	
	Julio Durán	125.233	5,0	
1970	Salvador Allende	1.070.334	36,2	valittiin*
	Jorge Alessandri	1.031.159	34,9	
	Radomiro Tomić	821.801	27,8	

* valittiin kongressin äänestyksellä kansanäänestyksen jälkeen

Puolueiden kannatukset prosentteina parlamenttivaaleissa 1961 – 1973

	1961	1965	1969	1973
Oikeisto				
Liberaalipuolue	16,1	7,3	--	--
Konservatiivipuolue	14,3	5,2	--	--
Kansallispuolue	--	--	20,0	21,3
Keskusta				
Radikaalipuolue	21,4	13,3	13,0	3,7
Kristillisdemokraattinen puolue	15,4	42,3	29,8	29,1
Demokraattipuolue	6,9	--	--	--
Vasemmisto				
Sosialistinen puolue	10,7	10,3	12,2	18,7
Kommunistinen puolue	11,4	12,4	15,9	16,2
Muut				
Muut puolueet	3,8	9,2	9,1	11,0